

๑๕๘๑. ปตฺวาน จานํ อตุลानุภาวํ
อฏฺฐาสึ กตฺตา ปจฺจโต ปุณฺณกสฺส
สามคฺคิเปกฺขี ปน นาคราชา
ปุพฺพเว ชามาตรมชฺฌภาสถ.

๑๕๘๒. ยํ นุ ตฺวํ อคฺมา มนุสฺสโลกํ
อนฺเวสมานโน หทฺยํ ปณฺฑิตสฺส
กจฺจึ สมิทฺเธน อิทานุปตฺโต
อาทาย กตฺตารมโนมปญฺญํ.

๑๕๘๓. อยํ หิ โส อาคโต ยํ ตฺวมิจฺฉสิ
ธมฺเมเน ลทฺโธ มม ธมฺมปาโล
ตํ ปสฺสถ สมนุชา ภาสมานํ
สุโข หเว สปุปริเสหิ สงฺคโม.

๑๕๘๑. วิธูรบัณฑิต ถึงพิภพของพญานาค
นาคราชา ซึ่งมีอานุภาพหาที่
เปรียบมิได้ ได้ยืนอยู่ข้างหลัง
ของปุณณกยักษ์ ฝ่ายพญานาค
ทอดพระเนตรเห็น ราชบุตรเขย
ผู้มีความจงรักภักดี ได้ตรัส
ทักทายปราศรัยราชบุตรเขยก่อน
ทีเดียว.

๑๕๘๒. ท่านได้ไปยังมนุษยโลก เทียว
แสวงหาดวงหทัยของวิธูรบัณฑิต
กลับมาถึงนาคพิภพนี้ ด้วย
ความสำเร็จหรือ หรือว่าท่าน
ได้พาเอาบัณฑิต ผู้มีปัญญาไม่
ทราวมมาด้วย.

๑๕๘๓. วิธูรบัณฑิต ผู้ที่พระองค์ทรง
ปรารภณา มาแล้วพระเจ้าข้า
ท่านวิธูรบัณฑิต ผู้รักษารธรรม
ข้าพระพุทธเจ้าได้มาแล้ว โดย
ธรรม เสิญได้ฝ่าละอองธุลีพระ-
บาท ทอดพระเนตรวิธูรบัณฑิต
ผู้จะแสดงธรรมถวาย ด้วยเสียง
อันไพเราะเฉพาะพระพักตร์ ณ
บัดนี้ การสมาคมด้วยสัปบุรุษ
ทั้งหลาย เป็นเหตุนำความสุข
มาให้โดยแท้.

๑๕๘๔. อธิฏฐบุพพุพิ ทิสฺวาน
มจฺใจ มจฺจุมภยภฺภูโต
พฺยมฺหิตโต นาภิวาทฺเทสิ
น อิทํ ปญฺญวตฺตามิว.

๑๕๘๕. น จมฺหิ พฺยมฺหิตโต นาค
น จ มจฺจุมภยภฺภูโต
น วชฺโฌม อภิวาทฺเทยฺย
วชฺโฌมํ วา นาภิวาทฺเท.

๑๕๘๖. กถิ นุ อภิวาทฺเทยฺย
อภิวาทฺทาปเยถ เว
ยํ นโร หนฺตุมฺหิจฺเจยฺย
ตํ กมฺมํ นุปฺปชฺชติ.

๑๕๘๗. เอวเมตฺติ ยถา พุรุหิ
สจฺจํ ภาสฺสิ ปญฺชิต
น วชฺโฌม อภิวาทฺเทยฺย
วชฺโฌมํ วา นาภิวาทฺเท.

๑๕๘๔. ท่านเป็นมนุษย์ มาเห็นพิภพของ
นาคซึ่งไม่เคยเห็นแล้ว เป็นผู้ถูก
ภัยคือความตาย คูกคามแล้ว
เป็นผู้ไม่กลัว และไม่อภิวาท
อาการเช่นนี้ ดูเหมือนไม่ใช่
อาการของบุคคล ผู้มีปัญญา
เลย.

๑๕๘๕. ข้าแต่พญานาคราช ข้าพระองค์
เป็นผู้ไม่กลัว และไม่เป็นผู้อันภัย
คือความตายคูกคาม นักโทษ-
ประหารไม่พึงกราบไหว้เพศธมฺมาต
หรือเพศธมฺมาตก็ไม่พึงให้นักโทษ
ประหารกราบไหว้.

๑๕๘๖. นรชนพึงปรารถนา เพื่อจะฆ่า
บุคคลใด พึงอภิวาทบุคคลนั้น
พึงยังบุคคลนั้นให้อภิวาทอย่างไร
เล่า กรรมนั้น ย่อมไม่สำเร็จ
ประโยชน์เลยพระเจ้าข้า.

๑๕๘๗. ดูกรบัณฑิต คำนั้นถูกอย่างที่
ท่านพูด ท่านพูดจริง นักโทษ
ประหาร ไม่พึงกราบไหว้
เพศธมฺมาต หรือเพศธมฺมาตก็ไม่
พึงให้นักโทษประหาร กราบไหว้
ตน.

๑๕๘๘. กถิ นุ อภิวาเทยฺย
 อภิวาทาปเยถ เว
 ยํ นโร หนตุมิจุเจยฺย
 ตํ กมฺมํ อนุปฺปชฺชติ.

๑๕๘๙. อสฺสฺสตี สฺสฺสตี นุ ตว อิทํ
 อิทฺธี ชฺชตี พลวฺริยฺยปฺตติ
 ปุจฺฉามิ ตํ นาคราเชตมตฺถํ
 กถิ นุ เต ลทฺฐมิตํ วิมานํ.

๑๕๙๐. อธิจฺจุลทฺธิ ปริณามชฺนฺเต
 สยํ กถิ อุกทาหุ เทเวหิ ทินฺนํ
 อุกฺขาหิ เม นาคราเชตมตฺถํ
 ยเถว เต ลทฺฐมิตํ วิมานํ.

๑๕๙๑. นาธิจฺจุลทฺธิ น ปริณามชฺมฺเม
 น สยํ กถิ นาปี เทเวหิ ทินฺนํ

๑๕๘๘. นรชนพิงปรารธนา เพื่อจะฆ่า
 บุคคลใด พึงอภิวาทบุคคลนั้น
 พึงยังบุคคลนั้นให้อภิวาทอย่างไร
 เล่า กรรมนั้น ย่อมไม่สำเร็จ
 ประโยชน์เลย.

๑๕๘๙. ข้าแต่พญานาคราช วิมานของ
 ฝ่าพระบาทนี้ เป็นของไม่เที่ยง
 แต่เป็นเช่นกับของเที่ยง ฤทธิ์
 ความรุ่งเรือง พระกำลังกาย
 พระวิริยภาพ และการเสด็จ
 อุบัติในนาคพิภพ ได้มีแล้วแก่
 ฝ่าพระบาท ข้าแต่พญานาคราช
 ข้าพระองค์ ขอทูลถามเนื้อความ
 นั้น กะฝ่าพระบาท วิมานนี้
 พระองค์ได้มาอย่างไรหนอ.

๑๕๙๐. วิมานนี้ ฝ่าพระบาทได้มาเพราะ
 อาศัยอะไร หรือเป็นของเกิดขึ้น
 ตามฤดูกาล ฝ่าพระบาท ทรง
 ทำเองหรือเทวดาทิ้งหลายถวายเป็น
 แก่พระองค์ ข้าแต่พญานาคราช
 ขอฝ่าพระบาท ตรัสเนื้อความนี้
 แก่ข้าพระองค์ ตามที่ฝ่าพระบาท
 ได้วิมานนี้มาเกิดพระเจ้าข้า.

๑๕๙๑. วิมานนี้ เราได้มาเพราะอาศัย
 อะไรก็หาไม่ เกิดขึ้นตามฤดูกาล

สเกหิ กมฺเมหิ อปาปเกหิ
 ปุณฺณเณหิ เม ลทฺถมิตฺ วิมานํ.

ก็หาไม่ เราไม่ได้ทำเอง แม้เทวดา
 ทั้งหลายก็ไม่ได้ให้ แต่วิมานนี้
 เราได้มาด้วยบุญกรรม อันไม่
 ลามก อันเป็นของตนเอง.

๑๕๙๒. กิณฺเด วตฺ กิมนฺ พุรฺหมจฺริยํ
 กิสฺส สุจิณฺณสฺส อัยฺ วิปาโก
 อิทฺธี ชฺฐตี พลวฺริยฺอุปฺตติ
 อิทฺถจฺ เต นาค มหาวิมานํ.

๑๕๙๒. ข้าแต่พญานาคราช อะไรเป็น
 วัตรของพระองค์ อะไรเป็น
 พรหมจรรย์ของพระองค์ ฤทธิ์
 ความรุ่งเรือง พระกำลังกาย
 พระวิริยภาพ และการเสด็จ
 อุบัติขึ้นในนาคพิภพ ทั้งวิมาน
 ใหญ่ของพระองค์นี้ เป็นผลแห่ง
 กรรมอะไร อันพระองค์ทรง
 ประพฤติดีแล้ว.

๑๕๙๓. อหฺนฺจ ภฺริยา จ มนุสฺสโลเก
 สทฺธา อุโป ทานปตี อหฺมฺหา
 โอบานฺนฺตํ เม สมฺริ ตทาสิ
 สนฺตปฺปีตา สมณพฺราหฺมณา จ.

๑๕๙๓. เราและภรรยาทั้งสอง เมื่อยังอยู่
 ในมนุษยโลก เป็นผู้มั่งคั่ง
 เป็นทานบดี (เจ้าของทาน) ใน
 ครั้งนั้น เรือนของเรา เป็นดั่งบ่อ
 น้ำ ของสมณพราหมณ์ทั้งหลาย
 และเรา ได้บำรุงสมณพราหมณ์
 ให้อิ่มหน้าสำราญแล้ว.

๑๕๙๔. มาลญฺจ คนฺธญฺจ วิเลปนญฺจ
 ปทีปยํ เสยฺยมุปฺสฺสยญฺจ
 อจฺฉาทณฺ์ สายนอณฺฺนปานํ
 สกุกจฺจํ ทานานิ อทฺมฺห ตตฺถ.

๑๕๙๔. เราทั้งสองได้ถวายทานคือดอกไม้
 ของหอม เครื่องลูบไล้ เครื่อง
 ประทีป ที่นอน ที่พักอาศัย
 ผ้านุ่ม ผ้าห่ม ผ้าปูนอน ข้าว
 และน้ำ โดยเคารพ.

๑๕๙๕. ตั้ เม วตึ้ ตมฺปน พุรหฺมจริยึ
 ตสฺส สุจิณฺณสฺส อัย วิปาโก
 อิทฺธี ชฺฐี พลวึริยฺอุปฺตติ
 อิทฺถุจ เม ธีร มหาวิมานึ.

๑๕๙๖. เอวญฺเจ เต ลทฺถมิทึ วิมานึ
 ชานาสิ ปุณฺณานึ ผลฺอุปฺตติ
 ตสฺมา หิ ธมฺมึ จร อปฺปมตฺโต
 ยถา วิมานึ ปุณ มาวเสสิ.

๑๕๙๗. นยึธ สนฺติ สมณพฺราหฺมณา วา
 เยสนฺนปานานิ ทเทมุ กตฺเต
 อกฺขาหิ เม ปุจฺฉิตฺโต เอตมตฺถึ
 ยถา วิมานึ ปุณ มาวเสม.

๑๕๙๕. ทาน ที่เราถวายโดยเคารพนั้น เป็นวัตรของเรา การสมาทาน วัตรนั้น เป็นพรหมจรรย์ของเรา ดูกรท่านผู้เป็นปราชญ์ ฤทธิ์ ความรุ่งเรือง กำลังกาย ความเพียร การเกิดในนาคพิภพ วิมานใหญ่ของเรานี้ เป็นวิบาก แห่งวัตรและพรหมจรรย์นั้น อัน เราประพฤติดีแล้ว.

๑๕๙๖. ถ้าวิมานนี้ พระองค์ทรงได้ด้วย อานุกาพแห่งทานอย่างนี้ พระองค์ชื่อว่า ทรงทราบผลแห่งบุญ และทรงทราบการเสด็จอุบัติ ใน นาคพิภพ เพราะผลแห่งบุญ เพราะเหตุนั้นแล ขอพระองค์ ทรงเป็นผู้ไม่ประมาท ประพฤติ ธรรม โดยประการที่จะได้ทรง ครอบครองวิมานนี้ต่อไป ฉะนั้น เกิด.

๑๕๙๗. ดูกรบัณฑิต เราจะถวายข้าวและ น้ำ แก่สมณพราหมณ์เหล่าใด สมณพราหมณ์เหล่านั้น ย่อม ไม่มีในนาคพิภพนี้เลย ท่านอัน เราถามแล้ว จงบอกเนื้อความ นั้นแก่เรา โดยประการที่จะให้ เราได้อยู่ครอบครองวิมานต่อไป.

๑๕๙๘. โภคี หิ เต สนฺติ อธิปฺปนฺนา
 ปุตุตา จ ทารา อนุชิวโน จ
 เตสุ ตฺวํ วจสา กมฺมฺนา จ
 อสมฺปทฺฐุโห จ ภวาทิ นิจุจฺ.

๑๕๙๙. เอวํ ตฺวํ นาค อสมฺปโทสํ
 อนุपालย วจสา กมฺมฺนา จ
 จตฺวา อิธ ยาวตายุกํ วิมานเ
 อุทฺธํ อิตฺถ คจฺฉสิ เทวโลกํ.

๑๖๐๐. อทฺธา หิ โส โสจติ ราชเสฏฺโฐ
 ตยา วินา ยสฺส ตฺวํ สชิตฺพุโ
 ทฺกฺขุปนีโตปิ ตยา สเมจฺจ
 วินุเทยฺย โปโส สุขมาตุโรปิ.

๑๖๐๑. อทฺธา สตี ภาสสิ นาค ธมฺมํ
 อนุตฺตรํ อตฺถปทํ สุจิณฺณํ

๑๕๙๘. ข้าแต่พญานาคราช ก็นาค
 ทั้งหลายที่เป็นพระโอรส พระธิดา
 พระชายา พระญาติมิตร และ
 อำมาตย์ราชเสนาข้าเฝ้า เกิด
 ในนาคพิภพนี้มีอยู่ ขอพระองค์
 ทรงเป็นผู้ไม่ประทุษร้าย ในนาค
 มีพระโอรสเป็นต้นเหล่านั้น ด้วย
 กายและวาจาเป็นนิตย์เกิด.

๑๕๙๙. ขอพระองค์ ทรงรักษาความไม่
 ประทุษร้ายด้วยกาย และด้วย
 วาจาอย่างนี้ พระองค์ทรงสถิต
 อยู่ในวิมานนี้ ตลอดพระชนมายุ
 แล้วจักเสด็จไปสู่เทวโลก อันสูง
 กว่านาคพิภพนี้.

๑๖๐๐. ท่านเป็นอำมาตย์ ของพระราชา
 ผู้ประเสริฐสุดพระองค์ใด พระ
 ราชาผู้ประเสริฐสุด พระองค์นั้น
 พราจากจากท่านแล้ว ย่อมจะทรง
 เศร้าโศกแน่แท้ทีเดียว คนที่ถูก
 ความทุกข์ครอบงำก็ดี คนผู้
 ป่วยหนักก็ดี ได้สมาคมกับท่าน
 แล้ว พึงได้ความสุข.

๑๖๐๑. ข้าแต่พญานาคราช พระองค์
 ตรัสธรรม ของสัตว์บุรุษทั้งหลาย

เอตาทิสียาสุ หิ อาปทาสุ
ปญฺญาเต มาทิสานํ วิเสโส.

๑๖๐๒. อกฺขาหิ โน ตายํ มุธา นุ ลทฺโธ
อกฺเขหิ โน ตายํ อเชสิ ชฺชุต
ธมฺเมน ลทฺโธ อิติมายมาห
กถํ ตูวํ หตฺถมิมสฺสสมาคโต.

๑๖๐๓. โย มิสฺสโร ตตฺถ อโหสิ ราชา
ตมายมกฺเขหิ อเชสิ ชฺชุต
โส มํ ชิตฺโต ราชา อิมสฺสทาสี
ธมฺเมน ลทฺโธสุมิ อสาหเสน.

๑๖๐๔. มโหโรโค อตฺตมโน อุกฺคโค
สุตฺวาน ธีรสฺส สุภาสิตานิ

ซึ่งเป็นบท อันแสดงประโยชน์
อย่างล้ำเลิศที่นักปราชญ์ประพฤติ
ดีแล้วโดยแท้ ก็คุณวิเศษของ
บุคคลผู้มีปัญญา เช่นข้าพระองค์
ย่อมปรากฏ ในเมื่อมีภัยอันตราย
เช่นนี้แหละพระเจ้าข้า.

๑๖๐๒. ขอท่านจงบอกแก่เรา ปุณณก
ยักร์นี้ ได้ท่านมาเปล่า ๆ หรือ ขอ
ท่านจงบอกแก่เรา ปุณณกยักร์
นี้ ขณะในการเล่นสกา จึงได้
ท่านมา ปุณณกยักร์นี้กล่าวว่า
ได้มาโดยธรรม ท่านถึงเงื้อมมือ
ของปุณณกยักร์นี้ได้อย่างไร.

๑๖๐๓. ปุณณกยักร์นี้ เล่นสกาขณะ
พระราชานของข้าพระองค์ ผู้เป็น
อิศราธิบดี ในอินทปัตตนครนั้น
พระราชานพระองค์นั้น อัน
ปุณณกยักร์ขณะแล้ว ได้พระ
ราชทานข้าพระองค์ แก่ปุณณก
ยักร์นี้ ข้าพระองค์เป็นผู้อัน
ปุณณกยักร์นี้ได้มาแล้ว โดย
ชอบธรรม มิใช่ได้มาโดยกรรม
อันส่าหัสพระเจ้าข้า.

๑๖๐๔. ในกาลนั้น พญานาคผู้ประเสริฐ
ทรงสดับคำสุภาษิต ของวิรุ-

หตุเถ คเหตุวาน อโนมปณฺณํ
ปาเวกฺขิ ภริยาย ตทา สกาเส

๑๖๐๕. เยน ตฺวํ วิมเล ปณฺฑุ
 เยน ภตฺตํ น รุจฺจติ
 น จ เม ตาทิสฺส วณฺโณ
 อยเมสฺส ตโมนุเท.

๑๖๐๖. ยสฺส เต หทยเณตฺถ
 อาคโตยํ ปภงฺกโร
 ตสฺส วากุยํ นิสาเมหิ
 ทูลลภํ ทสฺสนํ ปฺน.

๑๖๐๗. ทิสฺวาน ตํ วิมลา ภูริปณฺณํ
 ทสงฺคุลี อณฺชลี ปคฺคเหตุวา
 หญฺเจน ภาวเณ ปตฺตีตฺรปา
 อิจฺจพฺรวิ กุฐนํ กตฺตฺตฺสเฏจฺจ.

บัณฑิต ผู้เป็นปราชญ์แล้ว ทรง
ชื่นชมโสมนัส มีพระทัยเต็มตื่น
ด้วยปีติ ทรงจูงมือวิรุทธบัณฑิต
ผู้มีปัญญาไม่ทราวม เสด็จเข้าไป
ในที่อยู่ของพระราชา ตรัสว่า

๑๖๐๕. ดูกรพระน้องวิมลา เพราะเหตุใด
พระน้อง จึงดูผอมเหลืองไป
เพราะเหตุใด พระน้องจึงไม่เสวย
กระยาหาร ก็เกียรติคุณของ
วิรุทธบัณฑิต อย่างที่เราและใคร ๆ
คนอื่นมิได้มี ได้แผ่ไปตลอด
ปฐพีดินและเทวโลก วิรุทธบัณฑิต
ผู้ที่เจ้าต้องการดวงหทัยนั้น เป็น
ผู้บรรเทาความมืด ของชาวโลก
ทั้งสิ้น.

๑๖๐๖. ท่านผู้นี้คือวิรุทธบัณฑิตมาถึงแล้ว
จะทำความสว่างไสว ให้แก่
พระน้อง เชิญพระน้องจงตั้ง
หทัย ฟังถ้อยคำของท่าน การที่
จะได้เห็นท่านอีก เป็นการเห็น
ได้โดยยาก.

๑๖๐๗. พระนางวิมลา ทอดพระเนตร
เห็นวิรุทธบัณฑิต ผู้มีปัญญา
กว้างขวาง ดังแผ่นดินนั้นแล้ว
มีพระทัยร่าเริงโสมนัส ทรงยก

๑๖๐๘. อธิฏฐปุพฺพํ ทิสฺวาน
มจฺใจ มจฺจุภยภฺภูติโต
พฺยมุหิตโต นาภิวาทลสิ
นยิทํ ปญฺญวตามิว.

๑๖๐๙. น จมุหิ พฺยมุหิตโต นาคิ
น จ มจฺจุภยภฺภูติโต
น วชฺโณ อภิวาทลเย
วชฺณํ วา นาภิวาทลเย.

๑๖๑๐. กถิ นุ อภิวาทลเย
อภิวาทลเยถ เว
ยํ นโร หนฺตุมิจฺเจชฺชเย
ตํ กมฺมํ นุปฺปชฺชติ.

๑๖๑๑. เอวเมตํ ยถา พุรุหิ
สจฺจํ ภาสสิ ปญฺชิต

พระองค์ผู้ทั้ง ๑๐ ขึ้นัญชลี
ตรัสกะวิรุรบัณฑิต ผู้เป็นนัก
ปราชญ์ประเสริฐสุด ของชาว
กुरुรัฐ.

๑๖๐๘. ดูกรบัณฑิต ท่านเป็นมนุษย์
มาเห็นนาคพิภพ ที่ตนยังไม่เคย
เห็นเป็นผู้ถูกมรณภัยคุกคามแล้ว
เพราะเหตุไร จึงไม่กลัวและไม่
ถวายเป็นังคมเราเล่า อากาการที่ทำ
เช่นนี้ ดูเหมือนมิใช่อาการของ
ผู้มีปัญญาเลย.

๑๖๐๙. ข้าแต่พระนางเจ้านาคี ข้าพระ-
องค์เป็นผู้ไม่กลัว และไม่เป็นผู้
อัมภัย คือความตายคุกคาม
นักโทษประหาร ไม่พึงไหว้
เพชฌฆาต หรือเพชฌฆาตไม่พึง
ให้นักโทษประหารกราบไหว้ตน.

๑๖๑๐. นรชนปรารถนาเพื่อจะฆ่าบุคคล
ใด จะพึงไหว้บุคคลนั้น ยัง
บุคคลนั้น ให้ไหว้อย่างไรเล่า
กรรมนั้นย่อมไม่สำเร็จประโยชน์
พระเจ้าข้า.

๑๖๑๑. ดูกรบัณฑิต คำนั้นถูกอย่าง
ที่ท่านพูด ท่านพูดจริง นักโทษ

น วชฺโณ อภิวาเทยฺย
 อชฺณํ วา นภิวาทเย.

ประหาร ไม่พึงกราบไหว้
 เพชฌฆาต หรือเพชฌฆาตก็ไม่
 พึงให้นักโทษประหาร กราบไหว้
 ตน.

๑๖๑๒. กถิ นุ อภิวาเทยฺย
 อภิวาทาปเยถ เว
 ยํ นโร หนตุมิจุเจยฺย
 ตํ กมมํ นุปปชฺชติ.

๑๖๑๒. นรชน พึงปรารถนาจะฆ่าบุคคล
 ไต จะพึงกราบไหว้บุคคลนั้น ยัง
 บุคคลนั้น ให้กราบไหว้อย่างไร
 เล่า กรรมนั้นย่อมไม่สำเร็จ
 ประโยชน์เลย.

๑๖๑๓. อสฺสสฺสํ สฺสสฺสํ นุ ตว อิทํ
 อิทํ ชฺฐตี พลวิริยฺยุปปตฺติ
 ปุจฺฉามิ ตํ นาคกณฺเณตมตฺถํ
 กถิ นุ เต ลทฺถมิตํ วิมานํ.

๑๖๑๓. ข้าแต่ พระนางเจ้านาคกัญญา
 วิมานของพระองค์นี้ เป็นของไม่
 เทียง แต่เป็นเช่นกับของเทียง
 ฤทธิ์ รัศมีรุ่งเรือง พระกำลังกาย
 พระวิริยภาพและการเสด็จอุบัติ
 ในนาคพิภพ ได้มีแล้วแก่พระองค์
 ข้าพระองค์ ขอทูลถามเนื้อความ
 นั้นกะพระองค์ วิมานนี้พระองค์
 ได้มาอย่างไรหนอ.

๑๖๑๔. อธิจฺจลทฺถํ ปริณามชนฺเต
 สยํ กตํ อุตฺทาหุ เทเวหิ ทินฺนํ
 อกฺขาทิ เม นาคกณฺเณตมตฺถํ
 ยเถว เต ลทฺถมิตํ วิมานํ.

๑๖๑๔. พระองค์ ทรงอาศัยใครจึงได้
 หรือ เป็นของเกิดขึ้นตามฤดูกาล
 หรือพระองค์ทรงทำเอง หรือว่า
 เทวดาทั้งหลาย ถวายพระองค์
 ขอพระองค์ตรัสบอกเนื้อความนั้น
 แก่ข้าพระองค์ตามที่พระองค์ทรง
 ได้วิมานนี้มาเกิดพระเจ้าข้า.

๑๖๑๕. นาธิจจุลทุรฺ ฌ ปริณามชฺชเม
 ฌ สยํ กตํ นาปี เทเวหิ ทินฺนํ
 สเกหิ กมฺเมหิ อปาปเกหิ
 ปุณฺณเถหิ เม ลทฺถมิทํ วิมานํ.

๑๖๑๖. กิณฺเด วตฺติ กิ ปน พุรฺหมจฺริยํ
 กิสฺส สุจฺฉินฺณสฺส อัย วิปาโก
 อิทฺธิ ชฺฐติ พลวิริยฺอุปฺตติ
 อิทฺถจฺ เต นาคิ มหาวิมานํ.

๑๖๑๗. อหฺนฺจ โข สามิโก จาปี มยฺหิ
 สทฺธา อุโโก ทานปตี อหฺมฺหา
 โอบานนฺนุตฺติ เม สมฺริ ตทาสิ
 สนฺตปปีตา สมณพฺราหฺมณา จ.

๑๖๑๘. มาลญฺจ คนฺธญฺจ วิเลปนญฺจ
 ปทีปียํ เสยฺยมุปฺสฺสยญฺจ
 อจฺฉาทนํ สายนมนฺนปานํ
 สกุกฺกจฺ ทานานิ อทฺมฺห ตตฺถ.

๑๖๑๕. วิมานนี้ ฉันจะได้มาเพราะอะไร
 ก็หามีได้ เกิดขึ้นตามฤดูกาล
 ก็หามีได้ ฉันมิได้กระทำเอง
 แม้เทวดาทั้งหลายก็ไม่ได้ให้ แต่
 วิมานนี้ฉันได้มา ด้วยบุญกรรม
 อันไม่ลามกของตนเอง.

๑๖๑๖. ข้าแต่พระนางเจ้านาคี อะไรเป็น
 วัตรของพระองค์ อะไรเป็น
 พรหมจรรย์ของพระองค์ ฤทธิ์
 ความรุ่งเรือง พระกำลัง พระ
 วิริยภาพ และการเสด็จอุบัติใน
 นาคพิภพ ทั้งวิมานอันใหญ่ของ
 พระองค์นี้ เป็นผลแห่งกรรม
 อะไร อันพระองค์ประพฤติดีแล้ว
 พระเจ้าข้า.

๑๖๑๗. ฉันและพระสวามีของฉันทั้งสอง
 คน เป็นผู้มั่งคั่ง เป็นทานบดี
 ในครั้งนั้น เรือนของฉันเป็นดัง
 บ่อน้ำของสมณพราหมณ์ทั้งหลาย
 และฉันได้บำรุงสมณพราหมณ์ให้
 อิ่มหน้าสำราญ.

๑๖๑๘. ฉันและพระสวามี เมื่อยังอยู่ใน
 มนุษยโลกนั้น ได้ถวายทานคือ
 ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้
 เครื่องประทีป ที่นอน ที่พักอาศัย

๑๖๑๙. ตัม เม วตัม ตมฺปน พุรหฺมจฺริยํ
 ตสฺส สุจฺฉินฺณสฺส อโย วิปาโก
 อิทฺธี ชฺฐตี พลวฺริยฺยุปฺตฺติ
 อิทฺถจ เม ธีร มหาวิมานํ.
๑๖๑๙. ทานที่ฉันได้ถวาย โดยเคารพ
 นั้น เป็นวัตรของฉัน และการ
 สมาทานวัตรนั้นเป็นพรหมจรรย์
 ของฉัน ดูกรท่านผู้เป็นปราชญ์
 ฤทธิ ความรุ่งเรือง พระกำลัง
 พระวิริยภาพ การอุบัติใน
 นาคพิภพ และวิมานใหญ่
 ของเรานี้ เป็นวิบากแห่งวัตร
 และพรหมจรรย์นั้น อันเรา
 ประพฤติดีแล้ว.
๑๖๒๐. เอวญฺจ เต ลทฺถมิตฺถ วิมานํ
 ชานาสี ปุณฺณานํ ผลฺยุปฺตฺติ
 ตสฺมา หิ ธมฺมญฺจร อปฺปมตฺตา
 ยถา วิมานํ ปุณ มาวเสสิ.
๑๖๒๐. ถ้าวิมานนี้ พระองค์ทรงได้
 ด้วยอานุภาพ แห่งทานอย่างนี้
 พระองค์ ก็ชื่อว่าทรงทราบผล
 แห่งบุญ และทรงทราบการเสด็จ
 อุบัติในนาคพิภพ เพราะผล
 แห่งบุญ เพราะเหตุนั้นแล ขอ
 พระองค์ ทรงเป็นผู้ไม่ประมาท
 ประพฤติธรรม ตามที่จะได้ทรง
 ครอบครองวิมานนี้ต่อไป ฉะนั้น
 เกิด พระเจ้าข้า.
๑๖๒๑. น ยีธ สนฺตุตี สมณพฺรหฺมณฺณาจ
 เยสนฺนปานานิ ทเทมฺ กตฺเต
๑๖๒๑. ดูกรบัณฑิต ในนาคพิภพนี้ ไม่มี
 สมณพราหมณ์ที่เราจะถวายข้าว

- อกุขาหิ เม ปุจฺฉิตฺโต เอตมตฺถํ
ยถา วิมานํ ปุณฺ มาวเสม.
๑๖๒๒. โภคิํ หิ เต สนฺติ อธิปฺปนา
ปฺตุตา จ สามิ อฺนุชิวโน จ
เตสุ ตฺวํ วจสา กมฺมฺนา จ
อสมฺปทฺฏฺจา จ ภวาทิ นิจฺจํ.
๑๖๒๓. เอวํ ตฺวํ นาติ อสมฺปทิสํ
อนฺุपालย วจสา กมฺมฺนา จ
จตุวา อธิ ยาวตายุกํ วิมานเ
อฺทฺธํ อิตฺโต คจฺฉสิ เทวโลกํ.
๑๖๒๔. ขทฺธา หิ โส โสจติ ราชเสฏฺโฐ
ตยา วินา ยสฺส ตฺวํ สชิวุโพ
ทฺกขุปฺนิตฺปี ตยา สเมจฺจ
วินฺุเทยฺย โปโส สุขมาตุโรปี.
- และน้ำเลย ท่านถูกฉันทามแล้ว
จงบอกเนื้อความนั้น แก่ฉันท
ตามที่ฉันท จะได้อยู่ครอบครอง
วิมานนั้นต่อไป.
๑๖๒๒. ข้าแต่พระนางเจ้านาคี ก็นาค
ทั้งหลายที่เป็นพระโอรส พระธิดา
พระสวามี ทั้งพระญาติมิตร
และข้าเฝ้าของพระองค์ ซึ่งเกิด
ในนาคพิภพนี้มีอยู่ ขอพระองค์
ทรงเป็นผู้ไม่ประทุษร้าย ในนาค
มีพระโอรสเป็นต้นเหล่านั้น ทาง
กาย ทางวาจาเป็นนิตย์.
๑๖๒๓. ขอพระองค์ ทรงรักษาความไม่
ประทุษร้ายทางกาย ทางวาจา
อย่างนี้ พระองค์ทรงสถิตอยู่ใน
วิมานนี้ตลอดพระชนมายุแล้ว
จักเสด็จไปสู่เทวโลก ชั้นสูงกว่า
นาคพิภพนี้พระเจ้าข้า.
๑๖๒๔. ท่านเป็นอำมาตย์ ของพระราชา
ผู้ประเสริฐสุดพระองค์ใด พระ
ราชาผู้ประเสริฐสุด พระองค์นั้น
พรากจากท่านแล้ว ยิงจะทรง
เศร้าโศกแน่แท้ คนผู้ถูกความ
ทุกข์ครอบงำก็ดี คนป่วยหนัก
ก็ดีได้สมาคมกับท่านแล้ว ฟังได้
ความสุขไม่เดือดร้อน.

๑๖๒๕. อทฺธา สติ ภาสสิ นาคี ฐมมํ
 อนุตฺตรํ อตฺถปทํ สุจิณฺณํ
 เอตาทิสียาสฺ หิ อาปทาสฺ
 ปญฺญาเขต มาทิสานํ วิเสโส.

๑๖๒๖. อกฺขาหิ โน ตายํ มุธา นุ ลทฺโธ
 อกฺเขหิ โน ตายํ อเชสิ ชฺชุต
 ฐมฺเมน ลทฺโธ อติมายมาห
 กถํ ตฺวํ หตฺถมิมสฺส มาคโต.

๑๖๒๗. โย มิสฺสโร ตตฺถ อโหสิ ราชา
 ตมายมกฺเขหิ อเชสิ ชฺชุต
 โส มํ ชิตโต ราชา อิมสฺสทาสิ
 ฐมฺเมน ลทฺโธสุมิ อสาหเสน.

๑๖๒๕. ข้าแต่พระนางเจ้านาคี พระองค์
 ตรัสธรรม ของสัตว์บุรุษทั้งหลาย
 ซึ่งเป็นบทแสดงประโยชน์ อัน
 ล้ำเลิศ ที่นักปราชญ์ประพฤติ
 ดีแล้วโดยแท้ ก็คุณวิเศษของ
 บุคคล ผู้มีปัญญาเช่นข้าพระองค์
 ย่อมปรากฏ ในเมื่อมีภัยอันตราย
 เช่นนี้แหละพระเจ้าข้า.

๑๖๒๖. ขอท่านจงบอกแก่ฉัน ปุณณก-
 ยักร์นี้ ได้ท่านมาเปล่าๆ หรือ ขอ
 ท่านจงบอกแก่ฉัน ปุณณกยักร์
 นี้ ขณะในการเล่นสกา จึงได้
 ท่านมา ปุณณกยักร์นี้กล่าวว่า
 ได้มาโดยธรรม ท่านถึงเงื้อมมือ
 ของปุณณกยักร์นี้ได้อย่างไร.

๑๖๒๗. ปุณณกยักร์นี้ เล่นสกาขณะ
 พระราชาของข้าพระองค์ ผู้เป็น
 อิศราธิบดี ในอินทปัตตนครนั้น
 พระราชาพระองค์นั้น อัน
 ปุณณกยักร์ชนะแล้ว ได้พระ
 ราชทานข้าพระองค์แก่ปุณณก-
 ยักร์นี้ ข้าพระองค์เป็นผู้อัน
 ปุณณกยักร์นี้ได้มาแล้วโดยธรรม
 มิใช่ได้มาด้วยกรรมอันสาหัส(ชั่ว)
 พระเจ้าข้า.

๑๖๒๘. ยถเว วรุโณ นาโค
 ปณฺหํ ปุจฺฉิตฺถ ปณฺชิตํ
 ตถเว นาคกณฺณปิ
 ปณฺหํ ปุจฺฉิตฺถ ปณฺชิตํ.

๑๖๒๙. ยถเว วรุณํ นาคํ
 อีโร โตเสสิ ปุจฺฉิตโต
 ตถเว นาคกณฺณมฺปิ
 อีโร โตเสสิ ปุจฺฉิตโต.

๑๖๓๐. อุโฆปิ เต อตฺตมเน วิทิตฺวา
 มโหระคํ นาคกณฺณญจ อีโร
 อจฺฉมฺภี อพฺภีโต อโลมหญฺโจ
 อิจฺจพฺุริ วรุณํ นาคราชํ.

๑๖๓๑. มา โรจยิ นาค อยาหฺมสมฺมิ
 เยน ตว อตฺโต อิทํ สรีริ
 หทฺเยน มํเสน กโรหิ กิจฺจํ
 สยํ กริสฺสามิ ยถามติฺนฺเต.

๑๖๒๘. ท้าววรุณนาคราช ตรัสถาม
 ปัญหาภาวะวิรุบบัณชิตชั้นใด แม้
 พระนางวิมลนาคกัณฺญา ก็ตรัส
 ถามปัญหาภาวะวิรุบบัณชิตชั้นนั้น.

๑๖๒๙. วิรุบบัณชิตผู้เป็นปราชญ์ อัน
 ท้าวสุวรรณนาคราช ตรัสถาม
 แล้ว ได้พยากรณ์ปัญหาให้ท้าว
 วรุณนาคราชทรงยินดี ชั้นใด
 วิรุบบัณชิตผู้เป็นนักปราชญ์ แม้
 พระนางวิมลนาคกัณฺญา ตรัส
 ถามแล้ว ก็พยากรณ์ให้พระนาง
 วิมลนาคกัณฺญาทรงยินดีชั้นนั้น.

๑๖๓๐. วิรุบบัณชิต ผู้เป็นนักปราชญ์
 ทราบว่า พญานาคราชผู้
 ประเสริฐและพระนางนาคกัณฺญา
 ทั้งสองพระองค์นั้น ทรงมีพระทัย
 ชื่นชมไสมนัส ไม่ครั่นคร้าม
 ไม่กลัว ไม่ชนพองสยอองเกล้า
 ได้กราบทูลท้าววรุณนาคราชว่า

๑๖๓๑. ข้าแต่พญานาคราชพระองค์อย่า
 ทรงพระวิตกว่า เราทรงกระทำ
 กรรม ของคนผู้ประทุษร้ายมิตร
 และอย่าทรงดำริว่า เราจักฆ่า
 บัณชิตนี้ ขอพระองค์ทรงทำกิจ
 ด้วยเนื้อหทัย ของข้าพระองค์

๑๖๓๒. ปญญา หเว หทัย ปญฺชิตานํ
เต ตยมฺห ปญฺญา ย มยํ สุตฺตฺตฺตฺต
อนฺนนาโม ลภตฺตฺตฺต ทาริ
อชฺชเชว ตํ กุรุโย ปาปยาตฺ.

๑๖๓๓. ส ปุณฺณโก อตฺตมโน อุกฺคโค
อิรฺนฺทตี นาคกณฺธํ ลภิตฺวา
หฺมฺเจน ภาเวน ปตีตฺรโป
อิจฺจพฺรวิ กุรุณํ กตฺตฺตฺตฺตจฺ.

๑๖๓๔. ภริยา ย มํ ตฺวํ อกริ สมนฺคิ
อหฺนฺจ เต วิรุทฺท กโรมิ กิจฺจํ
อิทฺตฺตฺตฺต เต มณิรตฺนํ ททามิ
อชฺชเชว ตํ กุรุโย ปาปยามิ.

ตามที่พระองค์ ทรงพระประสงค์
สรีระเกิด ถ้าพระองค์ไม่ทรง
สามารถจะฆ่าข้าพระองค์ ข้า-
พระองค์ ก็จะทำถวาย ตาม
พระอัธยาศัย ของพระองค์เอง
พระเจ้าข้า.

๑๖๓๒. ปัญญานั้นเองเป็นหทัย ของ
บัณฑิตทั้งหลาย เราทั้งสองนั้น
ยินดี ด้วยปัญญาของท่านยิ่งนัก
ยักษ์เสนาบดี ผู้มีชื่อไม่บอกพร่อง
จะได้ภรรยาในวันนี้ ปุณณกยักษ์
จงไปส่งท่าน ให้ถึงแคว้นกุรุรัฐ
ในวันนี้ทีเดียว.

๑๖๓๓. ปุณณกยักษ์นั้น ได้นางอิรันทตี
นาคกัญญาแล้วมีใจชื่นชมไสมนัส
เต็มตื่นด้วยปีติ มีรูปเต็มเปี่ยม
พร้อมด้วยจิตราเวียง ได้กล่าวกะ
วิรุฑบัณฑิต ผู้ประเสริฐสุดของ
ชนชาวกุรุรัฐอย่างนี้ว่า

๑๖๓๔. ข้าแต่ท่านวิรุฑบัณฑิต ท่านได้
ทำให้ข้าพเจ้ามีความพร้อมเพรียง
กันกับภรรยา ข้าพเจ้าจะทำกิจ
ตอบแทนท่าน ข้าพเจ้าจะให้
แก้วมณีดวงนี้แก่ท่าน และจะ
นำท่านไปส่ง ให้ถึงแคว้นกุรุรัฐ
ในวันนี้ทีเดียว.

๑๖๓๕. อชฺเชยฺยเมสา ตว โหตุ มิตฺตี
ภริยาย กจฺจํ ปิยาย สทุธิ
อานนุทจิตฺโต สุมโน ปตีโต
ทตฺวา มณี มม นยฺนุทปตฺตํ.

๑๖๓๖. ส ปุณฺณโก กุรุณํ กตฺตฺเสฏฺฐํ
นีสึทฺธิ ปุโรโต อาสนสุมิ
อาทาย กตฺตารมโนมปญฺญํ
อุปานยิ นครํ อินฺทปตฺตํ.

๑๖๓๗. มโน มนุสฺสสฺส ยถาปี คจฺเจ
ตโตปิสฺส ขิปฺปตรํ อโหสิ
ส ปุณฺณโก กุรุณํ กตฺตฺเสฏฺฐํ
อุปานยิ นครํ อินฺทปตฺตํ.

๑๖๓๘. เอตฺตินุทปตฺตํ นครํ ปทิสฺสตี
รมฺมานิ จ อมฺพวนานิ ภาคโส
อหฺญจ ภริยาย สมงฺคิภูโต
ตฺวญฺจ ปตฺโตสิ สกํ นิเกตํ.

๑๖๓๕. ดูกรกัจจანะ ท่านจงมีไมตรี
สนิทสนมกับภรรยาที่น่ารัก จง
มีความพร้อมเพรียงปรองดอง
รักใคร่กันตลอดไป จงมีความสุข
สวัสดิ มีชัยชนะแก่ข้าศึกศัตรู
ท่านจงเป็นผู้มีจิตเบิกบาน มีปีติ
ไสมนัส ท่านได้ให้แก้วมณีแก่
ข้าพเจ้าแล้ว ขอจงนำข้าพเจ้า
ไปยังอินทปัตตนครด้วยเถิด.

๑๖๓๖. ปุณณกัณษั อัญเชิญบัณฑิต
ผู้ประเสริฐสุด ของชนชาวกรุงรัฐ
ให้นั่งเหนืออาสนะ ข้างหน้าตน
พาเอาบัณฑิต ผู้มีปัญญาไม่
ต่ำทราม นำไปสู่อินทปัตตนคร.

๑๖๓๗. การไป ของม้าสินธพอาชาไนย
นั้นเร็วยิ่งกว่าใจของมนุษย์พึงไป
ปุณณกัณษันั้นได้นำวิฑูรบัณฑิต
ผู้ประเสริฐสุด ของชนชาวกรุงรัฐ
ไปถึงอินทปัตตนคร.

๑๖๓๘. อินทปัตตนครปรากฏอยู่ในน และ
ปามะม่วง อันน่ารื่นรมย์ ก็เห็น
อยู่เป็นหย่อม ๆ อนึ่ง ข้าพเจ้า
เป็นผู้พร้อมเพรียงกับภรรยาและ
ท่านก็ได้ถึงที่อยู่ของตนแล้ว

๑๖๓๙. ส ปุณฺณโก กุณฺโณ กตฺตเสฏฺฐํ
 โอโรปยิตฺวา ฅมฺมสภาย มชฺฌเณ
 อาชฌณฺณมารุญฺห อโนมวณฺโณ
 ปกุกามิ เวหายสมนฺตลิกฺขเ.

๑๖๔๐. ตํ ทิสฺวา ราชา ปรมปฺปิตฺโต
 อญฺ्ञาย พาหาหิ ปลิสฺสชิตฺวา
 อวิกมฺปยํ ฅมฺมสภาย มชฺฌเณ
 นิสฺสึทฺยิ ปมฺขํ อาสนสฺมิ.

๑๖๔๑. ตฺวํ โน วิเนตาสิ รถํว นนฺุจํ
 นนฺุทนฺุติ ตํ กุรุโย ทสฺสเนน
 อกฺขาหิ เม ปุจฺฉิตฺโต เอตมตฺถํ
 กถํ ปโมกฺโข อหุ มาณวสฺส.

๑๖๔๒. ยํ มาณเวตฺยาภิวทฺติ ชนินฺุท
 น โส มนฺุสฺโส นรวิรรเสฏฺฐ
 ยทฺติ เต สฺสุโต ปุณฺณโก นาม ยกฺโข
 รวฺโณ กุเวรสฺส หิ โส สชฺพิพเ.

๑๖๓๙. ปุณฺณกยํกัษฺ ผู้มีวรรณะไม่ทราม
 นั้น วางวิรุทธบัณฑิตผู้ประเสริฐ
 สุด ของชาวกรุงรัฐลงในท่ามกลาง
 สภาแล้ว ขึ้นม้าอาชาไนยเหาะ
 ไปในอากาศกลางหา.

๑๖๔๐. พระราชา ทอดพระเนตรเห็น
 วิรุทธบัณฑิตนั้น ทรงปริดา
 ปราโมทย์อย่างยิ่ง เสด็จลุกขึ้น
 สวมกอดวิรุทธบัณฑิต ด้วย
 พระพาหาทั้งสอง ไม่ทรงหวั่นไหว
 ทรงเชื้อเชิญให้นั่ง เหนืออาสนะ
 ท่ามกลางธรรมสภา ทรง
 พระพักตร์ของพระองค์.

๑๖๔๑. ท่าน เป็นผู้แนะนำเราทั้งหลาย
 เหมือนนายสารถีน้าเอารถที่หาย
 แล้วกลับมาได้ฉันนั้น ชาวกรุงรัฐ
 ทั้งหมด ย่อมยินดีเพราะได้เห็น
 ท่าน ท่านอันเราถามแล้ว จง
 บอกเนื้อความนั้นแก่เรา ท่าน
 หลุดพ้นจากสำนัก ของมาณพ
 ได้อย่างไร.

๑๖๔๒. ข้าแต่พระองค์ ผู้จอมประชาชน
 ผู้ทรงแก้แค้นกล้า ประเสริฐกว่า
 นรชน บุรุษที่พระองค์ตรัสเรียก
 ว่ามาณพ ไม่ใช่มนุษย์เป็นยักษ

๑๖๔๓. ภูมินุทธโร วรุโณ นาม นาโค
 พุรหา สุจี วณฺณพฺลุปฺปนฺโน
 ตสฺसानุชฺฌี ธีตรํ กามยาโน
 อีรณฺทตี นาม สา นาคกณฺญา.

๑๖๔๔. ตสฺสา สุมชฺฌาย ปิยาย เหตุ
 ปตารยิตฺถ มรณาย มยฺหิ
 โส เจว ภริยาย สมงฺคิภูโต
 อหฺนฺจนาณฺญาโต มณิ จ ลทฺโธ.

๑๖๔๕. รุกฺโข หิ มยฺหิ สมรทฺวาเร ชาโต
 ปณฺญาทฺขนฺโธ สิลมยสฺส สาชา
 อตฺถ ๑ ธมฺเม ๑ จิตฺโต นิปโก
 ควปฺผลิ หตฺถิควาสฺสจฺจนฺโน.

ชื่อปุณณกะพระเจ้าข้า พระองค์
 ทรงเคยได้ยินชื่อมาแล้ว ก็
 ปุณณกัณษ์นั้น เป็นอำมาตย์
 ของท้าวกุเวรราช.

๑๖๔๓. พญานาคทรงนามว่าวรุณ ผู้
 ทรงไว้ซึ่งภูมิประเทศ มีพระกาย
 ใหญ่โตสะอาด ทรงสมบุรณ์ด้วย
 วรรณะและกำลัง ปุณณกัณษ์
 รักใคร่ธิดา ผู้เกิดจากพระนาง
 นาควิมลาทะวีนัน นางนาคกัณญา
 นั้นนามว่าอีรันทตี.

๑๖๔๔. จึงตกลงใจ จะฆ่าพระเจ้าพระองค์
 เพราะเหตุแห่งนางอีรันทตี ผู้มี
 เหวบางร่างน้อยน่ารักใคร่ แต่
 ปุณณกัณษ์นั้น เป็นผู้พร้อม-
 เปรียงกับภรรยา ส่วนพระเจ้าพระองค์
 เป็นผู้อันพญานาค ทรงอนุญาต
 ให้มา และปุณณกัณษ์ให้แก้วมณี
 มาด้วย.

๑๖๔๕. มีต้นไม้ต้นหนึ่ง เกิดริมประตูวัง
 ของเรา ลำต้นประกอบด้วย
 ปัญญา กิ่งของต้นไม้แล้วด้วย
 ศิล ต้นไม้นั้นตั้งอยู่ในอรรถและ
 ธรรมสำเร็จด้วยปัญญา มีผล
 เต็มด้วยเบญจโครส ดารดาษ
 ไปด้วยข้าง ม้าและโค.

๑๖๔๖. นัจจคีตตริยาภินาทีเต
 อัจฉิซุช เสนํ ปุริโส อหาสี
 โส โน อัย อาคโต สนุนิเกตํ
 รุกขสุสิมสุสาปจิตี กโรถ.

๑๖๔๗. เย เกจิ วิตุตา มม ปัจเจยน
 สพฺเพว เต ปาตุกโรนตุ อชฺช
 ติพฺพานิ กตฺวาน อุปายนานิ
 รุกขสุสิมสุสาปจิตี กโรถ.

๑๖๔๘. เย เกจิ พนฺธา มม อตฺถิ รฎฺเจะ
 สพฺเพว เต พนฺธนา โมจยนตุ
 ยถเวยํ พนฺธนสุมา ปมุตฺโต
 เอวเมเต มุญฺจเร พนฺธนสุมา.

๑๖๔๖. มหาชนเล่นเพลินอยู่ ด้วยการ
 ฟ้อนรำและดนตรี มีบุรุษดำมา
 ไล่เสนา ที่ยืนแวดล้อมต้นไม้
 ให้หนีไป แล้วถอนต้นไม้ ต้นไม้
 นั้นกลับมาตั้งอยู่ที่ประตูวังของเรา
 ตามเดิม วิรุทธบัณฑิตเช่นกับ
 ต้นไม้ใหญ่นี้ กลับมาสู่ที่อยู่ของ
 ตนแล้ว ท่านทั้งหลายจงกระทำ
 การเคารพนบถแก่ต้นไม้ คือ
 วิรุทธบัณฑิตนี้เถิด.

๑๖๔๗. ขอเชิญอำมาตย์ ผู้มีความปลื้มใจ
 ด้วยยศที่ได้ ด้วยปัจจัยของเรา
 ทุก ๆ ท่านเทียว จงทำจิตของตน
 ให้ปรากฏในวันนี้ ท่านทั้งหลาย
 จงทำของขวัญให้มาก ทำการ
 เคารพนบถแก่ต้นไม้ คือ
 วิรุทธบัณฑิตนี้.

๑๖๔๘. สัตว์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ที่ถูกผูก
 ไว้ และที่ถูกขังไว้ ซึ่งมีอยู่ใน
 แคว้นแคว้นของเรา จงปล่อยสัตว์
 เหล่านี้ไป ให้หมดจากเครื่องผูก
 วิรุทธบัณฑิตนี้ หลุดพ้นจากเครื่อง
 ผูก ฉันทใด จงปล่อยสัตว์เหล่านั้น
 จากเครื่องผูกฉันทนั้น.

๑๖๔๙. อุณฺณงฺคฺลา มาสมีมํ กโรนฺตุ
มํโสทนํ พุราหุมนฺนา ภกฺขยฺนฺตุ
อมชฺชปา มชฺชรหฺา ปิวฺนฺตุ
ปฺนุณฺนาหิ ธาลาหิ ปฺลิสฺสุตาหิ.

๑๖๕๐. มหาปถิํ นิจุจํ สมวฺหยฺนฺตุ
ติพฺพญฺจ รกฺขํ วิทฺทนฺตุ รฏฺเฐ
ยถาญญมญฺญํ น วิหฺเจยฺเยยฺยํ
รฺกฺขสฺสํสํสาปจิติํ กโรธา.

๑๖๕๑. โอโรธา จ กุมารา
เวสียานา จ พุราหุมนฺนา
พฺหุ อฺนฺนญฺจ ปานญฺจ
ปฺนุทิตฺตสฺสาภิหารยฺมํ.

๑๖๕๒. หตฺถาโรหา อณีกฺกุจฺจา
รธิกา ปตฺติการกา
พฺหุ อฺนฺนญฺจ ปานญฺจ
ปฺนุทิตฺตสฺสาภิหารยฺมํ.

๑๖๔๙. พวกชาวไร่ชาวนา จงหยุดพัก
เล่นมหรสพ ตลอดเดือนหนึ่งนี้
ขอเชิญพราหมณ์ทั้งหลาย มา
บริโภคข้าวอันเจือด้วยเนื้อ พวก
นักเลงสุรา จงเว้นการเที่ยวดื่ม
สุรา เอาหม้อใส่ให้เต็มปรี ไปนั่ง
ดื่มที่ร้านของตน ๆ.

๑๖๕๐. พวกหญิงแพศยา ที่อาศัยอยู่
ตามถนนใหญ่ จงเล่าโลมชาย
ผู้มีความต้องการเป็นนิตย์ อนึ่ง
ราชบุรุษทั้งหลายจงจัดการรักษา
ในแคว้นแคว้นของตน ให้เข้มแข็ง
โดยประการที่มีได้เบียดเบียนกัน
และกันได้ ท่านทั้งหลายจงกระทำ
การเคารพนบถแก่ต้นไม้ คือ
วิรุบบันทิตนี้.

๑๖๕๑. พระสนมกำนัลใน พวกราชกุมาร
พวกพ่อค้าชาวนา และพราหมณ์
ทั้งหลาย ได้นำข้าวและน้ำเป็น
อันมากมาให้แก่วิรุบบันทิต.

๑๖๕๒. พวกกองข้าง กองม้า กองรถ
และกองเดินเท้า ได้นำเอาข้าว
และน้ำเป็นอันมาก มาให้แก่
วิรุบบันทิต.

๑๖๕๓. สماعيل ชานปทา
เนคมา จ สมาคตา
พหุ อนุญจ ปานญจ
ปณตีสสุสากิหารยฺ.

๑๖๕๔. พหุชฺชโน ปสนุโนสิ
ทิสฺวา ปณตีสมาคเต
ปณตีสมุหิ อนุปฺตเต
เจลกฺเขโป ปวตฺตถ.

วิรุจฉาดกํ นวมํ.

๑๖๕๓. ชาวชนบท และชาวนิคมพร้อม-
เพียงกัน ได้นำเอาข้าวและน้ำ
เป็นอันมากมาให้แก่วิรุจฉาดก.

๑๖๕๔. คนเป็นอันมาก เมื่อวิรุจฉาดก
มาถึงแล้ว ได้เห็นวิรุจฉาดก
มาแล้วต่างก็เลื่อมใส ต่างพากัน
โบกผ้าขาวให้ร้องขึ้น ด้วยความ
ปีติยินดี ด้วยประการฉะนี้แล.

วิรุจฉาดก ที่ ๙.

๙. วิธูรป่าตกวณฺณนา (๕๘๖)

ปณฺฑุ กีสฺยาสี ทุพฺพลาติ อิทํ
สตฺถา เขตฺตวเน วิหรนฺโต ปณฺณปาปารมฺมี
อารพฺภา กเถสิ.

เอกทิวสมฺหิ ภิกฺขุ ฐมฺมสภายํ กถํ
สมฺภูจาเปสฺสุ “อาวุโส อโห วต สตฺถา
มหาปณฺโณ ปุณฺณปณฺโณ ชวนปณฺโณ
หาสปณฺโณ ติกฺขปณฺโณ นิพฺเพตฺติกปณฺโณ
ปรปฺปวาทมทฺทโน, อตฺตโน ปณฺณ-
นุภาเวเน ขตฺตียปณฺณิตฺตาทีหิ อภิสงฺขเต
สุขุมปณฺเฑห ภินฺทิตฺวา เต ทเมตฺวา
นิพฺพิเสวเน กตฺวา สรณฺสุ เจว สีเสสุ
จ ปติภฺจเปตฺวา อมตคามิมคฺคํ
ปฏฺิปาเทสี”ติ.

สตฺถา อาคนฺตฺวา “กาย นฺตฺถ
ภิกฺขเว เอตฺรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา”ติ
ปุจฺฉิตฺวา “ภนฺเต อิมาย นามา”ติ
วตฺเต “อนจฺฉริยํ ภิกฺขเว, ยํ ตถาคโต

๙. พรรณนาวิธูรป่าก (๕๘๖)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ
พระเชตวันวิหาร ทรงปรารภปัญญาบารมี
จึงตรัสชาดกนี้ มีคำเริ่มต้นว่า เธอมี
ผิวพรรณเหลืองชুবผอมถอยกำลัง
ดังนี้.

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง ภิกษุ
ทั้งหลาย สนทนากันขึ้นในโรงธรรมว่า
“ดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย น่าอัศจรรย์
จริงหนอพระศาสดา(ของพวกเรา) ทรงมี
พระปัญญามาก มีพระปัญญาว่าองไว
มีพระปัญญาเร้าใจเวไนยสัตว์ให้รำเริง
มีพระปัญญาเฉียบแหลม มีพระปัญญา
ปรุโปร่ง มีพระปัญญาอย่ายืคำของผู้กล่าว
ให้ร้าย ทรงทำลายปัญหาอันละเอียด
ที่กษัตริย์และบัณฑิตแต่งขึ้นได้ ด้วย
อานุภาพแห่งพระปัญญา ของพระองค์
ทรงทราบชนเหล่านั้น ทำให้สิ้นพยศ
ให้ดำรงอยู่ในสภาวะและศีลทั้งหลาย ให้
ดำเนินไปสู่มรรคาอันตรงไปสู่อมตมหา-
นิพพาน”.

พระศาสดา(ทรงทราบด้วยทิพโสต)
เสด็จมาตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย
พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรใน
บัดนี้เล่า” เมื่อภิกษุกราบทูลว่า “เรื่อง

ปรมาภิสมโพธิ ปตฺโต ปรปฺปวาทิ
 ภินฺทิตฺวา ขตฺติยาทโย วิเนยฺย,
 ปุริมภวสุมี หิ อนุตฺตรํ โพิธิณานํ
 ปริเยสนฺโตปี ตถาคโต ปญฺญา
 ปรปฺปวาทมทฺทโนเยว, ตถา หิ อหํ
 วิรุปรณฺทิตกาเล สฺมูจฺฉิโยชนฺุพฺเพธ
 กาศฺคิริปพฺพตมฺุทฺธนิ ปุณฺณกํ นาม
 ยกฺขเสนาปตี ฅานพเลน ทเมตฺวา
 นิพฺพิเสวณํ กตฺวา ปญฺจสีเสสุ
 ปติฏฺจเปนฺโต อตฺตโน ชีวิตทานํ
 ทาเปสิณฺุติ วตฺวา ตฺณฺุหิ อโหสิ
 เตหิ ยาจิตฺโต อตีตํ ออาหริ

อตีเต กุรุฏฺเฐ อินฺุทปตฺตนคเร
 ฅนฺุชยโกรฺพโย นาม ราชา รชฺชํ
 กาวเรสิ. วิรุปรณฺทิตโต นาม อมจฺุใจ
 ตสฺสุ อตฺถธมฺุมาณฺุสาสโก อโหสิ.
 โส มจฺุรกโถ มหาธมฺุมกฺธิโก สกฺล-
 ชมฺุพฺพิปราชานิ หตฺถิกนฺุตวิณาสเรน
 ปลฺุทฺธา หตฺถิโน วิย อตฺตโน
 มจฺุรธมฺุเมตฺสนาย ปโลเภาตฺวา เตสํ

ชื่อนี้พระเจ้าข้า" ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย
 การที่เราตถาคตได้บรรลุพระปรมาภิเชก
 สัมโพธิญาณ แล้วทำลายถ้อยคำกล่าว
 ให้ร้ายของคนอื่น แนะนำชนทั้งหลาย
 มีกษัตริย์เป็นต้นนั้น ไม่น่าอัศจรรย์
 เพราะเราตถาคต เมื่อแสวงหาพระ-
 อนุตรสัมโพธิญาณในภพก่อน ก็เป็นผู้มี
 ปัญญาอย่าถ้อยคำกล่าวร้ายของชนอื่น
 เหมือนกัน, จึงอย่างนั้น ในกาลแห่งเราเป็น
 วิรุบบัณทิต เราก็ได้ทรมานเสนาบดียักษ์
 ชื่อปุณณกะ บนยอดเขา ชื่อกาศคิริสูง
 ๖๐ โยชน์ ด้วยกำลังญาณ (ของตน)
 ทำให้หมดพยศ ให้ตั้งอยู่ในศีล ๕ ได้ให้
 ชีวิตของตนเป็นทาน" ได้เป็นผู้ดูขณิภาพ
 หนึ่งอยู่ อันภิกษุเหล่านั้นทูลขอ(ให้เล่าเรื่อง)
 จึงทรงนำอดีตนิทานมาว่า

ในอดีตกาลพระราชาทรงพระนามว่า
 ฅนฺุชยโกรฺพยราช ทรงครองราชสมบัติ
 ในนครอินทปัตตะ แคว้นกุรุ. อำมาตย์ชื่อ
 วิรุบบัณทิต ได้เป็นผู้ถวายอรรถและธรรม
 แต่พระองค์นั้น. วิรุบบัณทิตเป็นผู้มี
 ถ้อยคำไพเราะ เป็นธรรมกถึกผู้ยิ่งใหญ่
 กล่อมพระราชานในชมพฺพิทวี่ปทังสิน ให้
 ยินดี ด้วยธรรมเทศนาอันไพเราะของตน
 ไม่ให้พระราชเหล่านั้น เสียดจกลับไปสู่
 แคว้นแคว้นของพระองค์ได้ ประดุจดังฝูง

สกรฎจანი คนตุ อททมาโน พุทธลีลา
มหาชนสูส ฐมมึ เทเสนโต มหนุเตน
ยเสน ตสมึ นครเ ปฏิวสติ.

พาราณสียปี โข คิหิสหายกา
จตุตาโร พุราหุณมหาศาลา มหุลล-
กาเล กามะสุ อาทีนวิ ทิสฺวา
เคหึ ปหาย หิมวันตุ ปวิสิตฺวา
อิสิปพชฺชึ ปพพชิตฺวา อภิญญา
จ ส มาปตฺติโย จ นิพพตฺเตตฺวา
วณฺมุลผลาหารา ตตฺถเว จิรั วสิตฺวา
โลณมุพิลเสวนตฺถาย จาริกญฺจรมานา
องฺครฎฺเจ กาลจมุปากนคฺริ ปตฺวา
ราชุຍฺยานเ วสิตฺวา ปุณ ทิวเส นคร
ภิกฺขาย ปวิสิสฺสุ. ตตฺถ สหายกา
จตุตาโร กุฎฺมุพิกา เตสึ อิริยาปถ
ปสีทิตฺวา วณฺทิตฺวา ภิกฺขาภาชน
คเหตฺวา เอเกกั อตฺตโน อตฺตโน
นิเวสนั อานะตฺวา ปณเฑน อหาเรน
ปวิสิตฺวา ปฏินฺณํ คเหตฺวา อุຍฺยานเ
วสาเปสฺสุ.

จตุตาโร ตาปสา จตฺนุนั กุฎฺมุพิกา
เคเหสุ ภูณฺชิตฺวา ทิวาวิหารตฺถาย

กฤษฺฐร ภูกนายหัตถาจารย์โลมล่อด้วย
เสียงแห่งพิณชื้อหัตถีกันต์ ให้ยินดีรักใคร่
ฉะนั้น แสดงธรรมแก่มหาชน (ก็แสดง)
ด้วยพุทธลีลา อาศัยอยู่ในอินทปัตตนคร
นั้น ด้วยยศอันใหญ่.

พราหมณ์มหาศาล ๔ คน เป็น
เพื่อนคฤหัสถ์กันในเมืองพาราณสี เห็น
โทษ ในกามทั้งหลายในเวลาทีตนแก่ จึง
ละเรื้อนเข้าไปสู่หิมวันตประเทศ บวช
เป็นฤาษี บำเพ็ญอภิญญาและสมาบัติ
ให้เกิดแล้ว อาศัยห้วงน้ำและผลไม้ในป่า
เป็นอาหาร อยู่ในหิมวันตประเทศนั้น
สิ้นกาลนาน ได้เที่ยวจาริกไปถึงกาล
จำปากนครแคว้นอังคะ เพื่อต้องการ
เสพอาหารมีรสเค็มและรสเปรี้ยว พวก
พักอยู่ในอุทยานของพระราชา ในวัน
รุ่งเช้า เข้าไปสู่พระนครเพื่อภิกษาหาร.
กุฎุมพี ๔ คน เป็นสหายกันในกรุง
กาลจำปากะนั้น เลื่อมใสในอิริยาบถของ
ฤาษีเหล่านั้น พวกนั้นไหว้รับเอาภิกษา
ภาชนะนำมาสู่เรื้อนของตน ๆ คนละรูป
อังคาสด้วยอาหารอันประณีต เสร็จแล้ว
รับปฏินฺญาให้อยู่ในอุทยาน.

ดาบสทั้ง ๔ ฉันในเรื้อนของกุฎุมพี ๔
สหายเสร็จแล้ว เพื่อต้องการพักผ่อนใน

เอโก ดาวตีสภavn คจฺจติ, เอโก
 นาคภavn คจฺจติ, เอโก สุปณฺณภavn
 คจฺจติ, เอโก โกรพยสฺส รมฺโณ
 มิคาชินํ นาม อญฺยานํ คจฺจติ. เตสุ
 โย เทวโลกํ คนฺตุวา ทิวาวิหารํ กโรติ,
 โส สกฺกสฺส ยสํ โอลิเกตฺวา อตฺตโน
 อฺปฺภฺจจากสฺส ตเมว วณฺเณติ. โย
 นาคภavn คนฺตุวา ทิวาวิหารํ กโรติ
 โส นาคราชสฺส สมฺปตฺตี โอลิเกตฺวา
 อตฺตโน อฺปฺภฺจจากสฺส ตเมว วณฺเณติ,
 โย สุปณฺณภavn คนฺตุวา ทิวาวิหารํ
 กโรติ, โส สุปณฺณราชสฺส วิภูติ
 โอลิเกตฺวา อตฺตโน อฺปฺภฺจจากสฺส ตเมว
 วณฺเณติ. โย โกรพยสฺส อญฺยานํ
 คนฺตุวา ทิวาวิหารํ กโรติ, โส
 ธนฺนชยสฺส สิริโสภคฺคํ โอลิเกตฺวา
 อตฺตโน อฺปฺภฺจจากสฺส ตเมว วณฺเณติ.

เต จตฺตวาโร กุญฺมพิกา ตํ ตเทว
 จานํ ปตฺถเนตฺตา ทานาทินิ ปุณฺณานิ
 กตฺวา อายุหปริโยसानเ เอโก สกฺโก

กลางวัน รูปหนึ่งจึงไปสู่ภพดาวตีส
 รูปหนึ่งไปสู่ภพพญานาครูปหนึ่งไปสู่ภพ
 พญาครุฑ รูปหนึ่งไปสู่พระราชอุทยาน
 ชื่อมิกาชินะ ของพระเจ้าโกรัพยราช.
 บรรดาตาสทั้ง ๔ รูปนั้น รูปที่ไปสู่
 เทวโลกพักผ่อนตอนกลางวัน ได้เห็น
 อิศริยยศของท้าวสักกเทวราช (เมื่อกลับ
 มาถึง) จึงพรรณนาอิสริยยศแห่งท้าว
 สักกเทวราชนั้นแก่กุญฺมพี ผู้เป็นอุปัฏฐาก
 ของตน รูปที่ไปสู่ภพพญานาค พักผ่อน
 ตอนกลางวันได้เห็นสมบัติของพญานาค
 (เมื่อกลับมาถึง) จึงพรรณนาสมบัติของ
 พญานาคนั้นแก่กุญฺมพี ผู้เป็นอุปัฏฐาก
 ของตน, รูปที่ไปสู่ภพพญาครุฑ พักผ่อน
 ตอนกลางวันได้เห็นเครื่องประดับ ของ
 พญาครุฑ (เมื่อกลับมาถึง) จึงพรรณนา
 เครื่องประดับของพญาครุฑนั้นแก่กุญฺมพี
 ผู้เป็นอุปัฏฐากของตน, รูปที่ไปสู่อุทยาน
 ของพระเจ้าโกรัพยะ พักผ่อนตอน
 กลางวัน ได้เห็นพระสรีระอันงามเลิศ
 ของพระเจ้าธัญชัย (เมื่อกลับมาถึง) จึง
 พรรณนาความงามนั้นแก่กุญฺมพี ผู้เป็น
 อุปัฏฐากของตน.

กุญฺมพีทั้ง ๔ เหล่านั้น ปรรธนา
 ตำแหน่งนั้น ๆ อยู่ ได้ทำบุญทั้งหลาย
 มีทานเป็นต้น ในเวลาสิ้นอายุ คนหนึ่ง

หุตฺวา นิพฺพตฺติ, เอโก สฺปฺตฺตทาโร
 นาควาเน นาคราชา หุตฺวา นิพฺพตฺติ,
 เอโก สิมฺพลีรฺกฺขวิมานे สฺปฺณฺณราชา
 หุตฺวา นิพฺพตฺติ, เอโก ฌนฺนชยรรณฺโณ
 อคฺคฺมเหสียา กุจฺฉิสฺมี นิพฺพตฺติ. เตปี
 จตฺตทาโร ตาปฺสา อปริหีนชฺฌมานา
 กาลํ กตฺวา พรหมโลกे นิพฺพตฺตีสฺสุ.
 เตสฺสุ โกรพฺยกุมารो วุฑฺฒิมินฺวาย ปิตุ
 อจฺเจเนน ราชฺเช ปติภฺจฺหิตฺวา ฌมฺเมน
 สฺเมน ราชฺชํ กาวเรสี. โส ปน
 ชฺชุตฺตจิตฺตโก อโหสี. โส วิชฺฐรปฺณฺชิตฺตสฺส
 โอวาเท จตฺวา ทานํ เทติ สีสํ
 รกฺขติ อุโปสถํ อุปวสี.

โส เอกทิวสํ สฺมาทินฺนุโปสโถ
 “วิเวกมฺนุพฺรุหิสฺสามิ”ติ อุตฺถยานํ คนฺตฺวา
 มนฺุญฺญญฺจानเ นิสฺสีทิตฺวา สฺมณธมฺมํ
 อกาสิ. สกฺโกปี สฺมาทินฺนุโปสโถ
 “เทวโลกे ปลิโพโร โหตี”ติ มนฺุสฺสโลกे
 ตเมว อุตฺถยานํ คนฺตฺวา มนฺุญฺญญฺจानเ
 นิสฺสีทิตฺวา สฺมณธมฺมํ อกาสิ. วรฺุณ-
 นาควาชาปี สฺมาทินฺนุโปสโถ “นาควาเน
 ปลิโพโร โหตี”ติ ตตฺถเวว คนฺตฺวา
 เอกสฺมี มนฺุญฺญญฺจानเ นิสฺสีทิตฺวา

ได้เกิดเป็นท้าวสักกเทวราช คนหนึ่งกับ
 บุตรภรรยา เกิดเป็นพญานาค ใน
 นาคพิภพ คนหนึ่งเกิดเป็นพญาครุฑใน
 ฉิมพลีรุกขวิมาน คนหนึ่งได้เกิดใน
 พระครรภ์แห่งอัครมเหสี ของพระเจ้า
 ฌัญชัย. ฝ่ายดาบสทั้ง ๔ แม่เหล่านั้น
 มีฌานไม่เสื่อมถอย ทำกาละแล้ว ได้ไป
 เกิดในพรหมโลก. บรรดาภุมมพินเหล่านั้น
 ภุมมพินผู้เป็นโอรพยราชกุมาร ทรงอาศัย
 ความเจริญวัย ได้ครองราชสมบัติโดย
 การสววรรคตของพระราชบิดา ทรง
 ครองราชย์โดยธรรมสมาเสมอ. แต่
 พระเจ้าโอรพยราชนั้น ทรงพอพระทัยใน
 การทรงสกา. พระองค์ทรงตั้งอยู่ใน
 โอวาทของวิชฺฐรปณชิต ทรงบำเพ็ญทาน
 รักษาเบญจศีลและอุโบสถศีล.

วันหนึ่ง พระองค์ทรงสมาทาน
 อุโบสถแล้ว ทรงดำริว่า “เราจักเพิ่มพูน
 สมาธิวิเวก” ได้เสด็จดำเนินไปสู่พระราช-
 อุทยาน แล้วประทับนั่งในมณฺุญฺญญฺสถาน
 ทรงเจริญสมณธรรมอยู่. ฝ่ายท้าวสักก-
 เทวราช ทรงสมาทานอุโบสถแล้ว ทรง
 ดำริว่า “ในเทวโลกมีกัณฺวล(มาก)” จึงเสด็จ
 ไปยังพระราชอุทยานนั้น ในมนุษยโลก
 ได้ประทับนั่ง เจริญสมณธรรมอยู่ ณ
 สถานที่รื่นรมย์ใจ. ส่วนวรฺุณนาควาชา

สมณธมมัม อกาสิ. สุปณฺณราชาปี
สมาทินฺนุโปสโก "สุปณฺณภวเน ปฺลิวโธ
โหตี"ติ ตตฺเถว คนฺตุวา เอกสุมิ
มนุญฺญจาเน นิสิตฺติวา สมณธมมัม
อกาสิ.

เตปี จตฺตารโ ชนา สายณฺหสมเย
สกสกญฺจานา นิกฺขมิตฺวา มงฺคล-
ไปกฺุขรณฺตีเร สมาคนฺตุวา อญฺญมญฺญัม
โวลเกตฺวา ปุพฺพสิเนหฺวเสน สมคฺคา
สมุเมทมานา หุตฺวา อญฺญมญฺญัม
เมตฺตจิตฺตัม ปจฺจุปฺญจเปตฺวา มจฺจ-
ปฺปฏิสนฺถาริ กตฺวา, สกฺโกปี
มงฺคลสิลาตเล นิสิตฺติ. อิตเร อตฺตโน
อตฺตโน ยุตฺตัม โวกาสิ ฅตฺวา นิสิตฺติสุ.
อถ เน สกฺโก อาห "มยฺปิ จตฺตารโ
ราชาโนว สมาทินฺนุโปสกา อเมหฺสุ
ปน กสฺส สิลัม มหนฺตนฺ"ติ. อถ นัม
วรุณนาคราชา อาห "ตฺมุหากัมปี ตินฺณณฺ
ชนานัม สิลโต มยฺหเมว สิลัม มหนฺตนฺ"ติ
"กิเมตฺถ การณฺนฺ"ติ.

สมาทานอุโบสถแล้ว คิดว่า "ในนาคพิภพ
มีกังวล(มาก)" จึงไปในราชอุทยานนั้น
นั้นแล นั่งเจริญสมณธรรมอยู่ ณ สถานที่
น่ารื่นรมย์ใจนั้น ส่วนหนึ่ง. แม้พญาครุฑ
สมาทานอุโบสถแล้ว ก็คิดว่า "ในนาคพิภพ
มีกังวล(มาก)" จึงไปในราชอุทยานนั้น
ได้นั่งเจริญสมณธรรม ณ สถานที่น่า
รื่นรมย์ใจ ส่วนข้างหนึ่ง.

ฝ่ายพระราชาทัง ๔ พระองค์ แม้เหล่านั้น
ในเวลาเย็น เสด็จออกจากสถานที่อยู่
แห่งตน ๆ ไปประชุมกันที่ริมฝั่งแห่ง
สระโบกขรณีอันเป็นมงคลแลดูกันและกัน
แล้ว ก็เป็นผู้มีความพร้อมเพรียงชื่นชม
ยินดี เพราะอำนาจแห่งความรักใคร่ ซึ่ง
เคยมีต่อกันและกัน ในชาติปางก่อน
เข้าไปตั้งจิตเมตตาไว้เฉพาะกันและกัน
แล้วทำการต้อนรับปราศรัยกันด้วยถ้อยคำ
อันไพเราะ แม้ท้าวสักกเทวราชก็ประทับ
นั่งเหนือพื้นมงคลศิลา. พระราชาทัง ๓
นอกนี้ ทรงรู้โอกาสอันควรแก่พระองค์ ๆ
ประทับนั่งแล้ว. ลำดับนั้น ท้าวสักกเทวราช
จึงตรัสกับพระราชาทัง ๓ นั้นว่า "พวกเรา
ทัง ๔ ล้วนเป็นพระราชามาสมาทาน
อุโบสถทั้งนั้น แต่ว่าบรรดาเราทัง ๔

๑) กรีสฺ เตสฺ สกฺโกติ ยุตฺตตริ.

“อัย ตาว สุปณฺณราชา อมฺหากํ
 ชาตานิ มปิ อชาตานิ มปิ ปจฺจามิตฺโต,
 อหํ เอว รุปี อมฺหากํ ชีวิตกฺขยกรํ
 ปจฺจามิตฺตํ ทิสฺวาปิ ตสฺส โกปี น
 กโรมิ, อิมินา การณฺน มม สึลํ
 มหนฺตนุ”ติ วตฺวา อิทํ ทสนิ ปาเต
 จตฺโปสฺสชาติเก ปจฺมํ คาถมาห

“โย โกปเนยฺเย น กโรติ โกปี
 น กุชฺฌติ สปุริโส กทาจิ
 กุทฺโหปี โส นาวิกโรติ โกปี
 ตํ เว นรํ สมณมาหุ โลก”ติ.

ตตฺถ โยติ ขตฺติยาทีสุ โย
 โกจิ. โกปเนยฺเยติ กุชฺฌิตพฺพยฺตฺตเก
 ปุคฺคเล ขนฺตีวาที วีย โกปี น
 กโรติ. กทาจิตฺติ โย จ กิสฺสมิณฺจ
 กाले น กุชฺฌติ. กุทฺโหปีติ สเจ
 ปน โส สปุริโส กุชฺฌติ, อถ

ศีลของใครใหญ่(กว่า)”. ลำดับนั้น วรุณ-
 นาคราช จึงพูดกับท้าวสักกะนั้นว่า “ศีล
 ของข้าพเจ้าเท่านั้นใหญ่กว่าศีลของ พวก
 ท่านทั้ง ๓ คน” ท้าวสักกเทวราชตรัสถาม
 ว่า “มีเหตุอะไรในเรื่องนี้”.

วรุณนาคราชกล่าวว่า “(เหตุว่า)พญาครุฑ
 นี้เป็นข้าศึกแก่พวกข้าพเจ้าทั้งที่เกิดขึ้นแล้ว
 และที่ยังไม่เกิด แม้ข้าพเจ้าเห็นพญาครุฑ
 ผู้เป็นข้าศึก ซึ่งจะทำข้าพเจ้าให้สิ้นชีวิต
 ได้เช่นนี้ ก็ไม่ทำความโกรธแก่พญาครุฑ
 นั้นเลย เพราะเหตุนี้ศีลของข้าพเจ้าจึงใหญ่
 (กว่าศีลของท่านทั้ง ๓ นั้น)” ได้กล่าวคาถา
 ที่ ๑ ในจตุโปสฺสชาติก ในทสนิบาตว่า

“คนใด ย่อมไม่ทำความโกรธใน
 บุคคลควรโกรธ อนึ่ง คนใดเป็น
 สัตบุรุษ ย่อมไม่โกรธในกาลไหน ๆ
 ถึงเขาโกรธแล้ว หากทำความโกรธ
 ให้ปรากฏไม่ บัณฑิตทั้งหลาย
 เรียกคนนั้นแล้วว่า ผู้สงบในโลก”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า คนใด
 ความว่า บรรดาคนทั้งหลาย มีกษัตริย์
 เป็นต้น คนใดคนหนึ่ง. คำว่า ในบุคคล
 ควรโกรธ ความว่า บุคคลไม่ทำความ
 โกรธในบุคคลผู้สมควรจะโกรธ เหมือน
 ชนตีวาทีดาบส ไม่ทำความโกรธ

กุตฺโรปี ตํ โภปี นาวีกรโธติ
จฺุพฺโพธิตาปสโย วีย.

ต่อพระเจ้ากลาปุ ฉะนั้น. คำว่า ในกาล
ไหน ๆ ความว่า ก็บุคคลใดไม่โกรธ
ในกาลไหน ๆ. คำว่า ถึงเขาโกรธแล้ว
ความว่า ก็ถ้าว่าสัตว์นั้นจะโกรธไซ้
เมื่อเป็นเช่นนั้น ถึงเขาจะโกรธ ก็หาทำ
ความโกรธนั้นให้ปรากฏไม่ เหมือน
จฺุพฺโพธิตาปส ฉะนั้น.

ตํ เว นรฺนุติ มหาราชา ตํ
สปุริสํ สมิตปาปตยา โลเก ปณฺฑิตา
“สมณฺญ”ติ กถณฺติ, อิเม ปน คุณา
มยฺ สนฺติ ตสฺมา มม สํลํ มหฺนฺตฺนฺติ

คำว่า คนนั้นแล ความว่า ข้าแต่
มหาราชเจ้า บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมเรียก
สัตว์นั้นว่า ผู้สงบในโลก เพราะความ
เป็นผู้มีบาปอันสงบแล้ว, ก็คุณทั้งหลาย
เหล่านี้ มีอยู่ในข้าพเจ้า เพราะฉะนั้น
ศีลข้าพเจ้าเท่านั้นใหญ่กว่า (พวกท่าน
ทั้ง ๓).

ตํ สุตฺวา สุปฺนฺนราชา “อโย
นาโค มม อคฺคภกฺโข, ยสฺมา ปนาหํ
เอวรूपํ อคฺคภกฺขํ ทิสฺวาปี ชุทํ
อิทฺวาเสตฺวา อาหารเหตุ ปาปํ น
กโรมิ, ตสฺมา มม สํลํ มหฺนฺตฺนฺติ
วตฺวา คาถมาห

พญาครุฑสดับคำของวรุณาคราช
นั้น จึงกล่าวว่า “นี่เป็นอาหารเลิศ
ของข้าพเจ้า ก็เพราะเหตุใด แม้ข้าพเจ้า
เห็นอาหารเลิศ เห็นปานนี้ จึงอดกลั้น
ความหิวไว้ ไม่ทำความชั่ว เพราะเหตุ
แห่งอาหาร เพราะเหตุนั้น ศีลของ
ข้าพเจ้าจึงใหญ่กว่า (ของพวกท่าน)” ดังนี้
ได้กล่าวคาถาว่า

“โอไนทโร โย สหเต ชิมฺจํ
ทนฺโต ตปสฺสี มิตปานโกชโน

“คนใดมีท้องพ่อง แต่ทนความ
หิวไว้ได้ เป็นผู้ฝึกฝนตน มีความ

โครงการพัฒนาระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์
ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร
กรมการสื่อสาร โทรคมนาคม
๒๕๖๑

อาหารเหตุ น กโรติ ปาป
ตี เว นรํ สมณมาหุ โลก"ติ.

ตตถ ทนฺโตติ อินฺทุริยทมเนน
สมนฺนาคโต. ตปสฺสตี ตปนิสฺสตีโก.

อาหารเหตุ น กโรติ ปาปนฺติ
ชิมฺจฉาย ปีพิโตปิ โย ลามกมฺมํ
น กโรติ, ฐมฺมเสนาปติ สาริปฺตฺตตฺเถโร
วีย, อหํ ปน อชฺช อาหารเหตุ
ปาปํ น กโรมิ, ตสฺมา มม สीलํ
มหนฺตฺนฺติ.

ตโต สกฺโก เทวราชา "อหํ
นानปฺปการํ สุขปทฺฐจํ เทวโลก
สมฺปตฺตี ปหาย สीलํ รกฺขณตฺถาย
มนุสฺสโลกํ อาคโต, ตสฺมา ตฺมฺหากํ
สีลโต มม สीलํ มหนฺตฺนฺ"ติ วตฺวา
อิมํ คาถมาห

เพียรเครื่องเผากิเลส ให้เราร้อน
บริโภคข้าว และน้ำพอประมาณ
ไม่ทำความชั่ว เพราะเหตุแห่ง
อาหาร บัณฑิตทั้งหลายเรียก
คนนั้นแลว่า ผู้สงบในโลก".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เป็นผู้
ฝึกฝนตน ได้แก่ ผู้มาตามพร้อม ด้วย
การทรมานอินทรีย์. คำว่า มีความเพียร
เครื่องเผากิเลส ได้แก่ อาศัยความเพียร
เป็นเครื่องเผาผลาญกิเลส.

คำว่า ไม่ทำความชั่วเพราะเหตุแห่ง
อาหาร ได้แก่ บุคคลใดแม้ถูกความหิว
บีบคั้นแล้ว ก็ไม่ทำกรรมอันชั่วช้า เหมือน
พระธรรมเสนาบดีสาริปุตฺรจะนั้น แต่
ข้าพเจ้าในวันนี้ ย่อมไม่ทำความชั่ว
เพราะเหตุแห่งอาหาร เพราะฉะนั้น ศิล
ของข้าพเจ้าจึงใหญ่ (กว่าศิลปินของพวก
ท่าน).

ลำดับนั้น ท้าวสักกเทวราช ตรัสว่า
"ข้าพเจ้าละสมบัติในเทวโลก ซึ่งเป็น
สถานที่ให้ประสพสุข มีประการต่าง ๆ
มายังมนุษย์โลก เพื่อประโยชน์แก่การ
รักษาศีล เพราะฉะนั้น ศิลของข้าพเจ้า
จึงใหญ่ (กว่าศิลปินของพวกท่าน)" ได้ตรัส
คาถานี้ว่า

“ชิตุทำ รตี วิปฺปชหิตฺวาน สพฺพํ
 น จาลิกํ ภาสตี กิณฺจึ โลกเก
 วิภูสณฺฺจนาวิโรโต เมถุนสฺมา
 ตํ เว นรํ สมณมาหุ โลกเก”ติ.

ตตฺถ ชิตุทฺทนต์ิ กายิกวาจสิก-
 ชิตุทำ. รตินฺติ ทิพฺพกามคุณรตี.

กิณฺจึติ อปฺปมตฺตกํปี. วิภูสณฺฺจนาติ
 มํสวิภูสา ๑ จฺวิวิภูสา ๑ เทว
 วิภูสา.

ตตฺถ อชฺุโฆหรณิยาหาโร มํสวิภูสา
 นาม, มาลาคนฺธาทีนิ จฺวิวิภูสา นาม,
 เยน อกฺุสลจิตฺเตน สาทียตี, ตนฺตสฺส
 จานํ. ตโต ปฏฺิวิโรโต.

เมถุนสฺมาติ เมถุนเสวโต ๑ โย ปฏฺิวิโรโต.
 ตํ เว นรํ สมณมาหุ โลกเกติ
 อหํ ปน อชฺุช เทวจฺุจฺรา ปหาย

“นรชนใดปล่อยวางการเล่น ละ
 ความยินดีในกามได้ทั้งหมด ไม่
 พุดคำเหลวหะแหละอะไร ๆ ในโลก
 เว้นจากการตกแต่งร่างกาย และ
 เว้นจากเมถุน บัณฑิตทั้งหลาย
 เรียกนรชนนั้นแลว่า ผู้สงบใน
 โลก”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า การเล่น
 ได้แก่ การเล่นทางกาย และทางวาจา.
 คำว่า ความยินดี ได้แก่ ความยินดีใน
 กามคุณ อันเป็นทิพย์.

คำว่า อะไร ๆ ได้แก่ แม้มีประมาณ
 น้อย. คำว่า จากการตกแต่ง ความว่า
 การตกแต่งมี ๒ อย่าง คือ การตกแต่ง
 เนื้อ ๑ การตกแต่งผิวหนัง ๑.

ในบรรดากการตกแต่ง ๒ อย่างนั้น อาหาร
 ที่กลืนเข้าไป ชื่อว่า การตกแต่งเนื้อ
 การที่ประดับทัดทรงดอกไม้และของหอม
 เป็นต้น ชื่อว่า แต่งผิวหนัง คนย่อมนยินดี
 ด้วยอกุศลจิตใด, อกุศลจิตนั้น ชื่อว่า
 เป็นสถานที่การตกแต่งนั้น. เว้นแล้ว
 จากการตกแต่งนั้น.

คำว่า จากเมถุน ความว่า ก็บุคคลใด
 เว้นแล้วจากการเสพของคนคู่กัน. คำว่า
 พวกบัณฑิตเรียกนรชนนั้นแล ว่า

อิธาคนุตวา สมณธมมํ กโรมิ, ตสฺมา
มม สीलํ มหุตฺตุนฺติ. เอวํ สกฺโกปิ
อตุตฺตโน สीलเมว วณฺเณติ.

ตี สุตฺวา ธนญชยราชา “อหํ
อชฺช มหุตฺติ ปริกฺคหํ โสฬสสหสฺสาหิ
นาฏกิตฺถิหิ ปริปุณฺณํ อนุตฺตปฺริ
ปฺริจฺจชิตฺวา อุยฺยานเ สมณธมมํ กโรมิ,
ตสฺมา มม สीलํ มหุตฺตุนฺ”ติ วตฺวา อิมํ
คาถมาห

“ปริกฺคหํ โลกธมฺมญฺจ สพฺพิ
โย เว ปฺริญฺญา ย ปฺริจฺจเชติ
ทนฺตํ จิตฺตํ อมมํ นิราสํ
ตี เว นรํ สมณมาหุ โลกเก”ติ.

ตตฺถ ปริกฺคหนฺติ นานปฺปการํ
วตฺตูกามํ. โลกธมฺมนฺติ ตสฺมิ
อุปฺปชฺชนตฺตุนฺหิ. ปฺริญฺญา ยติ ภาต-
ปฺริญฺญา ตีรณปฺริญฺญา ปหาน-

ผู้สงบในโลก ความว่า ก็วันนี้ข้าพเจ้า
ละนางเทพอัปสร มาทำสมณธรรมอยู่ใน
ที่นี่, เพราะเหตุนั้น ศิลของข้าพเจ้าจึง
ใหญ่(กว่าพวกท่าน). แม้ทำวสัฏกเทวราช
ก็ทรงสรรเสริญศิลปะของพระองค์เท่านั้น
ด้วย ประการฉะนี้.

พระเจ้าธัญชัย ทรงสดับดังนั้น
แล้วตรัสว่า “วันนี้ข้าพเจ้า สละราชสมบัติ
อันใหญ่และพระราชวัง ซึ่งบริบูรณ์ด้วย
นางพื่อนหกหมื่น มาบำเพ็ญสมณธรรม
อยู่ในอุทยาน เพราะเหตุนั้น ศิลของ
ข้าพเจ้าจึงใหญ่ (กว่าศิลปะของพระราชา
ทั้ง ๓ นั้น)” ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

“นรชนใดแล กำหนดรู้วัตถุอัน
บุคคลหวงแหนและโลกธรรม (คือ
ตัณหา) ทั้งปวงได้ แล้วสละเสีย
บัณฑิตทั้งหลาย เรียกนรชน
นั้นแล ซึ่งเป็นผู้ฝึกฝนแล้ว ผู้มี
ตนตั้งมั่น ผู้ไม่มีตัณหาเป็นเหตุ
ยึดถือว่าเป็นของเรา หมดความ
หวังว่า ผู้สงบในโลก”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า วัตถุ
อันบุคคลหวงแหน ได้แก่ วัตถุกาม
มีประการต่าง ๆ คำว่า โลกธรรม
(คือตัณหา) ได้แก่ ตัณหาอันเกิดใน

ปริณฺญาติ อิมํหิ ตีหิ ปริณฺญาติ
 ปริชานิตฺวา ตตฺถ ขนฺธาทินํ
 สภาวชานนํ ญาตปริณฺญา นาม,
 ขนฺธเสฏฺ อคฺคณํ อุปฺภาเวตฺวา ตีรณํ
 ตีรณปริณฺญา นาม, เตสฺ โทสํ ทิสฺวา
 จนฺทรากสฺสาปกทฺตมฺนํ ปหานปริณฺญา
 นาม. เย อิมํหิ ตีหิ ปริณฺญาติ
 ปริชานิตฺวา วตฺตูกามกิลฺเสกามะ
 ปริจฺจชฺนฺติ, จชฺชฺเตตฺวา คจฺจชฺนฺติ.

ทนฺตฺนฺติ นิพฺพิเสวณํ. จิตฺตฺนฺติ
 มิจฺฉาวิตกฺกาภาเวน จิตฺสภาวํ.

อมมฺนฺติ มมายนตฺนฺหยา วิรหิตํ.
 นิราสฺนฺติ ปฺตฺตทาราทีหิ นิราสจิตฺตํ.
 ตํ เว นนฺติ ตํ เอวรูปํ ปุคฺคํ
 "สมณฺนฺ"ติ วทนฺติ.

วตฺตูกามนํ. คำว่า กำหนดรู้ ความว่า
 กำหนดรู้แล้วด้วยปริณฺญา ๓ เหล่านี้
 คือญาตปริณฺญา ๑ ตีรณปริณฺญา ๑
 ปหานปริณฺญา ๑. ในปริณฺญา ๓
 เหล่านี้ การรู้สภาวะแห่งขั้นเป็นต้น
 ชื่อญาตปริณฺญา การพิจารณาใคร่ครวญ
 โทษ มิใช่คุณในขั้นทั้งหลาย ชื่อตีรณ-
 ปริณฺญา, การเห็นโทษในขั้นทั้งหลาย
 เหล่านี้แล้ว จุคฺคร่าจันทรากะออกเสีย
 ชื่อปหานปริณฺญา. ชนเหล่าใด กำหนดรู้
 ด้วยปริณฺญา ๓ เหล่านี้แล้ว สละวตฺตูกาม
 และกิลฺเสกามได้ คือละทิ้งไป.

คำว่า ผู้ฝึกฝนแล้ว ได้แก่ มีเสพผิด
 ออกแล้ว. คำว่า มีตนตั้งมั่น. ได้แก่
 มีสภาพตั้งมั่นแล้ว เพราะความไม่มี
 มิจฺฉาวิตก.

คำว่า ไม่มีตัณหาเป็นเหตุยึดถือของเรา
 เรา ได้แก่ เว้นแล้วจากตัณหาเป็นเหตุ
 ยึดถือของเรา. คำว่า หมตความหวัง
 ได้แก่ มีความคิดในความหวังไปปราศ
 แล้ว จากปียชนทั้งหลาย มี บุตร และ
 ภรรยาเป็นต้น. คำว่า นรชนนั้นแล
 ความว่า บัณฑิตทั้งหลายเรียกนรชนนั้น
 คือบุคคลเห็นปานนั้นว่า "ผู้สงบ".

อิตติ เต สพฺเพปิ อตฺตโน อตฺตโน
 สीलเมว “มหนฺตนฺ”ติ วนฺณเนตฺวา
 ธนญฺชยํ ปุจฺฉิสฺสุ “มหาราช อตฺถิ ปน
 โภจิ ตฺมฺหากํ สนฺติเก ปณฺทิตฺโต, โย
 โน อิมํ กงฺขํ วิโนทฺเตยฺยา”ติ. “อาม
 มหาราช มม อตฺถธฺมฺมานุสาสโก
 อสมฺมตฺโร วิธฺรปณฺทิตฺโต นาม อตฺถิ,
 โส โน กงฺขํ วิโนทฺเตสฺสติ, ตสฺส
 สนฺติกํ คจฺฉามมา”ติ. เต “สาธฺว”ติ
 สมฺปฏฺิจฺฉิสฺสุ.

อถ สพฺเพ เต อุตฺตยานา นิคุขมิตฺวา
 ธมฺมสภายํ คนฺตฺวา ธมฺมาสนํ
 อลงฺการาเปตฺวา โพิธิตฺตํ ปลฺลงฺกวมฺชฺฉเม
 นิสฺสีทาเปตฺวา ปฏฺิสนฺถารํ กตฺวา
 เอกมฺนตํ นิสฺสินฺนาถ “ปณฺทิต อมฺหากํ
 กงฺขา อูปฺปนฺนา, ตํ วิโนทฺเท”ติ
 วตฺวา อิมํ คาถมาหํสฺสุ

“ปุจฺฉาม กตฺตารมโนมปฺนฺถ
 กถาสฺว โน วิคฺคฺเห อตฺถิ ชาโต

แม้พระราชาทรงหมดเหล่านั้น ต่าง
 ก็สรรเสริญศีลของตน ๆ ว่า “ใหญ่” (กว่า)
 ดังนี้ (เมื่อไม่ตกลงกัน) จึงถามพระเจ้า
 ธานัญชัยว่า “ดูกรรมหาราช ก็ใคร ๆ ผู้เป็น
 บัณฑิตในสำนักของพระองค์ ผู้ที่จะฟัง
 บรรเทาความสงสัยของพวกเราได้ มีอยู่
 หรือ”. พระเจ้าธานัญชัยตรัสตอบว่า “มีอยู่
 มหาราช ชื่อว่าวิธฺรบัณฑิต ผู้สั่งสอนอรรถ
 และธรรมแก่ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปัญญา หาผู้
 ใดเสมอมิได้ เขาจักบรรเทาความสงสัย
 ของพวกเราได้ พวกเราจงพากันไปยัง
 สำนักของบัณฑิตนั้นเถิด”. พระราชา ๓
 พระองค์นั้นทรงรับคำว่า “ดีละ” ดังนี้.

ลำดับนั้น พระราชาทรงหมดเหล่านั้นได้เสด็จ
 ออกจากพระราชอุทยานไปในโรงธรรมสภา
 รับสั่งให้ประดับธรรมาสน์เชิญพระโพธิสัตว์
 ให้นั่ง ณ ท่ามกลางบัลลังก์อันประเสริฐ
 ทรงทำปฏิสันถาร ประทับนั่ง ณ ที่ควร
 ส่วนหนึ่ง ตรัสว่า “พวกเราเกิดความสงสัย
 ขึ้น ขอท่านจงบรรเทาความสงสัยนั้น”
 ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอถามบัณฑิต
 ผู้มีปัญญาไม่ตำทราญ ผู้รู้เหตุ
 อันควรทำ บัดนี้ การโต้เถียง
 ในถ้อยคำ (คำवादด้วยศีล) ได้เกิด
 มีขึ้นแก่พวกข้าพเจ้า ขอท่านจง

ฉันทชช กงขั วิจิกิจุฉิตานิ
ตทชช กงขั วิตเรมุ สพเพ"ติ.

ตตถ กตตารนุติ กตตพพยุตตกั
การณาการณั ชานนสมตถั ตวั.
วิคฺคโห อตฺถิ ชาโตติ เอโก
สีลวิคฺคโห สีลวิวาโท อูปฺปนฺโน อตฺถิ.

ฉันทชชาติ อมฺหากั ตั กงขั ตานิ
วิจิกิจุฉิตานิ วชิเรน สีเนรุ ปหรนฺโต
วีย สกฺโก อชฺช ฉินฺท. วิตเรมุติ
วิตเรยฺยาม.

อถ ปณฺชิตโต เตสํ วจนั สุตฺวา
"มหาราช ตุมฺหากั สีลั นิสฺสาย
อูปฺปนฺนา วิวาทกถา, กถั ทุกฺกถิต्तึ
สุกฺกถิต्तึ วา ชานิสฺสามิ"ติ วตฺวา อิมํ
คาถมาห

โปรดได้ตัดความลังเลสงสัย ของ
พวกข้าพเจ้าในวันนี้ พวกข้าพเจ้า
ทั้งหมด ฟังข้ามพ้นความสงสัยนั้น
ในวันนี้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ผู้รู้เหตุ
อันควรทำ ความว่า ท่านผู้สามารถรู้
เหตุและมีใจเหตุสมควรพึงกระทำ. คำว่า
การโต้เถียงได้เกิดมีขึ้นแล้ว ความว่า
การโต้เถียงว่าด้วยศีล คือการวิวาทด้วย
ศีล ได้เกิดมีขึ้นแล้ว.

คำว่า วันนี้ท่านจงตัด ความว่า วันนี้
ท่านจงตัดความสงสัยนั้น คือความลังเล
เหล่านั้นของพวกข้าพเจ้าเป็นประดุจดังทำว
สั๊กเทวราชทรงฟาดฟันเขาสีเนรราช ด้วย
วชิราวุธะนั้น. คำว่า พวกข้าพเจ้าฟัง
ข้ามพ้น ความว่า ข้าพเจ้าทั้งหลายฟังข้าม
พ้น(ความสงสัย).

ลำดับนั้น วิธรรบถิตได้สดับ
พระกระแสรับสั่ง ของพระราชาทั้ง ๔ นั้น
จึงทูลว่า "ข้าแต่มหาราชาเจ้า เรื่องวิวาท
โต้เถียงกัน อาศัยศีลของพระองค์
ทั้งหลายเกิดขึ้นแล้ว (ขอพระองค์ทรง
ตรัสเล่าให้ข้าพเจ้าฟัง) ข้าพเจ้าจึงจัก
ทราบถ้อยคำที่ตรัสอย่างไรผิด หรือตรัส
อย่างไรถูก" จึงกล่าวคาถานี้ว่า

“เย ปณฺธิตา อตฺถทสา ภวนฺติ
 ภาสฺนฺติ เต โยนิโส ตตฺถ กาล
 กถนฺนุกถานํ อภาสิตานํ
 อตฺถํ นเยยฺยํ กุสลา ชนินฺหา”ติ.

ตตฺถ อตฺถทสาติ อตฺถทสฺสน-
 สมตฺถา. ตตฺถ กาลติ ตสฺมี วิคฺคเห
 อาโรจฺจเต ยุตฺตปตฺตกาเล ปณฺธิตา
 ตมตฺถํ อัจฺจุขนฺดา โยนิโส ภาสฺนฺติ.

อตฺถํ นเยยฺยํ กุสลาติ กุสลา
 เจกาปี สมานา อภาสิตานํ กถานํ
 กถํ น อตฺถํ ภาณน นเยยฺยํ
 อูปปริกฺขเยยฺยํ. ชนินฺหาติ ราชาโน
 อาลปฺติ. ตสฺมา อิทนฺตาว เม วเทถ.

“บัณฑิตทั้งหลาย ผู้สามารถเห็น
 ข้อความ จะกล่าวโดยอุบายอัน
 แบายคายได้ ในกาล(เมื่อโจทก์
 และจำเลยบอกข้อที่พิพาทกันนั้น
 ให้ตลอด) ข้าแต่พระองค์ผู้เป็น
 จอมแห่งชน (ดังข้าพเจ้าขอ
 พระราชวโรกาส) เมื่อโจทก์และ
 จำเลย ไม่บอกข้อความให้แจ้ง
 บัณฑิตผู้ฉลาดทั้งหลาย จะพึง
 แนะนำ ข้อความนั้นได้อย่างไร
 (เหตุนี้ ขอพระองค์ ตรัสเล่า
 ข้อความให้ข้าพเจ้าทราบก่อน)”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ผู้
 สามารถเห็นข้อความ ความว่า บัณฑิต
 ทั้งหมด ผู้สามารถเห็นเนื้อความ. คำว่า
 ในกาล(เมื่อการทะเลาะนั้น อันโจทก์และ
 จำเลยบอกตลอดแล้ว) ความว่า ในกาล
 เมื่อการทะเลาะนั้น อันโจทก์และจำเลย
 บอกไปพอควรแล้ว บัณฑิตทั้งหลายเมื่อ
 บอกข้อความนั้น ย่อมกล่าวโดยอุบาย
 แบายคาย.

คำว่า บัณฑิตผู้ฉลาดทั้งหลายพึง
 แนะนำข้อความนั้น ความว่า เมื่อถ้อยคำ
 อันโจทก์และจำเลยยังไม่กล่าวแล้ว
 บัณฑิตทั้งหลาย แม้เป็นผู้ฉลาด คือเป็น
 ผู้มีความเฉียบแหลม พึงแนะนำ คือพึง

เข้าไปกำหนดข้อความ ด้วยญาณได้
อย่างไรหนอ. วิรุบบัณฑิตร้องเรียก
พระราชาทั้งหลายว่า ข้าแต่พระองค์
ผู้เป็นจอมแห่งชน. เพราะเหตุนั้น ขอ
พระองค์จงตรัสเล่าข้อความนี้ แก่ข้าพเจ้า
(ให้ทราบ)ก่อน.

มหาสตุโต อาน

“กถิ หเว ภาสติ นาคราชา
ครุไฟ ปน เวนเตยโย กิมาห
คณฺฐพฺพราชา ปน กิ วเทสิ
กถิ ปน กุณฺโณ ราชเสฏฺฐโจ”ติ.

ตตถ คณฺฐพฺพราชาติ สกุกิ
สนุถายาน.

อถสฺส เต คาถมาหิสฺสุ

“ขนฺธุติ หเว ภาสติ นาคราชา
อปฺปหาริ ครุไฟ เวนเตยโย
คณฺฐพฺพราชา รติวิปฺปหานิ
อภิณฺจนฺนิ กุณฺโณ ราชเสฏฺฐโจ”ติ.

วิรุบบัณฑิตมหาสตุโร กล่าวว่

“พญานาค ตรัสอย่างไร ก็พญา
ครุทตรัสอย่างไร พระราชาของ
เทวดา คนธรรพ์ ตรัสอย่างไร
ส่วนมหाराชเจ้า ผู้เป็นพระราชา
ผู้ประเสริฐของชาวกรุงรัฐ ตรัส
อย่างไร”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า พระราชา
ของเทวดาคนธรรพ์ พระมหาสตุโรกล่าว
หมายเอา ท้าวสักกเทวราช.

ลำดับนั้น พระราชาทั้ง ๔ พระองค์
เหล่านั้น ตรัสพระคาถาแก่วิรุบบัณฑิต
ว่

“พญานาค กล่าวสรรเสริญขันติ
พญาครุท กล่าวสรรเสริญการมี
อาหารน้อย พระราชาของพวก
เทวดาคนธรรพ์ กล่าวสรรเสริญ
การละความยินดี พระราชาผู้

ตสฺสตุเถ “ปณฺฑิต นาคราชา
 ตาว โกปเนยฺเยปิ ปุคฺคเล อุกุโกปน-
 สงฺฆาตํ อธิวาสนชนฺตี วนฺณเณติ, ครุโฬ
 อปฺปาหารสงฺฆาตํ อาหารเหตุ ปาปสฺส
 อกรรมํ วนฺณเณติ, สกฺโก ปญฺจกามคฺเณ
 รัตติวิปฺปหานํ วนฺณเณติ กุรุราชา
 นิปฺปติโพธภาวํ วนฺณเณตี”ติ.

เตสํ กถํ สุตฺวา มหาสตุโต
 อิมํ คาถมาห

“สพฺพานิ เอตานิ สุภาสิตานิ
 น เหตุถ ทพฺพาสิตมตฺถิ กิณฺจ
 ยสมฺมิญฺจ เอตานิ ปติฏฺฐิตานิ
 อราว นากยา สฺสโมหิตานิ
 จตฺตพฺภิ ธมฺเมหิ สมงฺคิฏฺฐํ
 ตํ เว นรํ สมณมาหุ โลกเก”ติ.

ประเสริฐของชาวกรุงรัฐ กล่าว
 สรรเสริญความไม่มีกังวล”.

ความแห่งคานานี้ว่า “ดูกรบัณฑิต
 พญานาคราชย่อมสรรเสริญ อธิวาสนขันติ
 กล่าวคือ ความไม่โกรธในบุคคล แม้ผู้ควร
 โกรธ พญาครุฑย่อมสรรเสริญการไม่ทำ
 ความชั่ว เพราะเหตุแห่งอาหาร กล่าวคือ
 บริโภคอาหารน้อย ทำวสัฏกเทวราชย่อม
 สรรเสริญการละความยินดี ในกามคุณ ๕
 พระราชาของชาวกรุงรัฐ ย่อมสรรเสริญ
 ความไม่มีกังวล”.

พระมหาสัตว์ ครั้นสดับพระดำรัส
 ของพระราชาทั้ง ๔ พระองค์ นั้นแล้ว
 จึงกล่าวคานานี้ว่า

“พระกระแสน้ำสิ่งทั้งปวงนี้ เป็น
 สุภาสิตทั้งนั้น แท้จริงในพระ-
 กระแสน้ำสิ่งเหล่านั้น กระแสน้ำ
 จะเป็นทพฺพาสิตน้อยหนึ่งก็หามิได้
 เพราะว่าคุณธรรม ๔ ประการนี้
 ตั้งมั่นอยู่ในนรชนใด เป็นดุจ
 กำเกวียน ที่รวมกันอยู่ดีแล้วใน
 ดุมเกวียน บัณฑิตทั้งหลายเรียก
 นรชน ผู้ประกอบพร้อมด้วยธรรม
 ๔ ประการนั้นแล ว่าเป็นผู้สงบใน
 โลก”.

ตตถ เอตานิติ เอตานิ จตตาริปี
 คุณชาตานิ ยสมึ ปุคฺคเล สกฺกนาภิยั
 สฺกุสุ สโมหิตานิ อารานิ วิย
 สฺปติภูจิตานิ, จตฺตฺหิ เจเตหิ ธมฺเมหิ
 สมนฺนาคตํ ตํ ปุคฺคลํ ปณฺทิตา
 “สมณฺน”ติ อาหุ โลกเ.

เอว มหาสตุโต จตฺนุํปี สึลล
 เอกสมเมว อกาลิ. ตํ สุตฺวา จตฺตารโ
 ชนา หนฺจตฺตฺจฺจา ฤตี กโรนฺตฺตา อิมิ
 คาถมาหึสุ.

“ตฺวํ นุ เสฏฺโฐ ตฺวมนฺตฺตโรสิ
 ตฺวํ ธมฺมคฺช ธมฺมวิทฺถุ สฺมุเมโธ
 ปณฺณาย ปณฺหิ สมนฺวิคฺคเหตฺวา
 อจฺเฉชฺชฺชิ ธีโร วิจิกิจฺจิตานิ
 อจฺเฉชฺชฺชิ กงฺขิ วิจิกิจฺจิตานิ
 จฺนุโท ยถา นาคทฺนฺตํ ชเรนา”ติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เหล่านี้
 ความว่า คุณชาติทั้งหลาย แม้ทั้ง ๔
 เหล่านี้ ตั้งอยู่ดีแล้วในบุคคลใดประดุจดัง
 กำเกวียนที่รวมกันอยู่ดีในดุมเกวียนฉะนั้น
 บัณฑิตทั้งหลายเรียกบุคคลนั้น ผู้ประกอบ
 พร้อมแล้ว ด้วยธรรม ๔ ประการเหล่านี้
 ว่า “ผู้สงบ” ในโลก.

พระมหาสัตว์ได้ทำศิลาของพระราชา
 แม้ทั้ง ๔ พระองค์ ให้มีคุณสมบัติเสมอ
 เป็นอันหนึ่งอันเดียวอย่างนี้. พระราชา
 ทั้ง ๔ พระองค์ทรงสดับคำของวิธษบัณฑิต
 นั้น เป็นผู้มีความร่าเริงยินดี เมื่อจะทำ
 การยกย่องชมเชย จึงตรัสพระคาถาว่า

“ท่านเป็นผู้ประเสริฐที่สุด ท่าน
 เป็นผู้ยอดเยี่ยม ไม่มีใครเทียมทัน
 มีปัญญาดี รักษาธรรม รู้แจ้ง
 ธรรม ขบปัญหาของพวกข้าพเจ้า
 ได้ตลอดด้วยปัญญาของตน พวก
 ข้าพเจ้าอ้อนวอนท่านว่า ขอท่าน
 ผู้เป็นปราชญ์ ตัดความสงสัย
 ลังเลใจของข้าพเจ้าทั้งหลาย ให้
 ขาดไปในวันนี้ เหมือนช่างกลึง
 ตัดงาช้างให้ขาดไปด้วยเลื่อย อัน
 คม ฉะนั้น (บัดนี้ก็ไฉนยังความ
 อ้อนวอนของพวกข้าพเจ้า ให้
 สำเร็จสมความปรารถนา)”.
 ความสำเร็จสมความปรารถนา).

ตตถ ตวมนุตฺตโรสีติ ตวํ
อนุตฺตโรสี. นตฺถิ ตยา อุตฺตริตโร
นาม. ฐมฺมคฺคฺติ ฐมฺมสุสฺส โคปโก เจว
ฐมฺมณฺณฺญ ๑. ฐมฺมวิทฺติ ปากฺกฐมฺโม.
สุเมธฺติ สุนฺทรปณฺโณ.

ปณฺณายาติ อตฺตโน ปณฺณาย อมฺหากํ
ปณฺห์ สฺกุจฺจ อติคณฺหิตฺวา อิทเมตฺถ
การณฺนตฺติ ยถาภูตํ ฅตฺวา. อจฺเจชฺชฺซีติ
ตวํ ธีโร อมฺหากํ วิจิกฺกฺจิตฺตานิ ฉินฺหิ,
เอวํ ฉินฺหฺนฺโต ๑ ฉินฺหฺชฺช กงฺขํ
วิจิกฺกฺจิตฺตานีติ อิมํ อมฺหากํ อายาจนํ
สมฺปาเทนฺโต. จฺนฺโท ยถา นาคทฺนฺตํ
ชเรนาติ ยถา ทนฺตกาโร สกฺกจฺเจน
หตฺถิทนฺตํ ฉินฺหฺเทยฺย เอวํ ฉินฺหฺตีติ อตฺถ.

เอวํ เต จตฺตาโรปี ตสฺส
ปณฺหาพฺยากรณฺน ตฺกุจฺจมานสา
อหฺสฺ. อถ นํ สกฺโก ทิพฺพทฺกุเลน
ปฺุเชสิ, ครุฬิ สฺวณฺณมาลาเย ปฺุเชสิ,
วรุณนาคราชา มณินา ปฺุเชสิ,

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เป็นผู้
ยอดเยี่ยม ความว่า ท่านเป็นผู้ยอดเยี่ยม
ไม่มีใครเทียมถึง คนอื่นชื่อว่ายอดเยี่ยม
เช่นท่านย่อมไม่มี. คำว่า ผู้รักษาธรรม
ได้แก่ ผู้คุ้มครองธรรมและผู้รู้ธรรม. คำว่า
ผู้รู้แจ้งธรรม ได้แก่ ผู้มีธรรมปรากฏแล้ว.
คำว่า มีปัญญาดี ได้แก่ มีปัญญางาม.

คำว่า ด้วยปัญญา ความว่า ด้วยปัญญา
ของตน ท่านขบคิดปัญหาของพวก
ข้าพเจ้าด้วยดีแล้ว รู้ตามความเป็นจริงว่า
นี่เป็นเหตุในข้อนั้น ดังนี้. คำว่า จงตัด
ความว่า ขอท่านผู้เป็นนักปราชญ์ ตัด
ความสงสัยของพวกข้าพเจ้า, ก็ท่านเมื่อ
ตัดอยู่อย่างนี้ ชื่อว่ายังความอ่อนวอนนี้
ว่า "ท่านจงตัดความลังเลสงสัยในวันนี้"
ของพวกข้าพเจ้าให้ถึงพร้อม. คำว่า
เหมือนช่างกลึง ตัดงาช้างด้วยเลื่อย
อันคม ฉะนั้น ความว่า ท่านจงตัดความ
สงสัยของพวกข้าพเจ้าเสีย เหมือนช่าง
ช่างตัดงาช้างด้วยความเคารพ ฉะนั้น.

พระราชาทัง ๔ พระองค์นั้นเป็นผู้
ผู้มีพระทัยยินดีแล้ว ด้วยการพยากรณ์
ปัญหาของพระมหาสัตว์นั้น. ลำดับนั้น
ท้าวสักกเทวราชจึงบูชาพระมหาสัตว์ด้วย
ผ้าทุกุลพัสดร์อันเป็นทิพย์ พญาครุฑ

ธนุชยราชา ควสหัสสชาติหิ ปุเชสิ,
เต เอวมาหิสฺสุ.

บุชาด้วยดอกไม้ทอง, พญาวรรณนาคราช
บุชาด้วยแก้วมณี, พระเจ้าธัญชัยทรง
บุชาด้วยโคพันหนึ่งเป็นต้น. พระราชาทั้ง
๔ พระองค์เหล่านั้น ได้ตรัสอย่างนี้
ทำวสักกเทวราชมีเทวโองการว่า

“นินฺนุปลลาภํ วิมลํ อนคฺฆํ
วตฺถํ อิทํ ฐมฺสมานวณฺณํ
ปณฺหสฺส เวยฺยากรณฺน ตฺถุจฺโຈ
ททามิ เต ธมฺมปฺุชทาย ธีร
สฺวณฺณมਾਲํ สตปตฺตมฺลลิตํ
สเกสฺรํ รตนสฺหสฺสมณฺชิตํ
ปณฺหสฺส เวยฺยากรณฺน ตฺถุจฺโຈ
ททามิ เต ธมฺมปฺุชทาย ธีร.

“ดูกรท่านผู้เป็นปราชญ์ ข้าพเจ้า
ยินดีแล้วด้วยการพยากรณ์ปัญหา
นี้ จะให้ผ้าทิพย์สีดอกบัวเขียว
ปราศจากมลทิน เนื้อละเอียด
ดั่งควนเพลิง นับค่ามิได้ แก่ท่าน
เพื่อบูชาธรรม พญาครุฑบุชาด้วย
ดอกไม้ทอง ตรัสว่า ดูกรท่านผู้เป็น
ปราชญ์ ข้าพเจ้ายินดีด้วยการ
พยากรณ์ปัญหานี้จะให้ดอกไม้ทอง
มีใบร้อยใบ แยมบานแล้ว มีเกสร
ประดับด้วยแก้วนับพัน แก่ท่าน
เพื่อบูชาธรรม.

มณี อนคฺฆํ รุจิริ ปภสฺสริ
กณฺจาวสตฺตํ มณฺนิฏฺฐิตมฺเม
ปณฺหสฺส เวยฺยากรณฺน ตฺถุจฺโຈ
ททามิ เต ธมฺมปฺุชทาย ธีร.
ควํ สหสฺสํ อฺุสภญฺจ นาคํ
อาชณฺณยฺุตฺเต จ รเถ ทส อิเม
ปณฺหสฺส เวยฺยากรณฺน ตฺถุจฺโຈ
ททามิ เต คามวราณี โสฬฺสา”ติ.

พญาวรรณนาคราช บุชาด้วย
แก้วมณีตรัสว่า ดูกรท่านผู้เป็น
ปราชญ์ ข้าพเจ้ายินดีด้วยการ
พยากรณ์ปัญหานี้ จะให้แก้วมณี
อันเป็นเครื่องประดับคอ ของ
ข้าพเจ้า มีรัศมีผุดผ่อง น่าชอบใจ
นับค่ามิได้ แก่ท่านเพื่อบูชาธรรม
พระเจ้าธัญชัย ทรงบุชาด้วย

สมบัติหลายอย่าง มีโคนับพัน
เป็นต้น มีพระดำรัสว่า ข้าพเจ้า
ยินดีด้วยการพยากรณ์ปัญหา จะ
ให้โคนมพันธ์หนึ่ง และโคอุสมราช
นายฝูง รถ ๑๐ คัน เทียมด้วย
ม้าอาชาไนย และบ้านสวย ๑๖
บ้านเหล่านี้แก่ท่าน เพื่อบูชา
ธรรม".

เอวี่ สกุกาทโย มหาสตุต
ปุเชตฺวา สกกุจฺจานเมว อคมฺสฺสุ.

พระราชาทัง ๔ พระองค์มีท้าว
สักกเทวราชเป็นต้น ครั้นบูชาพระมหาสัตว์
แล้วได้เสด็จกลับไปสู่ที่ประทับของพระองค์
ตามเดิม ด้วยประการอย่างนี้.

จตุโปสถกณฺฑํ นิฏฺฐิตํ.

จตุโปสถกัณฺฑํ จป.

โททพกณฺฑ

เตสุ นาคราชสุส ภริยา วิมลทาเทวี
นาม. สาทสฺส คีวายํ ปิลนุณฺนมณฺี
อปสฺสนฺตึ ปุจฺฉิ "เทว กุหิ ปน เต
มณฺี"ติ. "ภทฺเท จนุทพฺุราหุมนฺปฺตฺตสฺส
วิรุปรณฺุทิตสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา
ปสฺนฺนจิตฺโต อหิ เตน มณฺีนา ตํ

โททพกัณฺฑ

บรรดาพระราชาทัง ๔ พระองค์นั้น
พญาวรुณนาคราชมีพระเทวีพระองค์หนึ่ง
ชื่อวิมลทาเทวี. พระเทวีนั้น เมื่อไม่เห็น
แก้วมณีประดับพระศอ ของพญานาคนั้น
จึงทูลถามว่า "แก้วมณีของพระองค์
หายไปไหน เพคะ". ท้าวเธอตรัสตอบว่า

ปุชเชสี, น เกวลญจ อหเมว สกุโกปิ
 นํ ทิพพทุกุเลน ปุชเชสี, สุปณณราชา
 สุวณณมาลาย ปุชเชสี, ธนญชยราชา
 ควสทสสาทีหิ ตํ ปุชเชสี"ติ. "ธมฺมกถิโก
 โส เทวา"ติ. "ภทฺเท ก็ วเทสิ
 สกกลชฺมุพฺที่ปตฺเต พุทฺธปุปาทกาโล วีย
 ปวตฺตติ, สกกลชฺมุพฺที่เป เอกสตราชาโน
 ตสฺส มธฺรธมฺมกถาย พชฺฌิตฺวา
 หตฺถิกนตฺตวิณาสเรน ปลฺลทฺธา มตฺต-
 วรวารณา วีย อตฺตโน อตฺตโน
 รฺมฺจานิ น คจฺจนฺติ, เอวรฺุโป โส
 มธฺรธมฺมกถิโก"ติ ตสฺส कुณํ วณฺเณสิ.

"ดูกรนางผู้เจริญ เราได้สดับธรรมกถา
 ของวิธราชบัณฑิต บุตรจันทพราหมณ์ มี
 ความเลื่อมใส จึงเอาแก้วมณีนั้นบูชาเธอ
 จะบูชาแต่เราคนเดียวเท่านั้นก็หาไม่ได้
 แม้แต่ทำวสัฏกเทวราช ก็บูชาเธอด้วย
 ผ้าทูลพัสดร์ อันเป็นทิพย์ พญาครุฑ
 บูชาเธอด้วยดอกไม้ทอง พระเจ้าธัญชัย
 ทรงบูชาเธอด้วยสมบัติหลายอย่าง มี
 โคนมพันธ์หนึ่งเป็นต้น". พระนางวิมล
 ทูลถามว่า "วิธราชบัณฑิตนั้นเป็นธรรมกถิก
 หรือ". "นางผู้เจริญเจ้าจะพูดไปไยเล่า
 (การกล่าวธรรมกถาของวิธราชบัณฑิตนั้น)
 เหมือนกาลเสด็จอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า
 เป็นไปอยู่ในพื้นชมพูทวีปทั้งสิ้น แม้แต่
 พระราชา ๑๐๑ พระองค์ ในชมพูทวีป
 ทั้งสิ้น ยังผูกพันพระทัยในธรรมกถาอัน
 ไพเราะของเธอ ไม่เสด็จกลับไปยัง
 แคว้นแคว้นของตน ๆ เหมือนห้ามข้าง
 ตกมันต์วประเสริฐ ประโลมด้วยเสียงพิณ
 ยังข้างให้รักใคร่อยู่ ฉะนั้น เธอเป็นผู้กล่าว
 ธรรมอันไพเราะเห็นปานนี้" พญาอรุณ-
 นาค สรรเสริญคุณของพระมหาสัตว์อยู่
 ด้วยประการฉะนี้.

สา วิธราชบัณฑิตสฺส คุณกถํ
 สุตฺวา ตสฺส ธมฺมกถํ โสตุกามา
 หุตฺวา จินฺตฺเตสิ "สจฺจํ วกฺขามิ เทว"

พระนางวิมลานั้นทรงสดับคุณกถา
 ของวิธราชบัณฑิตแล้ว เป็นผู้ใคร่จะทรง
 สดับธรรมของบัณฑิตนั้น ทรงดำริว่า

อหิ ตสฺส ฐมฺมกถิ โสตุกามา, อิเชว
 นํ อานะหิ'ติ, น เม ตํ อานะสฺสติ
 ยนฺนุนานํ 'ตสฺส หทยะ โทหโฬ เม
 อุปฺปนฺโน'ติ คิลานาลยํ กเรยฺยนุ"ติ.
 สฺวา ตถา กตฺวา ปริจาริกานํ สญฺญํ
 ทตฺวา สิริสยเน นิปชฺชติ. นาคราชา
 อุปฺนุจฺจานเวลาย ตํ อปฺสฺสนฺโต ปุจฺจติ
 "กุหิ วิมลา"ติ ปริจาริกานํ "คิลานา
 เทวา"ติ วุตฺเต โส อุจฺจายาสนา
 ตสฺสา สนฺติกํ คนฺตฺวา สยนปฺสฺเส
 นิสีทิตฺวา ตสฺส สรีริ ปริมชฺชฺนฺโต
 ปจฺมํ คาถมาห

๑๓๔๖. "ปณฺฑุ กีสฺยาสี ทุพฺพลา
 วนฺณรูปี น ตเวทิสํ ปุเร
 วิมเล อกฺขานํ ปุจฺจิตา
 กีสฺยิตฺติ ตฺยํ สรีรเวทนา"ติ.

"หากว่าเราจักทูลว่า 'ขอเดชะ หม่อมฉัน
 ใคร่อยากจะฟังธรรมกถา ของวิรุบบัณฑิต
 ขอพระองค์โปรดจงเชิญวิรุบบัณฑิตมาใน
 นาคพิภพนี้เถิด' ท้าวเธอจักไม่โปรดเชิญ
 บัณฑิตมาให้แก่เรา กระไรหนอ เราควร
 ทำอาการดุจเป็นไข้ว่า 'ความแพ้ท้อง
 ในดวงหทัยของวิรุบบัณฑิตนั้นเกิดขึ้นแล้ว
 แก่เรา'. พระนางวิมลานั้น ทรงทำแล้ว
 อย่างนั้น ให้สัญญาแก่นางสนมทั้งหลาย
 เสด็จบรรทมบนพระแท่นอันประกอบด้วย
 สิริ. พญาวรुณนาค ในเวลาบำรุง เมื่อไม่
 ทรงเห็นพระนางวิมลานั้น ถามว่า "นาง
 วิมลาไปไหน" เมื่อพวคนางสนมกราบทูล
 ว่า "พระนางวิมลา ทรงประชวรเพคะ"
 ท้าวเธอจึงเสด็จลุกขึ้นจากพระราชอาสนะ
 เสด็จไปยังสำนักของพระนางวิมลานั้น
 แล้วเสด็จประทับนั่งข้างพระแท่นที่บรรทม
 ทรงลูบคลำพระสรีรกายของพระนางได้
 ตรัสคาถาที่ ๑ ว่า

๑๓๔๖. "เธอมีผิวพรรณเหลือง ชูบผอม
 ถอยกำลัง เมื่อก่อนรูปพรรณ
 ของเธอมิได้เป็นเช่นนี้เลย ดูกร
 พระน้องวิมลา น้องถูกพี่ถาม
 แล้ว ขอจงบอกว่า เวทนาเกิด
 ในกายของเธอ เป็นเช่นไร".

ตตถ ปณฺฑิตี ปณฺฑิตฺตปฺลาส-
วณฺณา. กีสฺยาคี กีสฺยา. ทฺพฺพลาตี
อปฺปถามา.

วณฺณรูปํ น ตเวทิสฺสํ ปุเรตี
ตว วณฺณสงฺฆาตี รูปี ปุเร อีสฺสํ
นาโหสิ, นิตฺทโทสฺสํ อนวชฺชํ, ตํ อิทานิ
ปริวตฺเตตฺตวา อมฺนุญฺญภาวํ ชาตี,
วิมเลตี ตํ อาลปตี.

อถสฺส สฺวา อากฺโขขณฺตี ทฺตฺติยํ
คาถมาห

๑๓๔๗. "ธมฺโม มนุเชสฺสุ มาตีนิ
โทหไฟฺ นาม ชนินฺท วุจฺจตี
ธมฺมาหตี นาคกฺุญฺชร
วิรุสฺส หทยานิปตฺถเย"ติ.

ตตถ ธมฺโมตี สภาโว. มาตีนนฺตี
อิตฺถินิ. ชนินฺทาคี นาคชนฺสฺส อินฺท.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ผิวพรรณ**
เหลือง ความว่า มีผิวพรรณดูจางไปไม่
เหลือง. คำว่า **ชুবดม** ได้แก่ดม
ชুবซัด. คำว่า **ถอยกำลัง** ได้แก่
มีกำลังน้อย.

คำว่า **เมื่อก่อนรูปพรรณของเธอมิได้**
เป็นเช่นนี้ ความว่า เมื่อก่อนรูปกล่าว
คือผิวพรรณของเธอมิได้เป็นเช่นนี้เลย คือ
ปราศโทษไม่มีโทษ บัดนี้ผิวพรรณของ
เธอนั้นเปลี่ยนแปลงไป ไม่เป็นที่ชอบใจ,
พญานาคราช ย่อมตรัสเรียกพระนาง
วิมลว่า **ดูกรนางวิมล**.

ลำดับนั้น พระนางวิมล เมื่อจะทูล
บอกแก่พระสวามี จึงตรัสคาถาที่ ๒ ว่า

๑๓๔๗. "ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมหมู่นาค
ชื่อว่า ความแพ้งซึ่งหมู่มนุษย์
ในโลกเรียกว่า เป็นธรรมดาของ
มารดาทั้งหลาย ในหมู่มนุษย์
ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐสุด ใน
หมู่นาค หม่อมฉันปรารถนา
ดวงหทัยของวิรุบัณฑิตที่บุคคล
นำมาโดยชอบธรรม".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ธรรมดา**
ได้แก่ เป็นสภาวะ. คำว่า **มารดาทั้งหลาย**

ธมฺมาหตฺติ นาคกฺุณฺชร วิรุรุสฺส หทยา-
ภิปตฺถเยติ นาคเสฏฺฐ อหิ ธมฺเมน
สเมน อสสาหสิยกมฺเมน อาหฺมึ วิรุรุสฺส
หทยํ อภิปตฺถยามิ, ตํ เม ลภมานาย
ชีวิตํ อตฺถิ, อลภมานาย อิว
มรณนฺติ ตสฺส ปญฺญํ สนฺธาเยวมาห.

ตํ สุตฺวา นาคราชา ตติยํ
คาถมาห

๑๓๔๘. "จฺนุทํ โข ตฺวํ วิมเล โทหฬายสิ
สุริยํ วา อถวาปี มาลุตํ
ทูลลภํ หิ วิรุรุสฺส ทสฺสนํ
โก วิรุรุ อิว อานยิสฺสตี"ติ.

ตตฺถ ทูลลภํ หิ วิรุรุสฺส
ทสฺสนนฺติ อสมตฺรุรุสฺส วิรุรุสฺส

ได้แก่ หญิงทั้งหลาย. คำว่า ผู้เป็นจอม
หมู่ขนาด ได้แก่ ผู้เป็นใหญ่แห่งหมู่ขนาด.

คำว่า ข้าแต่พระองค์ ผู้ประเสริฐสุด
ในหมู่ขนาด หม่อมฉันปรารถนาดวงหทัย
ของวิรุรบัตติต ที่บุคคลนำมาโดย
ชอบธรรม ความว่า พระนางวิมลตราตรัส
หมายเอาปัญญาของพระโพธิสัตว์ด้วย
พระดำรัสว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐสุด
ในหมู่ขนาด หม่อมฉันย่อมนปรารถนา
ดวงหทัยของวิรุรบัตติต อันบุคคลนำมา
โดยชอบธรรม คือไม่ใช่กรรมที่สาหัส
เมื่อหม่อมฉันได้ดวงหทัยของวิรุรบัตติต
นั้น ชีวิตของหม่อมฉันจึงจะมีอยู่ เมื่อไม่
ได้ความตายจะมีในที่นี้แท้.

พญานาคทรงสดับดังนั้นแล้ว จึง
ตรัสคาถาที่ ๓ ว่า

๑๓๔๘. "ดูกรพระน้องวิมลลา เธอแพ้ท้อง
(ปรารถนาหทัยของวิรุรบัตติต)
ดังจะปรารถนาพระจันทร์ พระ
อาทิตย์ หรือลม เพราะว่า
วิรุรบัตติตยากที่บุคคลจะเห็นได้
ใครจักนำวิรุรบัตติต มาใน
นาคพิภพนี้ได้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เพราะ
ว่า วิรุรบัตติตยากที่บุคคลจะเห็นได้

ทสฺสนเมว ทูลลภํ ตสฺส หิ
 สกฺลชมฺพทีปราชานเ อมฺมิกํ รกฺษา-
 วรรณคฺคตฺตี ปจฺจุปฺภุจเปตฺวา วิจฺรณฺตฺติ.
 ปสฺสตีปฺปิ น โภจฺจ ลภตฺติ, ตํ อธิ
 โภ อานยิสฺสตีตฺติ.

สา ตสฺส วจฺนํ สุตฺวา
 “อลภมานาย เม อิว มรณนฺ”ติ
 ปริวตฺติตฺวา ตสฺส ปิภุจฺจํ ทตฺวา
 สาฏกกณฺเณน มุขํ ปิทฺทิตฺวา นิปชฺชติ.
 นาคราชา อตฺตโน สิริคพฺภํ คนฺตฺวา
 สยนปิภุจฺเช นิสินฺโน “วิมลลา วิรุสฺส
 หทยมฺลํ อหฺราเปตี”ติ สญฺเญํ หุตฺวา
 “ปณฺตฺตสฺส หทยํ อลภนฺตฺติยา วิมลลา
 ชีวตี นตฺถิ, กถนฺนุไซ ตสฺส หทยมฺลํ
 ลภิสฺสสามิ”ติ จินฺเตสฺสิ.

อถสฺส ธิตา อธิรณฺทตี นาม
 นาคกณฺเฒา สพฺพาลงฺการปฺฏิมณฺฑิตา
 มหฺนฺเตน สิริวิลาเสน ปิตุ อฺปฺภุจฺจํ
 อาคตา ปิตริ วณฺฑิตฺวา เอกมณฺฑี
 จิตา ปิตุ อธิรณฺทริยวีกาโร ทิสฺสวา “ตาด

ความว่า การเห็นวิรุภัณฑ์ ผู้มีฐานะ
 เสมอหาไม่ได้ เห็นได้ยาก ด้วยว่า
 พระราชาในชมพูทวีปทั้งสิ้นเข้าไปตั้งไว้
 ซึ่งการรักษาป้องกัน และคุ้มครองอัน
 ชอบธรรม เทียวไปอยู่ ใคร ๆ ย่อมไม่ได้
 เพื่อจะเห็นวิรุภัณฑ์นั้น ใครจักนำ
 วิรุภัณฑ์นั้นมาในนาศพิภพนี้ได้.

พระนางวิมลลา ได้สดับพระดำรัส
 ของพระสวามีตรัสแล้ว จึงทูลว่า “เมื่อ
 หม่อมฉันไม่ได้ ก็จักตายอยู่ที่นี้แล” แล้ว
 ทรงเบือน(พระพักตร์) หันพระปฤษฎางค์
 ให้แก่พระสวามีนั้น เอาชายพระภูษาปิด
 พระพักตร์ บรรทมแล้ว. พญาวรรณนาคราช
 เสด็จไปสู่ห้องอันเป็นสิริของพระองค์ประทับ
 นั่งบนพระแท่นบรรทมเป็นผู้มีความสำคัญ
 ว่า “พระนางวิมลลาจักให้ (เรา) นำเนื้อหทัย
 ของวิรุภัณฑ์มาให้” จึงทรงดำริว่า
 “เมื่อพระนางไม่ได้เนื้อหทัยของวิรุภัณฑ์
 ชีวิตของพระนางวิมลลา ย่อมไม่มี เราจัก
 ได้เนื้อหทัยของวิรุภัณฑ์อย่างไรหนอ”
 ดังนี้.

ลำดับนั้น นางนาคกัญญาชื่อว่า อธิรณฺทตี
 ซึ่งเป็นธิดาของพญานาคนั้น ประดับ
 ด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง มาสู่ที่เฝ้า
 พระบิดาด้วยสิริวิลาสอันใหญ่ถวายบังคม
 พระบิดาแล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรข้างหนึ่ง

อติวีย โทมนสุสปปตโตสิ, กิณฺนุโข
การณฺนุ"ติ ปุจฺจนฺตี คาถมาห

๑๓๔๙. "กิณฺนุ ตาต ตฺวํ ปชฺฌายสิ
ปทุมํ หตฺถคตฺวํ เต มุขํ
กิณฺนุ ทุมฺมนฺรฺุโปสิ อิสฺสร
มา ตฺวํ โสจิ อมิตฺตตาปนา"ติ.

ตตฺถ ปชฺฌายสิตี ปุณฺปุณฺ
จินฺเตสิ. หตฺถคตฺนฺติ หตฺถเณ ปริมทฺทิตํ
ปทุมํ วีย เต มุขํ ชาตํ. อิสฺสราติ
ปณฺจโยชนสติกสฺส มณฺทลนาคภวณฺสฺส
สามิ.

โส อิตฺถ วจฺนํ สุตฺวา นาคราชา
ตมตฺถํ อารีเจนฺโต อิมํ คาถมาห

เห็นพระอินทรีย์พระบิดาผิดปรกติจึงทูล
ถามว่า "ข้าแต่สมเด็จพระบิดา พระองค์
มีพระหทัยเศร้าหมองเป็นอย่างยิ่ง มีเหตุ
อะไรหนอ" จึงกล่าวคาถาว่า

๑๓๔๙. "ข้าแต่สมเด็จพระบิดา เหตุไร
หนอ สมเด็จพระบิดาจึงทรง
ชบเซา พระพักตร์ของสมเด็จพระ
พระบิดา เป็นประดุจดอกปทุม
ถูกขยำด้วยมือให้ชอกช้ำ ข้าแต่
สมเด็จพระบิดาผู้เป็นใหญ่ เป็น
ที่เกรงขามของคัตรู เหตุไรหนอ
สมเด็จพระบิดา จึงทรงเป็นทุกข์
พระหทัย ขอสมเด็จพระบิดา
อย่าทรงเศร้าพระหทัย ไปเลย
เพคะ".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ทรง
ชบเซา ได้แก่ ทรงดำริบ่อย ๆ. คำว่า
ถูกขยำด้วยมือ ความว่า พระพักตร์ของ
พระองค์เป็นเหมือนดอกปทุม ที่ถูกขยำ
ด้วยมือ (ให้ชอกช้ำแล้ว). คำว่า ผู้เป็น
ใหญ่ ได้แก่ พระองค์ผู้เป็นเจ้าของ
มณฑลนาคพิภพ ซึ่งกว้าง ๕๐๐ โยชน์.

พญานาคนั้น ได้ทรงสดับคำของ
ธิดาเมื่อจะทรงบอกเนื้อความนั้นจึงตรัส
คาถาว่า

๑๓๕๐. "มาตา หิ ตว อีรณฺหติ
 วิรุทธสฺส หทยํ ฌนินฺยติ
 ทูลฺลภํ หิ วิรุทธสฺส ทสฺสนํ
 โภ วิรุฑฺ อธิ มานยิสฺสตี"ติ.

ตตฺถ ฌนินฺยตีติ ปตฺถเกติ.

อถ นํ "อมฺม มม สนฺติเก
 วิรุฑฺ อาเนตฺถ สมนฺตฺถ นตฺถิ. ตวํ มาตฺ
 ชีวิตํ เทหิ, วิรุทธสฺส หทยํ อาเนตฺถ
 สมนฺตฺถํ ภตฺตารํ ปริเยสหาตี"ติ ตํ
 อญฺโยเชนฺโต อุตฺตมคาคมาห

๑๓๕๑. "ตํ ภตฺตารํ. ปริเยสนํ จร
 โย วิรุฑฺ อธิ มานยิสฺสตี"ติ.

ตตฺถ จราตี จราหิ.

อิตฺติ โส กิเลสากิฏฺตภาเวเน วิตฺ
 อนนฺจฺจวิกิปปิ กถํ กถเอสฺ. เตน วุตฺตํ

๑๓๕๐. "อิรณฺหติธฺมฺมกรกํ ก็พระมารดา
 ของเจ้าปรารณาดวงหทัย ของ
 วิรุทธบัณฑิต เพราะวิรุทธบัณฑิต
 ยากที่บุคคลจะเห็นได้ ใครจักนำ
 วิรุทธบัณฑิตมาในนาคพิภพนี้ได้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ย่อม
 ปรารณา ได้แก่ ย่อมหวัง.

ต่อมา พญานาคตรัสกับธิดานั้นว่า
 "ดูกรมแม่ บุคคลผู้สามารถนำวิรุทธบัณฑิต
 มาในสำนักของเราไม่มี เจ้าจงให้ชีวิตแก่
 มารดาของเจ้า เจ้าจงไปแสวงหาภัสตดา
 ผู้สามารถนำดวงหทัยของวิรุทธบัณฑิตมา
 ให้ได้" เมื่อจะส่งพระธิดาไป ได้ตรัสถึง
 คาคาว่า

๑๓๕๑. "ดูกรมแม่ เจ้าจงเที่ยวแสวงหา
 ภัสตดา ผู้จักนำวิรุทธบัณฑิตมาใน
 นาคพิภพนี้ได้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า จงเที่ยว
 ไป ได้แก่ เจ้าจงเที่ยวไป.

พญานาคนั้น ได้ตรัสถ้อยคำ แม้
 ไม่สมควรแก่พระธิดาอย่างนี้ เพราะความ
 เป็นผู้ถูกกิเลสครอบงำแล้ว. เพราะเหตุนั้น
 พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

"ปีตโน จ สา สุตฺวา วากุญฺ
 รัตฺตี นิกุขมฺม อวสุสฺสตี จรี"ติ.

ตตถ อวสุสฺสตี จรีติ ภิกฺขเว
 สา นาคมาณวิกา ปีตฺวจันํ สุตฺวา
 ปีตรํ อสุสาเสตฺวา มาตุ สนฺตีกํ
 คนฺตฺวา ตํปี อสุสาเสตฺวา อตฺตโน
 สิริคพฺภํ คนฺตฺวา สพฺพาลงฺกาเรหิ
 อตฺตานิ อลงฺกริตฺวา เอกํ กุสุมฺภวตฺถํ
 นิวาเสตฺวา เอกํ เอกํสํ กริตฺวา
 ตเมว รัตฺตี อุกกํ ทฺวิธา กตฺวา
 นาคภวนโต นิกุขมิตฺวา หิมวันตปฺปเทเส
 สมฺมุตฺตเตเร จิตฺํ สมฺมจฺฉิโยชนุพฺเพหํ เอกมฺนํ
 กภาพคิริปฺพตฺตํ นาม อญฺชนคิริ คนฺตฺวา
 อวสุสฺสตี กิเลสวสุสฺสตี ภาตฺตารํ ปรีเยสนํ
 จรีติ อตฺถโถ.

ยานิ หิมวันตปฺปเทเส วรรณ-
 คนฺธสมฺปนฺนานิ ปฺุปฺพานิ, ตานิ
 อahrtฺวา สกลปฺพตมฺมูทฺธิ มณฺโณคฺชิกํ
 วีย อลงฺกริตฺวา อฺปริ ตเล ปฺุปฺผสนฺธํ
 กตฺวา มโนรเมนากาเรน นจฺจิตฺวา

"ก็นางนาคมาณวิกานั้น ได้สดับ
 พระดำรัสของพระบิดาแล้ว เป็นผู้
 มีจิตชุ่มด้วยกิเลส ออกเที่ยวแสวง
 หาสามีในคีนนั้น".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า มีจิต
 ชุ่มด้วยกิเลสเที่ยวไป ความว่า ดูกร
 ภิกษุทั้งหลาย นางนาคมาณวิกานั้นสดับ
 พระดำรัสของพระบิดาแล้ว ปล่อยโยน
 พระบิดาให้เบาพระทัย แล้วไปสู่สำนัก
 พระมารดา ปล่อยประโลมพระมารดา
 ให้เบาพระทัย จึงไปสู่ห้องอันประกอบ
 ด้วยสิริของตน ประดับประดาพระองค์
 ด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง นุ่งผ้าดอกคำ
 ผืนหนึ่ง ทำเชวียงป่าผืนหนึ่ง แหวกน้ำ
 เป็น ๒ ส่วน ออกไปจากนาคพิภพ ใน
 เวลาคีนนั้นทีเดียว ไปสู่อัญชนคิริ ชื่อว่า
 กภาพคิริบรรพต มีแท่งทึบเป็นอันเดียวกัน
 สูง ๖๐ โยชน์ ซึ่งตั้งอยู่ใกล้ฝั่งมหาสมุทร
 ในหิมวันตประเทศ เป็นผู้มีจิตใจชุ่มชื่น
 ด้วยกิเลสได้เที่ยวแสวงหาภัสดาแล้ว.

นางนาคมาณวิกา เก็บดอกไม้ซึ่ง
 สมบูรณ์ด้วยสีและกลิ่นในหิมวันตประเทศ
 นั้น มาประดับยอดบรรพตทั้งสิ้นให้เป็น
 ดุจแก้วมณีอันหาค่ามิได้ ทำการลาด
 ดอกไม้ ที่พื้นเบื้องบน (แห่งบรรพตนั้น)

มธุรสคีต คายนุตี สตุตม คากมาห

พื่อนรำด้วยท่าทางเป็นที่รื่นรมย์แห่งใจ
ขับร้องซึ่งเพลงขับไพเราะจับใจได้กล่าว
คาถาที่ ๗ ว่า

๑๓๕๒. "เก คนุฑพเพ เก รกฺขเส จ นาเค
เก กิปุริเส อถวาปี มานุเส
เก ปณฺฑิตเต สพฺพกามทเท
ทีฆมรุตฺตํ ภาตฺตา เม ภวิสฺสตี"ติ.

๑๓๕๒. "คนธรรพ์ รากษส นาค กิณนร
หรือบุคคลเป็นผู้ฉลาดสามารถ
ให้สิ่งที่น่าใคร่ทั้งปวงได้ คนไหน
ก็ตาม ที่จักเป็นสามีของเรา
ตลอดกาล (ต้องนำเนื้อหทัย
ของวิรุฑบัณฑิต มาถวายมารดา
ของเรา)".

ตตฺถ เก คนุฑพเพ เก
รกฺขเส จ นาเคติ โภ คนุฑพฺโพ
วา รกฺขเส วา นาโค วา. เก
ปณฺฑิตเต 'สพฺพกามทเทติ โภ เอเตสุ
คนุฑพฺพาทิสฺสุ ปณฺฑิตโต สพฺพกามํ
ทาทุํ สมตฺถเ, โย วิรุฑฺสฺส หทยมํลํ
โทหฺพนินฺยา มม มาตุ มโนรถํ
มตฺถกํ ปาเปตฺวา มยฺหํ ทีฆมรุตฺตํ
ภาตฺตา ภวิสฺสตีติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่าคนธรรพ์
รากษส และนาค ความว่า คนธรรพ์
รากษส หรือนาคใด ๆ. คำว่า ใคร ๆ ผู้
เป็นมนุษย์ฉลาดสามารถให้สิ่งที่น่าใคร่
ทั้งปวงได้ ความว่า บรรดาคนธรรพ์
เป็นต้นเหล่านั้น ใคร ๆ เป็นผู้ฉลาด
สามารถให้สิ่งที่น่าใคร่ทั้งปวงได้ คือคนผู้
ยังเนื้อในหทัยของวิรุฑบัณฑิต อันเป็น
มโนรถ แห่งพระมารดาของเรา ผู้แพ้
พระกรรม์ให้ถึงที่สุดได้ จึงจักได้เป็นสามี
แห่งเราตลอดกาลนาน.

ตสฺมึ ขณเ เวสฺสวณฺมหาราชสฺส
ภาคินฺนฺโย ปุณฺณโก นาม ยกฺขเสนาปติ
ติคาวุตฺตปฺปมาณํ มโนมยสินฺธุวํ อภินฺทิตฺวา
กาฬปพฺพตมตฺถเก มโนสิลาตเล ยกฺข-

ในขณะนั้น ยักษ์เสนาบดี ชื่อ
ปุณณกะ ผู้เป็นหลานของท้าวเวสวัณ
มหาราชขึ้นสู่ม้าสินธุพมโนมัยสูงประมาณ
๓ คาวุธ เหาะไปสุมาคมยักษ์ที่พื้น

สมาคม คจฺจนฺโต ตํ ตสฺสา
 คีตสทฺทํ อสฺโสสิ. อนนฺตเว อตฺตภาเว
 อนฺนุตปฺพุพฺพาย อิตฺถิยา คีตสทฺทโท
 จฺวิอาทีนึ จินฺนิตฺตวา อญฺจิมิณฺขํ อาหจฺจ
 อญฺจาสิ.

โส ปฏฺิพฺพุตฺตจิตฺโต หุตฺวา อสฺสํ
 ปรีวตฺติตฺตวา สินฺธวปีฏฺเจ นิสินฺโนเว
 "ภทฺเท อหํ มม ปญฺญาเย ธมฺเม
 สเมเน วิธฺรฺสฺส หทยํ อาเนตฺถํ สมตฺถเ,
 มา จินฺตยฺ"ติ ตํ อสฺสาเสนฺโต
 อญฺจมํ คาถมาห

๑๓๕๓. "อสฺสาสฺส เหสฺสสามิ เต ปติ
 ภตฺตา เต เหสฺสสามิ อนินฺนทโลจเน
 ปญฺญา หิ มม ตถาวิชา
 อสฺสาสฺส เหสฺสสิ ภริยา มมา"ติ.

ตตฺถ อนินฺนทโลจเนติ อนินฺนทิตฺตพฺพ-
 โลจเน. ตถาวิชาติ วิธฺรฺสฺส หทยมํสํ
 ออาหารณสมตฺถาหิ.

มโนศิลา บทยอดภาพบรรพต ได้ยินเสียง
 ชับเพลงของนางอิรันทดีนาคกัญญานันน์.
 เสียงขับร้องเพลงของนางอิรันทดีผู้เคย
 อยู่ร่วมกันในอัตภาพเป็นลำดับ ได้ตัด
 ผิวหนังเป็นต้นของปุณณกยักรักษ์เข้าไปตั้ง
 อยู่ถึงเยื่อในกระดูก.

ปุณณกยักรักษ์มีจิตปฏิพัทธ์แล้วชักม้า
 กลับคืนนั่งอยู่บนหลังม้าสินธพ ปลอบนาง
 ให้เบาใจว่า "ดูกรนางผู้เจริญ พี่เป็นผู้
 สามารถนำดวงหทัยของวิธฺรบัณฺฑิตมาได้
 โดยชอบธรรมด้วยปัญญาของพี่ เจ้าอย่า
 ได้คิดวิตกไปเลย" ได้กล่าวคาถาที่ ๘ ว่า

๑๓๕๓. "ดูกรนางผู้มีนัยน์ตา หาทที่ติมิได้
 เธอจงเบาใจเถิด เราจักเป็นสามี
 ของเธอ จักเป็นผู้เลี้ยงดูเธอ
 เพราะปัญญาของเรา อันสามารถ
 จะนำเนื้อดวงหทัยของวิธฺรบัณฺฑิต
 มาให้ จงเบาใจเถิด เธอจักเป็น
 ภรรยาของเรา".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ดูกร
 นางผู้มีนัยน์ตาหาคที่ติมิได้ ความว่า ดูกร
 นางผู้มีนัยน์ตา หาคที่ควรจะตำหนิมิได้.
 คำว่า อันสามารถจะนำเนื้อดวงหทัย
 ของวิธฺรบัณฺฑิตมาให้ ความว่า เพราะ

ปัญญาอันสามารถจะนำเอาเนื้อดวงหทัย
ของวิรุชบัณฑิตมาให้ (แก่เธอได้).

อสุสาธาติ อสุสาธาหิ อสุสาธั
ปฏิลภาหิ อตตมณา โหหิ. **hesstisti**
ภวิสสสิ. เตน วุตตัม

คำว่า เธอจงเบาใจ ความว่า เธอจง
เบาใจเถิด คือเธอจงได้เฉพาะความเบาใจ
ได้แก่ เธอจงเป็นผู้ดีใจ. คำว่า จักเป็น
ได้แก่ จักมี. เพราะเหตุนี้ พระศาสดา
จึงตรัสว่า

๑๓๕๔. "อวจาสิ ปุณฺณกัม อีรณฺหติ
ปุพฺพปถานุคเตน เจตสา
เอหิ คจฺฉาม ปิตุ มมนฺตุเก
เอเสว เต เอตมตฺถัม ปวฺกขตี"ติ.

๑๓๕๔. "อิรันทดีมีใจกำหนดรักใคร่เพราะ
เคยร่วมกันในภพก่อน จึงกล่าว
กับปุณณกยักษ์ว่า มาเถิดท่าน
เราจักไป ในสำนักพระบิดาของ
ดิฉัน พระบิดาของดิฉัน จักตรัส
บอกเนื้อความนั้นแก่ท่าน".

ตตฺถ ปุพฺพปถานุคเตน เจตสาติ
อนฺุตเร อตตภาเว อนฺฺนุตปุพฺพสามิเก
ตสฺมี ปุพฺพปถเนว อนฺฺนคเตน เจตสา.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า มีใจ
กำหนดรักใคร่เพราะเคยร่วมกันในภพ
ก่อน ความว่า ในอัฐภาพโดยลำดับนั้น
เคยเป็นสามีกัน จึงมีใจรักใคร่กันมาโดย
ทำนองเดิมนั่นแล.

เอหิ คจฺฉามาติ ภิกฺขเว โส
ยภฺยเสนาปติ เอวํ วตฺวา "อิมํ
อสุสปีฏฐึ อาริเปตฺวา เนสฺสามิ"ติ
จินฺเตตฺวา ปพฺพตมตฺถเก โอตริตฺวา
ตสฺสา หตฺถัม คณฺเฑตฺถัม หตฺถัม
ปสาเรสิ. สวา อตฺตโน หตฺถัม คณฺฺหิตฺตุ
อทตฺวา เตน ปสฺวาริตฺตหตฺถัม สยัม

คำว่า มาเถิดเราจักไป ความว่า ดูกร
ภิกษุทั้งหลาย ปุณณกยักษ์เสนาบดีกล่าว
อย่างนี้แล้วคิดว่า "เราอุ้มนางอิรันทดีนี้
ขึ้นบนหลังม้าแล้วจักนำไป" จึงขยับม้า
ลงใกล้ยอดบรรพต แล้วเหยียดมือออก
เพื่อจะจับมือนางอิรันทดีนั้น. แต่นาง
อิรันทดีไม่ให้จับมือของตน จึงจับมือ

คเหตฺวา "สามิ นานํ อนาคตา, มยฺหํ
 ปิตา วรุโณ นาม นาคราชา มาตา
 วิมลลา นาม, เอहि มม ปิตุ สนฺติกํ
 คจฺฉาม, เอเสว เต ยถา อมฺหากํ
 มงฺคลกิริยาย ภวิตพฺพํ, เอวํ เอตมตฺถํ
 ปวทฺขตี"ติ อวจาสิ.

ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

๑๓๕๕. "อลงฺกตา สุวสนา
 มาลินี จนฺทนุสฺสทา
 ยกฺขํ หตฺถเอ คเหตฺวาน
 ปิตุสนฺติกมฺปาคมี"ติ.

ตตฺถ ปิตุสนฺติกมฺปาคมีติ ปิตุ
 สนฺติกํ อฺปาคมี.

ปฺนฺณโกปิ ยกฺโข ปฏฺิหาเรตฺวา
 นาคราชสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อิรินฺทตี
 ยาจนฺโต อาห.

๑๓๕๖. "นาควร วโจ สุณฺนาหิ เม
 ปฏฺิรूपิ ปฏฺิปชฺช สฺงกียํ

ปฺนฺณกยฺกษฺที่เหยียดออกมา นั้นเสียเอง
 ได้กล่าวกับปฺนฺณกยฺกษฺว่า "ข้าแต่ นาย
 ดิฉันมิใช่คนไร้ที่พึ่ง พญานาคชื่อว่าวรุณะ
 เป็นพระบิดาของดิฉัน พระนางวิมลลาเป็น
 พระมารดาของดิฉัน มาเถิดท่าน เรา
 ทั้งสองจักไปสู่สำนักของบิดาดิฉัน บิดา
 ของดิฉันจะบอกเนื้อความ โดยประการ
 ที่พวกเราควรทำมงคลแก่ท่านทีเดียว".

พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศ
 เนื้อความนั้น จึงตรัส(พระคาถา)ว่า

๑๓๕๕. "นางอิรันทตีประดับประดาถุงผ้า
 เรียบร้อย ทัดทรงดอกไม้ประพรม
 ด้วยจุกแก่นจันทน์ จูงมือ
 ปฺนฺณกยฺกษฺ เข้าไปสู่สำนัก
 พระบิดา".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เข้าไปสู่
 สำนักพระบิดา ความว่า นางอิรันทตี
 (จูงมือปฺนฺณกยฺกษฺ) เข้าไปสู่สำนัก
 พระบิดา.

ฝ่ายปฺนฺณกยฺกษฺตามไปสู่สำนัก
 ของพญานาค เมื่อจะทูลขอนางอิรันทตี
 จึงกล่าว(คาถา)ว่า

๑๓๕๖. "ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐกว่าหมู่
 นาค ขอพระองค์ได้ทรงโปรด

ปตฺถมิหิ อิรินฺทตี
ตาย สมงฺคี กโรหิ มํ ตฺวํ.

๑๓๕๗. สติ หตฺถิ สติ อสฺสา
สติ อสฺสตี ภา
สติ วลฺภโย ปุณฺณา
นानารตฺนสฺส เกวลา
เต นาค ปฏฺิพชฺชสฺส
ธิตฺริ เทหิ อิรินฺทตี"ติ.

ตตฺถ สุกฺกียนฺติ อตฺตโน
กุลปฺปเทสํรูปิ ธิตฺติ สุกฺกณฺโณ ปฏฺิพชฺช
คณฺหาหิ. ตาย สมงฺคี กโรหิ มํ
ตฺวานฺติ มํ ตาย สทฺธิ สมงฺคีภูตฺติ
กโรหิ. วลฺภโยติ ภาณฺทสฺสกาโย.
นानารตฺนสฺส เกวลาติ นานารตฺนสฺส
สกลปุณฺณา.

สดับถ้อยคำของข้าพระองค์ ขอ
พระองค์ จงทรงรับสินสอดตาม
สมควร ข้าพระองค์ปรารถนา
พระนางอิริณฑตี ขอพระองค์ได้
ทรงพระกรุณาให้ข้าพระองค์ ได้
อยู่ร่วมกับพระนางอิริณฑตีเถิด.

๑๓๕๗. ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ขอได้
ทรงพระกรุณารับสินสอดนั้นคือ
ช้าง ๑๐๐ เชือก ม้า ๑๐๐ ตัว
รถเทียมม้า ๑๐๐ คัน เกวียน
บรรทุกของเต็ม ล้วนด้วยแก้ว
ต่าง ๆ ๑๐๐ เล่ม ขอได้โปรด
พระราชทานพระราชธิดาอิริณฑตี
แก่ข้าพระองค์เถิด พระเจ้าข้า".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **สินสอด**
ความว่า ของพระองค์ทรงรับ คือถือเอา
เงินสินสอดตามสมควร แก่ตระกูลและ
ประเทศ แก่พระราชธิดาของพระองค์.
คำว่า ทรงพระกรุณาให้ข้าพระองค์
ได้อยู่ร่วมกับพระนางอิริณฑตีเถิด
ความว่า พระองค์จงให้ข้าพระองค์อยู่
ร่วมกับพระนางอิริณฑตีเถิด. คำว่า
เกวียนบรรทุกของ ได้แก่ เกวียนบรรทุก
สิ่งของทั้งหลาย. คำว่า (เกวียนเต็มด้วย
ของ) ล้วนด้วยรัตนะต่าง ๆ ได้แก่
เกวียนเต็มด้วยรัตนะต่าง ๆ ทั้งสิ้น.

อถ นั นาคราชา อาห

ลำดับนั้น พญานาคตรัสกับ
ปูลณณกัษัว่า

๑๓๕๘. "ยาว อามนุตเย ภาตี
มิตฺเต จ สุทฺทชฺชเน
อนามนุตกตกมฺมํ
ตํ ปจฺฉา อนุตฺตปฺปตี"ติ.

๑๓๕๘. "ท่านจงรออยู่ จนเราได้ปรึกษา
หารือกับญาติมิตร และเพื่อนสนิท
เสียก่อน เพราะว่ากรรมที่กระทำ
ด้วยไม่ปรึกษาหารือนั้นย่อมตาม
เดือดร้อนในภายหลัง".

ตตถ ยาว อามนุตเยติ โภ
ยกุขเสนาปติ อหํ ตฺยหํ ธีตรํ เทมิ,
โน น เทมิ, โถกํ ปน อาคเมหิ,
ยาว อามนุตเย ภาตีหิ ภาตเกปิ
ยาว ชานาเปมิ.

บรรดาคำเหล่านั้นคำว่า จงรออยู่
จนเราได้ปรึกษารื้อ ความว่า ดูกร
เสนาบดียักรั เราจะให้ธิดาแก่ท่านหรือจะ
ไม่ให้ธิดาของเราแต่ท่านจงรออยู่หน่อยหนึ่ง
จนกว่าเราจะปรึกษารื้อกับพวกญาติ
คือจนกว่าเราจะให้ญาติทั้งหลายได้รับรู้.

ตํ ปจฺฉา อนุตฺตปฺปตีติ อิตฺถิโย หิ
คตคตฏฺจาเน อภิรมนฺตปิ นภิรมนฺตปิ
อนภิรติกาเล ภาตกาทโย "อเมหฺหิ
สทฺธิ อนามนฺเตตฺวา กตํ กมฺมํ
นาม เอวรูปิ โหตี"ติ อุตฺตสุกฺกํ น
กโรนฺตติ เอวณฺตํ กมฺมํ ปจฺฉา อนุตฺตปฺ
อาวหตีติ วทตี.

คำว่า กรรมนั้นย่อมตามเดือดร้อนใน
ภายหลัง พญานาคตรัสว่า ก็หญิงทั้งหลาย
ได้รับนรมย์อยู่ก็ดี หรือไม่รับนรมย์ก็ดี ในที่
ไปแล้ว ๆ ในกาลไม่ได้รับนรมย์คนทั้งหลาย
มีญาติเป็นต้น ย่อมไม่ทำความขวนขวาย
ว่า "ขึ้นชื่อว่ากรรมอันเรากระทำ มิได้
ปรึกษากับเขาจึงเป็นอย่างนั้น" กรรมนั้น
ย่อมนำความเดือดร้อนมาให้ในภายหลัง.

๑๓๕๙. "ตโต โส วรุณ นาค
ปวิสิตฺวา นิเวสนํ
ภริยํ อามนุตยิตฺวาน
อิทํ วจฺนมพฺุวิ

๑๓๕๙. "ลำดับนั้น ท้าววรุณนาคราชนั้น
เสด็จเข้าสู่निเวศน์ ตรัสปรึกษา
พระชายาแล้ว ได้ตรัสคำนี้ว่า

๑๓๖๐. อัย โส ปุณณโก ยกฺโข
 ยาจติ มํ อิรินุทตี
 พหุณา วิตุตลาณ
 ตสฺส เทม ปิยํ มมनु"ติ.

ตตฺถ ปวิสิตฺวาติ ปุณณกํ ตตฺถเว
 จเปตฺวา สยํ อฏฺฐาย ยตฺถสฺส ภริยา
 นิปนฺนา, ตํ นิเวสนํ ปวิสิตฺวา.

ปิยํ มมฺนุติ มม ปิยํ ธีตรํ ตสฺส
 พหุวิตุตลาณ เทมาติ ปุจฺจติ.

วิมลา อาห

๑๓๖๑. "น ธเนน น วิตุเตน"^๑
 ลพฺภา อมฺหํ อิรินุทตี
 สเจ จ โข หทยํ ปณฺชิตสฺส
 ธมฺเมน ลทฺธา อิทฺ มาหเวยฺย
 เอเตน วิตุเตน กุมาริ ลพฺภา
 นาณญํ ธนํ อุตฺตริ ปตฺถยามา"ติ.

๑๓๖๐. ปุณณกยฺกษฺณินฺนํ มาขอถูก
 อิรินุทตีกะเรา เราจะให้ลูก
 อิรินุทตี ซึ่งเป็นที่รักของเราแก่
 ปุณณกยฺกษฺณินฺนํ เพราะได้ทรัพย์
 เป็นจำนวนมากหรือ".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เข้าไป
 แล้ว ความว่า วรุณาคราชให้ปุณณกยฺกษฺ
 ยืนอยู่ที่นั่นแล ส่วนตนลุกขึ้นไปยัง
 นิเวศน์ ซึ่งเป็นสถานที่บรรทมพระชายา.

คำว่า เป็นที่รักของเรา ความว่า ท้าว
 วรุณาคราชตรัสถามว่า เราทั้งสองจะให้
 ธิดาเป็นที่รักของเรา แก่ปุณณกยฺกษฺ
 เพราะได้ทรัพย์เครื่องปลื้มใจมากหรือ.

พระนางวิมลา ทูลว่า

๑๓๖๑. "ปุณณกยฺกษฺ ไม่พึงได้ลูกอิรินุทตี
 ของเรา เพราะทรัพย์ เพราะ
 เครื่องปลื้มใจ แต่ถ้าปุณณกยฺกษฺ
 ได้ดวงหทัยของวิรุบบันทิต มา
 ในนาคพิภพนี้ โดยชอบธรรม
 เพราะเครื่องปลื้มใจนั้นแล จะพึง
 ได้นางกุมาริ (ลูกสาวของเรา)
 หม่อมฉัน จะปรารถนาทรัพย์อื่น

^๑จิตเตนาทปิ ปาไซ.

ตตถ อมฺหํ อิรินฺทตีติ อมฺหากํ
ธิตา อิรินฺทตี. เอเตน วิตุเตนาติ
เอเตน ตฺฎจจากาเรเนว.

๑๓๖๒. “ตโต โส วรุโณ นาโค
นิกฺขมิตฺวา นิเวสนา
ปฺนุณฺณกามนฺตยิตฺวาน
อิทํ วจนมพฺรวิ

๑๓๖๓. น ธเนน น วิตุเตน
ลพฺภา อมฺหํ อิรินฺทตี
สเจ ตฺวํ หทยํ ปณฺชิตสฺส
ธมฺเมน ลทฺธา อิธ มาหเรยฺย
เอเตน วิตุเตน กุมาริ ลพฺภา
นาณฺณํ ฐนํ อุตฺตริ ปตฺถยามา”ติ.

ตตถ ปฺนุณฺณกามนฺตยิตฺวานาติ
ปฺนุณฺณกํ อามนฺตยิตฺวา.

ยิ่งไปกว่าดวงหทัยของวิรุบบันชิต
ก็ห้ามมิได้”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า นาง
อิรันทตีของเรา ได้แก่ นางอิรันทตีผู้เป็น
ธิดาของเราทั้งสอง. คำว่า เพราะเครื่อง
ปลื้มใจนั้น ได้แก่ ด้วยอาการยินดี
เพราะเครื่องปลื้มใจนั้นแล.

๑๓๖๒. “ลำดับนั้น วรुณนาคราชเสด็จ
ออกจากราชนิเวศน์ แล้วตรัส
เรียกปฺนุณฺณกยัภษมา ตรัสว่า

๑๓๖๓. ท่านไม่พึงได้ ลูกอิรันทตีของเรา
เพราะทรัพย์เพราะเครื่องปลื้มใจ
แต่ถ้าท่านได้ดวงหทัย ของ
วิรุบบันชิต นำมาจาคพิภพนี้
โดยชอบธรรม ท่านจะพึงได้
ลูกสาวของเรา เพราะเครื่อง
ปลื้มใจนั้น พวกเราปรารถนา
ทรัพย์อื่น ยิ่งไปกว่าดวงหทัย
ของวิรุบบันชิต ก็ห้ามมิได้”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ตรัส
เรียกปฺนุณฺณกยัภษมา ความว่า ท้าว
วรุณนาคราช ตรัสเรียกปฺนุณฺณกยัภษมา
แล้ว.

ปุณณโก อาน

๑๓๖๔. "ยัม ปณฺธิโตเตยเก วทนฺติ โลก
ตเมว พาลิตฺติ ปุณาหุ อญฺเณ
อกุขาหิ เม วิปฺปวทนฺติ เจตถ
กัม ปณฺธิตัม นาค ตฺวํ วเทสํ"ติ.

ตตฺถ ยัม ปณฺธิโตติ โส กิร
"หทยัม ปณฺธิตสฺสา"ติ สุตฺวา จินฺตฺสสิ
ยัม เอเก ปณฺธิโตติ วทนฺติ, ตเมว
อญฺเณ พาลิตฺติ กถนฺติ กิณฺจาปี
เม อิรินฺทติยา วิรุโรติ อกุขาตัม, ตถาปี
ตตฺตโต ชานิตฺตุํ ปุจฺฉิสฺสามิ นนฺ"ติ
ตสฺมา เอวมาห.

นาคราชา อาน

๑๓๖๕. "โกรพฺยราชสฺส ธนญฺชยสฺส
ยทิ เต สฺสูโต วิรุโร นาม กตฺตา

ปุณณกยักรัษทุลถามว่า

๑๓๖๔. "ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ บุคคล
บางพวกในโลกนี้ ย่อมเรียก
บุคคลใดว่าเป็นบัณฑิต คนพวก
อื่นกลับเรียกบุคคลนั้นนั่นแล ว่า
เป็นพาล ในเรื่องนี้บุคคลทั้งหลาย
ยังกล่าวแย้งกันอยู่ ขอพระองค์
ตรัสบอกแก่ข้าพระองค์ พระองค์
ตรัสเรียกใคร ว่าเป็นบัณฑิต".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า บุคคลใด
ว่าเป็นบัณฑิต ความว่า ได้ยินว่า
ปุณณกยักรัษได้ฟังว่า "ดวงหทัยของ
วิรุรบบัณฑิต" จึงคิดว่า คนบางพวก
ย่อมกล่าวบุคคลใดว่าเป็นบัณฑิต คน
เหล่าอื่น ย่อมกล่าวบุคคลนั้นนั่นแลว่าเป็น
คนพาล (แต่) นางอิรันทติบอกแก่เราว่า
วิรุรบบัณฑิต แม้โดยแท้ ถึงอย่างนั้น เราจัก
ทุลถามท้าวเธอ เพื่อให้รู้แน่นอนก่อน"
เพราะเหตุนี้ จึงทุลถามอย่างนี้.

พญานาคตรัสว่า

๑๓๖๕. "บัณฑิตชื่อวิรุระ ผู้ทำการสั่งสอน
อรรถธรรม แก่พระเจ้าธัญญชัย-
โกรพยะ ถ้าท่านได้ฟังได้ยินมา
แล้ว ท่านจงนำบัณฑิตนั้นมา
เพราะได้มาโดยธรรม อิรันทติ

อาเนหิ ตํ ปณฺหิตํ ฌมฺมลทฺฐา
อิรฺนุทฺตี ปาทจฺราว^๑ เต โหตุ"ติ.

ตตฺถ ฌมฺมลทฺฐาติ ฌมฺเมน
ลภิตฺวา. ปาทจฺราวาติ ปาทปริจาริกา
หุตฺวา.

ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตุถา อาห

๑๓๖๖. "อิทฺตฺวา สตุถา วรฺณสฺส วากุญฺญํ
อุฏฺฐาย ยกุโข ปรมปฺปิตฺโต
ตตฺถเว สนฺโต ปุริสํ อสฺสี
อาเนหิ อาชณฺณมิเชว ยุตฺตนุ"ติ.

ตตฺถ อสฺสีติ อตฺตโน อุฏฺฐจกั
อาณาเปสิ.

อาชณฺณนฺติ การณาการณชานนํ
สินฺธวํ.

ยุตฺตนฺติ กปฺปิตํ.

ธิดาของเรา จงเป็นภรรยา
ของท่านเถิด".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เพราะ
ได้มาโดยชอบธรรม ได้แก่ เพราะได้มา
โดยชอบธรรม. คำว่า จงเป็นภรรยา
(ของท่าน) ความว่า จงเป็นหญิงบำเรอ
เท่า (ของท่าน).

พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศ
เนื้อความนั้นจึงตรัส(พระคาถา)ว่า

๑๓๖๖. "ก็ปุณณกยักรัศ ได้ฟังพระดำรัส
ของท้าววรรณนาคราชนี้ ยินดี
ยิ่งนัก ลุกขึ้นแล้ว ไปสั่งบุรุษ
(ผู้เป็นคนใช้ของตน) ในที่นั้นว่า
เจ้าจงไป นำม้าอาชาไนยที่
ประกอบไว้แล้วมา ณ ที่นี้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ไปสั่ง
ความว่า ปุณณกยักรัศจึงให้เรียกบุรุษ
คนใช้ของตนมา.

คำว่า ม้าอาชาไนย คือ ม้าสินธพตัว
รู้เหตุและมีไช้เหตุ.

คำว่า ประกอบไว้แล้ว ได้แก่ ให้สำเร็จ
แล้ว.

^๑ ฉ. ปทจฺรา, ส. ปทจฺรา.

๑๓๖๗. “ชาตรูปมยา กณฺณา
กาจมุหิจมยา ชุรา
ชฺมุโพนทสฺส ปากสฺส
สุวณฺณสฺส อฺรจฺจเท”ติ.

ตตถ ชาตรูปมยาติ ตเมว สินฺธุวํ
วณฺณเนนฺโต อาห. ตสฺส หิ มโน-
มยสินฺธุวสฺส ชาตรูปมยา กณฺณา
กาจมุหิจมยา ชุราติ ตสฺส ชุรา
รตฺตมณิมยาติ อตฺถ. ชฺมุโพนทสฺส
ปากสฺสาติ ชฺมุโพรสโต ชาตสฺส ปากสฺส
รตฺตสุวณฺณสฺส มโย อฺรจฺจเท.

โส ปุริโส ตาวเทว ตํ สินฺธุวํ
อาเนสิ. ปุณฺณโก ตํ อภิชฺยุห
อากาเสน ปกฺขนฺทิตฺวา เวสฺสวณฺณสฺส
สนฺติกํ คนฺตุวา นาคภวนํ วณฺณเนตฺวา
ตํ ปวฺตุตี อาโรเจสิ. ตสฺส อตฺถสฺส
ปกาสนตฺถํ อิทํ วุตฺตํ.

๑๓๖๘. “เทววาหฺวํ ยานํ
อสุสมารุญฺห ปุณฺณโก

๑๓๖๗. “ม้าสินธพอาชาไนย มีหูทั้งสอง
ประดับด้วยทองคำ มีกีบหุ้มด้วย
แก้วแดง มีเครื่องประดับอก
ล้วนแล้วด้วยทองชมพูนุท อัน
สุกใส”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ล้วน
แล้วด้วยทองคำ ความว่า ปุณณกยักษ์
เมื่อกล่าวพรรณนาม้าสินธพ ตัวนั้นแล
กล่าววว่า. ด้วยว่าหูทั้งสองของม้าสินธพ
มโนมัยนั้น ล้วนแล้วด้วยทองคำ. คำว่า
กีบ(เท้า) หุ้มด้วยแก้วแดง ความว่า
กีบของม้าสินธพมโนมัยนั้น หุ้มด้วยแก้ว
สีแดง. คำว่า ทองชมพูนุทอันสุกใส
ความว่า เครื่องประดับอกสำเร็จด้วย
ทองคำสีแดงสดใสอันเกิดแต่รสชมพูนุท.

บุรุษรับใช้ปุณณกยักษ์นั้น ได้นำ
ม้าสินธพมาในขณะที่นั่นเอง. ปุณณกยักษ์
เผ่นขึ้นม้าสินธพนั้นแล้ว เหาะไปทาง
อากาศ ถึงสำนักท้าวเวสวัณได้พรรณนา
ภาพแห่งนาคแล้ว ทูลเรื่องนั้นแต่ท้าว
เวสวัณ. เพื่อจะทรงประกาศเนื้อความ
นั้น พระผู้มีพระภาค จึงตรัสคำอันเป็น
พระคาถานี้ว่า

๑๓๖๘. “ปุณณกยักษ์ ผู้ประดับประดา
แล้ว แต่งผมและหนวดเรียบร้อย

- อลงกโต กปฺปิตเกสมสฺสุ
 ปกุกามิ เวหายสมนตฺติกุเช.
๑๓๖๙. โส ปุณฺณโก กามราเคน คิทฺโธ
 อีรฺนทฺตี นาคกณฺณํ ชิคฺชี
 คนฺตุวาน ตํ ภูตปฺตี ยสฺสฺสี
 อิจฺจพฺุริ เวสฺสวณฺ์ กุเวริ.
๑๓๗๐. โภควตี นาม มนฺุทิเร
 วาสา หิรฺณฺวตฺตีติ วุจฺจติ
 นครเ นิรมิตเ กาณฺจนมเย
 มณฺุทลสฺส อฺุรคสฺส นิฏฺจติ.
๑๓๗๑. อฏฺฐาลกา โอฏฺฐคฺชีวโย
 โลหิตงฺคสฺส มสฺารคฺลฺลิโน
 ปาสาเทตฺถสฺลลามยา
 โสวณฺุณรตเนน ฉาทิตา.
๑๓๗๒. อมฺุพา ติลกา จ ชมฺุพูโย
 สตฺตปณฺุณา มุจฺจลินฺุทเกตกา
 ปิยงฺคกา^๑ อฺุทฺทาลกา สหา
- แล้ว ขึ้นม้านั้นเป็นยานพาหนะ
 ของเทวดา เหาะไปในอากาศ
 กลางดาว.
๑๓๖๙. ปุณฺณกยฺกษฺ์นั้น กำหนดแล้ว
 ด้วยกามราคะ ปรรณานาง
 อีรฺนทฺตีนาคกณฺุญา ไปทูลท้าว
 เวสฺวณฺุเวรผู้เรืองยศ ซึ่ง
 เป็นใหญ่แห่งยักษนั้นว่า.
๑๓๗๐. ราชมนฺุเทียร เรียกชื่อว่า
 โภควตฺตีนครบ้าง วาสนนครบ้าง
 หิรฺณฺวตฺตีนครบ้าง เป็นเมืองที่
 บุญกรรมนิรมิต ล้วนด้วยทองคำ
 สำเร็จแก่พญานาคผู้บริบูรณ์ด้วย
 โภคทรัพย์ทุกอย่าง.
๑๓๗๑. ป้อมและเชิงเทิน สร้างโดย
 ลัณฐานคอญฺุฐ ล้วนแล้วด้วย
 แก้วแดงและแก้วลายในนาคพิภพ
 นั้น มีปราสาทล้วนแล้วด้วยหิน
 มุงด้วยกระเบื้องทอง.
๑๓๗๒. ในนาคพิภพนั้น มีไม้มะม่วง
 ไม้หมากเม่า ไม้หว้า ไม้ตีนเป็ด
 ไม้จิก ไม้กระเถด ไม้ประยงค์

^๑ จ. ปิยงฺค.

อุปรี ภาณุกกา สีนุทวาริตา^๑

ไม้ราชพฤกษ์ ไม้มะม่วงหอม
ดอกชบา ไม้่างทราย.

๑๓๗๓. จมูเปยฺยกา นาคมลฺลิกา
ภคินีมาลา อถตฺถ โกเลีย
เอเต ทูมา ปริณามิตา
โสภยฺนตี อฺรคฺคฺส มนุทริ^๒.

๑๓๗๓. จำปา กากะรัง มะลิซ้อน
มะลิลา ไม้ตะแบก ไม้กระเบา
หมู่ไม้เหล่านั้น น้อมเข้าหากัน
ย่อมงามในนาศพิภพนั้น.

๑๓๗๔. ชชฺชฺเรตฺถ สีลามยา
สุวณฺณธฺวปฺปิตา พุ
ยตฺถ วสโตปปาติโก
นาคราชา วรุโณ มหิตฺธิโก.

๑๓๗๔. อินทผลัมในเมืองนาค เป็นที่
ประทับของพญาวรณนาค ซึ่ง
เป็นเจ้าพิภพผู้มีฤทธิ์มาก มี
กึ่งก้านล้วนแล้วด้วยหิน มีดอกไม้
ทองบานแล้วเป็นนิตย์.

๑๓๗๕. ตสฺส โกมาริกา ภริยา
วิมลลา กาญจนเวลฺลิวិคฺคฺหา
กาฬิา ตรุณาว อุกฺคฺตา
ปฺจิมนุทตฺถนี จารุทสฺสนา.

๑๓๗๕. ภรรยาของท้าวเธอ กำลังรุ่นสาว
ทรงพระนามว่า พระนางวิมลลา
มีพระรูปโฉมงดงาม ดุจก้อนทอง
มีพระถันยุคลทั้งคู่ ดุจผลมะพลับ
น่าดูยิ่งนัก สะอิดสะอင့်ดั่งเงา
อ่อนจิงจ้อดำ.

๑๓๗๖. ลาขารสฺสฺรตฺตสฺจฺฉวี
กณิการาว นิวัตปฺปิตา
ติทิวีกุจราว อจฺฉรา
วิชฺชวพฺภมฺนาว นิสฺสิฎฺฐา.

๑๓๗๖. มีพระฉวีวรรณแดง ดุจน้ำครึ่ง
เปรียบเหมือนดอกกรรณิการ์ อัน
แย้มบาน เปรียบดั่งนางอัปสร
ผู้อยู่ในสวรรค์ชั้นไตรทศ หรือ
เปรียบดั่งสายฟ้าแลบ ออกจาก
กลีบเมฆ.

^๑ ฉ. สีนุทวารกา. ^๒ ฉ. มนุทริ.

๑๓๗๗. สภา โทหพินี สุวิมิตา
 วิรุทธสฺส หทยํ ธนียุยติ
 ตํ เนสํ ททามิ อิสฺสร
 เตน เต เทนฺติ อีรฺนฺทตี มมฺนุ"ติ.

ตตฺถ เทวาวหนฺติ วหิตพฺโพ
 วาโห, เทวสงฺฆาตํ วาหํ วหิตฺตี
 เทวาวหโห. ยานนฺติ นยนฺติ คจฺจนฺติ
 เอเตนาติ ยานํ.

กปฺปิตเกสมสฺสฺสูติ มณฺฑทนวเสน สฺสํ-
 วิหิตเกสมสฺสฺสู. เทวานํ ปน เกสมสฺสฺสุ-
 กมฺมํ นาม นตฺถิ, วิจิตฺตกถิตฺเตน
 กถนฺติ. **ชิตฺสูติ** ปตฺถยนฺโต.
 เวสฺสวณฺนฺติ วิสํนาย ราชธาณียา
 อิสฺสรราชานํ.

๑๓๗๗. ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นใหญ่ พระนาง
 วิมลานั้น ทรงแพ้พระกรรม์
 ทรงปรารถนาดวงหทัย ของ
 วิรุบบัณชิต ข้าพระองค์จะถวาย
 ดวงหทัยของวิรุบบัณชิต แก่ท้าว
 วรุณนาคราช และพระนางวิมล
 นั้น จะพระราชทานพระนาง
 อีรันทตี พระราชธิดาแก่
 ข้าพระองค์".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า พาหนะ
 ของเทวดา ความว่า ม้าอันเทวดาพึง
 นำไป ชื่อว่าพาหนะ ปุณณกยักรัษ ย่อม
 นำม้าอันเป็นยานพาหนะ กล่าวคือของ
 เทวดาไป เพราะเหตุนั้น ม้าสินธพนั้น
 จึงชื่อว่า เป็นยานพาหนะของเทวดา.
 คำว่า ยาน ความว่า เทวดาทั้งหลาย
 ย่อมนำไป คือ ย่อมไปด้วยพาหนะนั้น
 เพราะเหตุนั้น พาหนะนั้นจึงชื่อว่า ยาน
 (ของเทวดา).

คำว่า แต่งผมและหนวดดีแล้ว ความว่า
 มีผมและหนวดจัดแจงดีแล้ว ด้วยสามารถ
 แห่งการประดับ. ขึ้นชื่อว่ากรรมคือการ
 ประดับตกแต่งผมและหนวดแห่งเทวดา
 ทั้งหมดย่อมไม่มี คนทั้งหลายย่อมกล่าว
 ถึงการตกแต่ง ด้วยการกล่าวให้วิจิตร.

กุเวรบุตร เหว่ นามกั. โภควตี นามาคี
สมุปนุชโคตตาย เหว่ ลทุชนามั
มนุทีเรตี มนุทีร, ภวนนุติ อตุเถ.

วาสา หิริญญวตีติ นาคราชสุส
วสนญจานตตุตา วาสาตี จ กาญจน
วตียา สุวณฺณปาการเณว ปริกขิตตตุตา
หิริญญวตีติ จ วุจจติ. นครเ นิมนิตตี
นครี นิมนิต. กาญจนมเยตี สุวณฺณมย.

มณฑลสุสาตี โภคมณฑลเณ สมนุนา
คตสุส. นิญจิตนุติ กรณปรินิญจิต.
โกฎจคีวิโยตี โกฎจคีวสนุจาเนน
กตา. โลहितงคสุส มสารคคฺลิตโนตี
รตตมณิมยา มสารคคฺลุมยา อญญาลกา.

คำว่า ปราธนา ได้แก่ อยากรได้อยู่.
คำว่า ท้าวเวสวัณ ได้แก่ พระราชา
ผู้เป็นใหญ่แห่งราชธานี ชื่อว่า วิสาขา.

ผู้มีชื่ออย่างนี้ว่า กุเวร. คำว่า ชื่อว่า
โภควตีนคร คือที่ได้ชื่ออย่างนั้น เพราะ
เป็นนครมีโภคะสมบูรณ์แล้ว. คำว่า
ราชมนเทียร ความว่า มนเทียร คือพิภพ
(ของพญานาคราช).

คำว่า (เรียกว่า) วาสนนครบ้าง หิริญญวตี
นครบ้าง ความว่า ที่เรียกว่า วาสนนคร
เพราะเป็นที่อยู่ของพญานาค และที่เรียกว่า
หิริญญวตีนคร เพราะเป็นนครแวดล้อม
ด้วยรั้วทองคำ คือด้วยปราการทองคำ.
คำว่า นครอันบุญกรรมนิรมิตแล้ว ได้แก่
นครอันผลบุญนิรมิตให้แล้ว. คำว่า ล้วน
ด้วยทองคำ ได้แก่ สำเร็จด้วยทองคำ.

คำว่า ผู้มีมณฑลแห่งโภคทรัพย์ ได้แก่
ประกอบด้วยมณฑล แห่งโภคทรัพย์.
คำว่า สำเร็จแล้ว ได้แก่ เสร็จเรียบร้อย
แล้วด้วยการกระทำ. คำว่า คอจฺฐ ได้แก่
สร้างขึ้นโดยสัณฐานแห่งคอจฺฐ. คำว่า
ด้วยแก้วแดงและแก้วลาย ความว่า
ป้อมและเชิงสำเร็จด้วยแก้วแดง และ
แก้วลาย.

ปราสาทฤๅติ เอตถ นาคภวเน
ปราสาทา. สิลามยาติ มณิมยา.
โสวณฺณรตเนนาติ สุวณฺณสงฺขาเตน
รตเมน, สุวณฺณนิฏฺฐกาหิ ฉาหิตาติ
อตฺถ.

สหติ สหการา. อุปริ ภนฺตกาติ
ปริชตฺตกทฺมา. อุทฺทาลกาติ อุทฺทาลก-
ชาติกาเยว รุกฺขา.

จมุเปยฺยกา นาคมลฺลิกาติ จมุเปยฺยกา
จ นาคา จ มลฺลิกา จ. ภคินีมาลา
อเถตฺถ โกลียาติ ภคินีมาลา เจว
อตฺถิ, เอตถ นาคภวเน โกลียา จ
นาม รุกฺขา.

เอเต ทฺมา ปริณามิตาติ เอเต
ปุปฺผุปฺคา ผลฺลุปฺคา รุกฺขา อญฺณมญฺญํ
สงฺฆฺกุสาธา ปริณามิตา อากุสสมากุลา.
ขขฺชฺเรตฺถาติ ขขฺชฺรฺรุกฺขา เอตฺถ.
สิลามยาติ อินฺทนีลมนิมยา.

สุวณฺณรฐฺปฺพิตาติ เต ปน
สุวณฺณปฺพิเตหิ นิจฺจํ ปฺพิตา. ยตฺถ

คำว่า ปราสาทฤๅติ คือ ปราสาททั้งหลาย
ในนาคพิภพนั้น. คำว่า ล้วนแล้วด้วยหิน
ได้แก่ สำเร็จด้วยแก้วมณี. คำว่า ด้วย
กระเบื้องทองคำ ได้แก่ ด้วยกระเบื้อง
กล่าวคือ ทองคำ อธิบายว่า มุงแล้ว
ด้วยอิฐทองคำ.

คำว่า ไม้มะม่วง ได้แก่ ไม้มะม่วงหอม.
คำว่า ดอกชบา ได้แก่ ดอกชบาทั้งหลาย.
คำว่า ต้นราชพฤกษ์ ได้แก่ ต้นราชพฤกษ์.

คำว่า ต้นจำปา กากะทิงและมะลิซ้อน
ได้แก่ (ต้นไม้ คือ) จำปา กากะทิง และ
มะลิซ้อน. คำว่า มะลิลาและไม้กระเบา
มีอยู่ในนาคพิภพนี้ ความว่า มะลิลา
ทั้งหลาย และต้นกระเบาทั้งหลาย ก็มีอยู่
ในนาคพิภพนี้.

คำว่า หมูไม้เหล่านั้นน้อมเข้าหากัน
ความว่า ต้นไม้เหล่านั้นแผ่กิ่งดอกออกผล
มีกิ่งก้านน้อมเข้าไป เสียดสีกันและกัน
เกี่ยวพันกันไปมา. คำว่า อินทผลัม
ในนาคพิภพนั้น ความว่า ต้นอินทผลัม
(มีอยู่) ในนาคพิภพนั้น. คำว่า ล้วนแล้ว
ด้วยหิน ได้แก่ สำเร็จแล้วด้วยแก้ว
อินทนิล.

คำว่า มีดอกไม้ทองบานแล้วเนื่องนิตย์
ความว่า แต่ว่าหมูไม้เหล่านั้นบานเป็น

วสโตปปาติโกติ ยตถ นาคภวเน
 อุปปาติโก นาคราชา วสตี.
 กาญจนเวลลิวคฺคหาคี สุวณฺณราสี-
 สสฺสีริกสรีรา.

กาฬิา ตรุณาว อุกฺคตาคี วิลาส-
 ยุตฺตตาย มนุทวาเตริตา กาฬิวลลฺีปวาลา
 วีย อุกฺคตา. **ปุจิมนุทตฺถนิตฺติ** นิมฺพผล-
 สณฺุชานถนยฺคฺลลา^๑. **ลาซารสฺรตฺตสุจฺจวิตฺติ**
 หตฺถปาทตลจฺจวี สนุธาย วุตฺตี.

ติทิวกฺกจฺราติ ติทสภวณฺจรา. **วิขุขุ-**
วพฺภมฺนาติ อพฺภมฺนโต มนพฺลาค-
 กนฺตรโต นิสฺสฎฺฐา วิขุขุลตา วีย. **ตี-**
เนลฺลี ททามิตฺติ ตํ ตสฺสุส หทยํ อหํ
 เตลฺลี ทามิ, เอวํ ซานสฺสุ. **อิสฺสรฺราติ**
 มาตุลฺลี อาลปติ.

นิตยฺ ด้วยดอกไม้ทองทั้งหลาย. คำว่า
 เป็นที่ประทับของ พญาวรณนาคราช
 ความว่า วรณนาคราชผุดเกิดอยู่ในภาพ
 แห่งนาคใด. คำว่า ร่างงามดุจก้อนทอง
 ความว่า มีสีระงามประดุจกองแห่ง
 ทองคำ.

คำว่า สะโอดสะองดังเถาอ่อนจึงจ้อดำ
 ความว่า มีสีระงามสะโอดสะอง ประดุจ
 หน่อเถาจึงจ้อดำ ถูกลมอ่อนพัดแล้ว
 เพราะความเป็นผู้ประกอบด้วยกายเยื้อง
 กราย. คำว่า มีพระถันดุจผลมะพลับ
 ความว่า พระยุคลถันมีสัณฐานดุจผล
 มะพลับ. คำว่า มีพระจิวดูจสีแดงน้ำครึ่ง
 ท่านกล่าววหมายเอา ผิวแห่งฝ่ามือและ
 ฝ่าเท้า.

คำว่า เที่ยวอยู่ในไตรทิพย์ (สวรรณค
 ชั้น ๓) ได้แก่ เทพผู้เที่ยวไปในไตรทศ
 (หมายเอา เทวดา ๑๓ องค์). คำว่า
 เปรียบเหมือนสายฟ้าแลบ ออกจาก
 กลีบเมฆ ความว่า เปรียบประดุจสายฟ้า
 แลบออกจากกลีบเมฆ คือจากระหว่าง
 ก้อนเมฆ. คำว่า ข้าพระองค์จะถวาย
 ดวงทวยวิธูรบัณฑิต แก่พญาวรณนาค
 และพระนางวิมลลา ความว่า เราจะ

^๑ ฉ. นิมพผลสณฺุชานจฺจกา.

อิตติ โส เวสฺสวณฺเณน อนนฺนุญาโต
 คนฺตุํ อวิสฺหิตฺวา ตํ อนฺนุชานาเปตฺตุ
 เอตาทิ เอตตกาหิ คาถาทิ กเถสิ.
 เวสฺสวณฺเณ ปน ตสฺส กถํ น สฺสณฺเณติ,
 กิการณฺนาติ ? ทฺวินฺนํ เทวปฺตฺตานํ
 วิมานอฏฺฐํ อฺปฺจฺฉินฺนฺทติ. ปุณฺณโก
 อตฺตโน วจนฺสฺส อสฺสฺสทวํ ฅตฺวา
 ฅิตฺเทวปฺตฺตสฺส สนฺตํ กิ คนฺตฺวา อฏฺฐาสิ.
 เวสฺสวณฺเณ อฏฺฐํ วิจฺฉินฺตฺวา ปฺราฅิตํ
 อนฺนุชานเปตฺวา อิตฺถิ "คจฺฉ ตว วิมานเ
 วสาหิ"ติ อาห. ปุณฺณโก "คจฺฉ ตวณฺ"ติ
 วุตฺตกฺขณฺเณยว "มยฺหิ มาตฺุเลน มม
 เปสิตทวํ กตฺวา ฅานถา"ติ กติปเย
 เทวปฺตฺเต สกฺขิ กตฺวา เหมจฺจา
 วุตฺตนเยเนว สินฺธวํ อหฺราเปตฺวา ตํ
 อภิรฺหิตฺวา ปกฺกามิ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต
 สฺตฺถา อาห

ถวายดวงหทัยของวิรุบบันฑิตนั้น แก่
 ท้าวเวสฺสวณฺเณ และพระนางวิมลานั้น
 ขอพระองค์ทรงทราบอย่างนี้. ปุณณกยักรัษ
 ย่อมเรียกกันว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นใหญ่.

ปุณณกยักรัษนั้น ผู้อันท้าวเวสฺสวณฺ
 ยังไม่ทรงอนุญาตไม่อาจจะไปได้ จึงกล่าว
 คาถาเหล่านั้น มีประมาณเท่านี้ เพื่อให้
 ท้าวเวสฺสวณฺทรงอนุญาต ด้วยประการฉะนี้
 แต่ท้าวเวสฺสวณฺ ไม่ได้ยินถ้อยคำของ
 ปุณณกยักรัษนั้น. ถ้ามว่าเพราะอะไร ?
 ท้าวเวสฺสวณฺจึงไม่ได้ยินถ้อยคำ ของ
 ปุณณกยักรัษ แก้วว่า เพราะท้าวเวสฺสวณฺ
 กำลังทรงตัดสินคดีเรื่องวิมานของเทพบุตร
 ๒ องค์. ปุณณกยักรัษรู้ว่าท้าวเธอไม่ได้
 ยืนถ้อยคำของตน จึงไปสู่สำนักของ
 เทพบุตรที่ชนะยืนอยู่. ท้าวเวสฺสวณฺตัดสิน
 คดีแล้ว ไม่ให้เทพบุตรผู้แพ้ลุกขึ้นกล่าว
 กะเทพบุตรผู้ชนะว่า "ท่านจงไปอยู่ใน
 วิมานของท่าน" ดังนี้ ในขณะที่ท้าวเวสฺสวณฺ
 กล่าววว่า "ท่านจงไป" ดังนี้แล้ว ปุณณก
 ยักรัษทำเทพบุตร ๒-๓ องค์ ให้เป็นพยานว่า
 "ท่านทั้งหลายจงทราบ ความที่พระเจ้าลุง
 ของเราส่งเราไป" ให้นำม้าสินธพมาขึ้นขี่
 ม้าสินธพนั้น เหาะหลีกไปโดยนัยที่กล่าว
 ในภายหลัง. พระศาสดาเมื่อจะทรง
 ประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๑๓๗๘. "โส ปุณฺณโก ภูตปตี ยสฺสสี
 อามนฺตย เวสฺสวณฺ์ กุเวรํ
 ตตฺถเว สนฺโต ปุริสํ อสฺสี
 อาเนหิ อาชณฺณมิเชว ยุตฺตํ.

๑๓๗๙. ชาตฺรูปมยา กณฺณา
 กาจมุหิจมยา ชุรา
 ชมฺพุนทสฺส ปากสฺส
 สุวณฺณสฺส อฺรจฺจโท.

๑๓๘๐. เทววาหฺวหิ ยานํ
 อสฺสมารุยฺห ปุณฺณโก
 อลงฺกโต กปฺปิตเกสฺมสฺส
 ปกุกามิ เวหายสมนฺตลิกฺเข"ติ.

ตตฺถ อามนฺตยาติ อามนฺเตตฺวา

โส โอิกาเสน คจฺจนฺโตเยว
 จินฺตลสิ "วิรุรฺปนฺนชิตโต มหาปริวารโ,
 น สกฺกา มยา ตํ คณฺหิตุํ,
 ธนญฺชยโกโรพฺย ปน ชุตฺตจิตฺตโก ตํ
 ชฺชเตน ชินิตฺวา วิรุริ คณฺหิสฺสสามิ,
 สมเร ปนสฺส พหฺนุ นิ รตนานิ, อปฺปกุเมน
 ลกฺเขน รตเนน ชุตฺตํ น กิฬิสฺสติ,
 โย ราชานํ ชินิสฺสติ, โส มหคฺขมรตฺนํ

๑๓๗๘. "ปุณณกัณฺษนั้น ครั้นทูลลา
 ท้าวเวสวัณ กุเวร ผู้เรื่องยศ
 ผู้เป็นใหญ่ในหมู่มากแล้ว ไปสั่ง
 บุรุษคนใช้ของตนผู้ผู้นั้นว่า
 จงนำม้าอาชาไนยที่ประกอบแล้ว
 มา ณ ที่นี้.

๑๓๗๙. ม้าสินธพนั้น มีหูทั้งสองประดับ
 ด้วยทองคำ มีกีบหุ้มด้วยแก้วแดง
 มีเครื่องประดับอกล้วนด้วยทองคำ
 ชมพูนุท อันสุกใส.

๑๓๘๐. ปุณณกัณฺษ ผู้ประดับประดา
 แล้ว แต่งผมและหนวดดีแล้ว
 ขึ้นขี่ม้าอันเป็นยานพาหนะ ของ
 เทวดา เหาะหลีกไปในอากาศ
 กลางหาว".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ทูลลา
 ได้แก่ ทูลร้องเรียก.

ปุณณกัณฺษนั้น เมื่อเหาะไปทาง
 อากาศนั้นแล คิดว่า "วิรุรบัณฑิตเป็นผู้
 มีบริวารมาก เราไม่อาจจะพาเธอไปได้
 แต่ว่าพระเจ้าธัญชัยโกโรพยะ ทรงพอ
 พระหฤทัยในการทรงสกา เราชนะท้าว
 เธอด้วยสกา แล้วจ้กรับเอาวิรุรบัณฑิต
 แต่แก้วในพระคลังของพระราชานั้นมีเป็น
 จำนวนมาก แต่ท้าวเธอจะไม่ทรงเล่นสกา

หริตฺ วัฏฏติ, อญฺญํ รัตนํ ราชาน
 น คณฺหิสฺสติ, ราชคฺชนครสามนฺเต
 วิบุลปพฺพตฺตเร จกฺกวตฺติริญฺโณ
 ปริโภคํ มณฺิรตฺนํ อตฺถิ มหानุภาวํ,
 ตํ คเหตุวาทฺเตน ราชานํ ปโลภตฺวา
 ราชานํ ชนฺิสฺสามี"ติ, โส ตถา อกาสิ.
 ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

๑๓๘๑. "โส อคฺมา ราชคฺหํ สุรฺมมํ
 อญฺคฺสฺส ญฺโณ นคฺรํ ทฺวราสทํ
 พหุตภกฺขํ พหุอนฺนปानํ
 มสฺกฺกสฺสารํ วย วาสวสฺส.

๑๓๘๒. มยฺวโรภฺจ คณฺสงฺขมฺภูจํ
 ทิชาภิสฺสงฺขมฺภูจํ ทิชาสงฺขมเสวิตํ
 นานาสกฺกณฺาภิรฺทํ สุวฺจคณฺํ
 ปุปฺพมาภิกิณฺณํ หิมวํ ปพฺพตฺ.

ด้วยแก้วซึ่งมีค่าน้อย บุคคลควรจะนำ
 แก้วมีค่ามากมา จึงจะชนะพระราชาได้,
 ท้าวเธอจะไม่ทรงรับแก้วอย่างอื่น แก้วมณี
 อันเป็นเครื่องบริโภคของพระเจ้าจักรพรรดิ
 มีอยู่ในระหว่างภูเขาวิบูลบรรพต ใกล้
 กรุงราชคฤห์ เราจักรับเอาแก้วมณีมี
 อานุภาพมากนั้นมาโลมล่อพระราชาด้วย
 แก้วมณีนั้น จึงจักชนะพระราชาได้"
 ดังนั้น ปุณณกยักรัษนั้นได้ทำอย่างนั้นแล้ว.
 พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความ
 นั้น จึงตรัสว่า

๑๓๘๑. "ปุณณกยักรัษนั้น ได้เหาะไปสู่กรุง
 ราชคฤห์ อันน่านี่นรมย์ยิ่งนัก
 เป็นนครของพระเจ้าอังคราช อัน
 พวกข้าศึกไม่กล้าเข้าใกล้ มี
 ภัคษาหาร และข้าวน้ำมากมาย
 ดุจดังมัสกกสารภพ ของท้าว
 วาสวะ.

๑๓๘๒. เป็นนครก็กัก้อง ด้วยหม่นกยุง
 และนกกกระเรียน อื้ออึงด้วยฝูง
 นกต่างชนิด เป็นที่เสพออาศัย
 ของฝูงทิชาชาติ นกต่าง ๆ พวกกัน
 ส่งเสียงร้อง มีภูมิภาคราบเรียบ
 ดารดาษไปด้วยบุปผชาติ ดัง
 ขุนเขาหิมวันต์.

๑๓๘๓. โส ปุณณโก วิปุลมภีรุษห
 สิลุจจยั ก็ปริสาณุจิณณั
 อเนวสมาโน มณิรตนั อุฬารั
 ตมททส ปพพตกุฎมชฺฌเอ"ติ.

ตตถ องคสุส รณโณติ ตทา
 องคสุส รณโณ มคธราชั อโหสิ
 เตน วุตตั. ทุราสทนุติ ปจจตติเกหิ
 ทุราสท.

มสกุกสารั วิย วาสวสุสาติ มสกุก-
 สารสงฺขาเต สิเนรูปพพเต มาปิตตตทา
 มสกุกสารนุติ ลทุธนามั วาสวสุส
 ภาวนั วิย. ทิชาภิสงฺมุญฺจนุติ อณฺเณหิ
 ปกฺขีหิ อภิสงฺมุญฺจั นิมนฺนาทิต्त.

นानาสกุกณามภีรทนุติ มธุรสสุเรน
 คายนุเตหิ วิย นานาวิเธหิ สกุกณหิ
 อภีรทั อภีคิตนุติ อตฺเถ. สุวงฺคณนุติ
 สุนฺทรองฺคณั มนฺนุณฺตลั.

๑๓๘๓. ปุณณกยักษัณัขึ้นสู่วิบูลบรรพต
 อันเป็นภูเขาศิลาล้วนเป็นที่อาศัย
 ของหมู่กนินร เทียวแสวงหา
 แก้วมณีดวงประเสริฐอยู่ ได้เห็น
 ดวงแก้วมณีนั้น ณ ท่ามกลาง
 ยอดภูเข"

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ของ
 พระเจ้าอังคราช ความว่า ความเป็นราชา
 ในแคว้นมคธ ได้มีแก่พระเจ้าอังคราช
 ในกาลนั้นแล้ว เพราะเหตุนั้น ท่านจึง
 กล่าวแล้ว. คำว่า อันพวกข้าศึกไม่กล้า
 เข้าใกล้ ได้แก่ อยู่ห่างไกลจากพวกข้าศึก.

คำว่า ดุจมัสักกสารภพของท้าววาสวะ
 ความว่า เหมือนภพของท้าววาสวะ
 (พระอินทร์) มีชื่อได้แล้วว่ามัสักกสารภพ
 เพราะเทวานุกาพสร้างแล้วที่สิเนรุบรรพต
 กล่าวคือมัสักกสารภพ. คำว่า อ้ออึง
 ด้วยฝูงนก ความว่า อ้ออึง คือ กีกก้อง
 ด้วยฝูงนกอื่น ๆ.

คำว่า นกต่าง ๆ พวกมันส่งเสียงร้อง
 ความว่า พวกนกชนิดต่าง ๆ เป็นเหมือน
 ขับเพลง ด้วยเสียงอันไพเราะขับร้อง
 อธิบายว่า เปล่งเสียง. คำว่า มีภูมิภาค
 ราบเรียบ ความว่า มีสนามอันงามดี
 ได้แก่ มีภาคพื้นเป็นที่ชอบใจ.

หิมวํ ปพฺพตฺตํ หิมวณฺฺตํ ปพฺพตํ
 วย. วิปฺลมภิกฺขุหาติ ภิกฺขเว โส
 ปุณฺณโก เอวรูปิ วิปฺลปพฺพตํ อภิกฺขุห.
 ปพฺพตญฺญมชฺเฌติ ปพฺพตญฺญพฺภนฺตเร
 ตํ มณี อทฺทส.

๑๓๘๔. "ทิสฺวา มณี ปภสฺสรํ ชาติวณฺฺตํ
 ธนาหริ มณฺิรตํ อุกฺขารํ
 ททฺทลฺลมานํ ยสฺสา ยสฺสสินํ
 โอบาสตี วิชฺชुरิวณฺฺตลิกฺเข.

๑๓๘๕. ตมคฺคหิ เวพฺุริยํ มหคฺคฆิ
 มโนหริ นาม มหานุภาวํ
 อาชณฺณมารุญฺห อโนมวณฺฺณเณ
 ปกุกามิ เวหายสฺมนฺฺตลิกฺเข"ติ.

ตตฺถ ธนาหฺรณฺฺตํ มนฺสา อภิปฺภู-
 จิตฺตสฺส ธนฺตสฺส อาหฺรณฺสฺมตฺถ.

ททฺทลฺลมานนฺฺตํ ชชฺชลฺลมานํ. ยสฺสาติ
 มหาบิรฺวารมณฺิคเณน. โอบาสตีติ ตํ

คำว่า ดุจขุนเขาหิมวันต์ ได้แก่ เป็น
 ดุจดั่งหิมวันต์บรรพต. คำว่า ขึ้นสู่วิบูล-
 บรรพต พระศาสดาตรัสว่า ดูกรภิกษุ
 ปุณณกัณฑ์นั้น ขึ้นสู่วิบูลบรรพตเห็น
 ปานนั้นแล้ว. คำว่า ท่ามกลางแห่งยอด
 บรรพต ความว่า ปุณณกัณฑ์ได้เห็น
 แก้วมณีนั้น ในระหว่างยอดบรรพต.

๑๓๘๔. "แก้วมณีอันประเสริฐสุดสามารถ
 นำทรัพย์มาให้ (ตั้งใจปรารถนา)
 รุ่งโรจน์ชัชวาลย์ ด้วยหมู่บริวาร
 เป็นอันมาก สว่างไสวดั่งสายฟ้า
 ในอากาศกลางหาว.

๑๓๘๕. ปุณณกัณฑ์ ครั้นเห็นแก้วมณี
 มีรัศมีผุดผ่อง ได้ถือเอาแก้วมณี
 นั้น อันเป็นแก้วไพฑูรย์ มีชื่อว่า
 มโนหรีจินดามีค่ามาก มีอำนาจ
 มาก เป็นผู้มีวรรณะไม่ทราม
 แผ่นขึ้นหลังม้าสินธพ อาชาไนย
 เหาะหลักไปในอากาศกลางหาว".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า นำทรัพย์
 มาให้ ความว่า แก้วมณี อันสามารถ
 นำทรัพย์มาให้ตามใจปรารถนา.

คำว่า รุ่งโรจน์ชัชวาลย์ ได้แก่ รุ่งเรือง
 ชัชวาลย์อยู่. คำว่า ด้วยยศอันเป็น
 บริวาร ได้แก่ด้วยหมู่แก้วเป็นบริวารเป็น

มณิรตนํ อากาเส วิชฺชุริว โอบาสติ.
 ตมคฺคหิติ ตํ มณิรตนํ อคฺคหิ.

มโนหรี นามาติ มนสา จินฺตติ
 อหริตฺตํ สกฺโกตีติ เอวํ ลทฺธนามํ.
 ตํ มณิรตนํ กุมฺภโร นาม ยกฺโข
 กุมฺภณฺทสฺสทสฺสพริวาโร รกฺขติ. โส
 ปน เตน กุชฺฌิตฺวา โอลฺลิตมตฺเตเนว
 ภูตฺตสิโต ปลายิตฺวา จกฺกวาฬปพฺพตฺติ
 ปตฺวา กมฺปมาโน โอลฺลิตฺวา อฏฺฐาสิ.
 อิติ โส นํ ปลาเปตฺวา ปุณฺณโก
 มณิรตนํ อคฺคหิ. โส ตํ คเหตฺวา
 อากาเสน คจฺฉนฺโต ตํ นครํ ปตฺโต.

ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

๑๓๘๖. “โส อคฺมา นครํ อินฺทปตฺติ
 โอรุยฺหฺปาณฺณชิ สภํ กุณฺโณ
 สมากเต เอกสฺตํ สมคฺเค
 อาหุยิตฺถ ยกฺโข อวิกมฺปมาโน.

อันมาก. คำว่า สว่างไสว ความว่า
 แก้วมณีนั้นย่อมส่องสว่างเหมือนสายฟ้า
 ส่องสว่างอยู่ในอากาศฉะนั้น. คำว่า
 ได้ถือเอาแก้วมณีนั้น ความว่า
 ปุณณกยักษิ ได้ถือเอาแก้วมณีนั้นแล้ว.

คำว่า ชื่อมโนหรีจินดา ความว่า แก้วมณี
 นั้น ได้ชื่ออย่างนั้น เพราะสามารถจะนำ
 ทรัพย์สมบัติมาได้ตามใจคิดแล้ว. ยักษิ
 ชื่อกุมภโรมีกุมภณฺทสฺสหนึ่งเป็นบริวาร
 รักษาแก้วมณีนั้น. แต่กุมภโรยักษินั้น
 พอปุณณกยักษิโกรธเพียงมองดูเท่านั้น
 ก็สะดุ้งกลัว หนีไปถึงจักรวาลบรรพต
 ยืนตัวสั่นมองดูอยู่. ปุณณกยักษินั้น
 ครั้นให้กุมภโรยักษิหนีไปแล้วด้วยประการ
 ฉะนี้ก็ถือเอาแก้วมณี. ปุณณกยักษินั้น
 ครั้นถือเอาแก้วมณีแล้ว เหาะไปโดยทาง
 อากาศ ถึงนครนั้นแล้ว.

พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศ
 เนื้อความนั้น จึงตรัส(พระคาถา)ว่า

๑๓๘๖. “ปุณณกยักษินั้น ได้เหาะไปยัง
 อินทปัตตนคร ลงจากหลังม้าแล้ว
 เข้าไปสู่ที่ประชุม ของชาวกรุงรัฐ
 ไม่กลัวเกรง พระราชา ๑๐๑
 พระองค์ ที่ประชุมพร้อมเพรียง
 กันอยู่ ณ ที่นั้น.

๑๓๘๗. โภณีธ ฌณฺโณ วรมาภิเชติ
 กมาภิเชยฺยาม วรทฺถเนน
 กมนฺตุตฺรํ รัตนวรี ชินาม
 โภ วาปี โน เชติ วรทฺถเนนา"ติ.

ตตฺถ โอรุยุหฺพาคณฺฉิ สภํ
 กุรฺณนฺติ ภิกฺขเว โส ปุณฺณโก ยกฺโข
 อสฺสโต โอรุยุห อสฺสํ อทิสฺสมานรूपิ
 จเปตฺวา มาณวกฺวณฺเณน กุรฺณํ สภํ
 อุปคโต.

เอกสฺตนฺติ เอกสฺตราชาโน อสมภิกิโต
 หุตฺวา โภณีธาติ อาทินา วทฺนฺโต
 ชฺเตน อาหุยิตฺถ. โภณีธาติ โภ นุ
 อิมสฺมึ ราชสฺมาคเม. ฌณฺณนฺติ ราชฺชนํ
 อนฺตเร.

๑๓๘๗. กล่าวทำทายเป็นสกาว่า บรรดา
 พระราชา ในราชสมาคมนี้
 พระองค์ไหน จะทรงชิงเอาแก้ว
 อันประเสริฐ ของข้าพระองค์ได้
 หรือว่าข้าพระองค์ จะพึงชนะ
 พระราชาองค์ไหน ด้วยทรัพย์
 อันประเสริฐ อนึ่ง ข้าพระองค์
 ชิงเอาแก้วอันประเสริฐยิ่ง กับ
 พระราชาองค์ไหน หรือพระราชา
 พระองค์ไหนจะทรงชนะข้าพระ-
 องค์ด้วยทรัพย์ อันประเสริฐ".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ลงจาก
 ม้าแล้วเข้าไปสู่ที่ประชุมของชาวกรุงรัฐ
 ความว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ปุณณกยักร์
 นั้น ลงจากหลังม้าแล้ว พักม้าไว้ไม่มี
 ใครเห็น(ตัวม้า) จึงเข้าไปสู่ที่ประชุมของ
 ชาวกรุงรัฐด้วยเพศแห่งมาณพ.

คำว่า พระราชา ๑๐๑ ความว่า
 ปุณณกยักร์เป็นผู้ไม่กลัวพระราชา ๑๐๑
 แล้ว เมื่อจะกล่าวคำนี้ว่า บรรดาพระราชา
 ๑๐๑ พระองค์ ในราชสมาคมนี้ พระราชา
 พระองค์ไหนหนอดังนี้เป็นต้น ได้กล่าว
 ทำทายเป็นสกา. คำว่า โภณีธ ความว่า
 พระราชาพระองค์ไหนหนอในราชสมาคม
 นี้. คำว่า บรรดาพระราชาทั้งหลาย
 ได้แก่ ในระหว่างพระราชาทั้งหลาย.

วรมานีเขตติ อมหากั สนุดกั
 เสฏฐรตนัน อภิเขตติ อหิ ชินามิตี
 วตตุ อุตฺสหติ. กมาภิเชยยามาติ กั
 วา มยิ ชินะยยาม. วรทฺธเนนาติ
 อุตฺตมธเนน.

กมนุตฺตรนฺติ ชินนฺตา จ มยิ กตริ
 ราชานัน อนุตฺตรัน รตนัน วริ ชินาม.
 โก วาปิ โน เขตติติ อถ วา โก
 ราชาน อเมห วรธเนน ชินาติ. อิติ
 โส จตฺุหิ ปเทหิ โกรพฺยเมว สมฺภูตฺติ.

อถ ราชาน "มยา อิติ ปุพฺเพ
 เอวํ สุโร หุตฺวา กถนฺโต นาม น
 ทิฏฺฐปุพฺโ, โก นุไซ เอโส"ติ จินฺเตตฺวา
 ปุจฺจนฺโต คาถมาห

๑๓๘๘. "กุหิ นุ รฎฺเเจ ตว ชาติฎฺฐมิ
 น โกรพฺยสฺเสว วโจ ตเวทํ

คำว่า ชิงรัตนะอันประเสริฐ ความว่า
 (พระราชารองค์ไหน) จะชิงรัตนะอัน
 ประเสริฐซึ่งมีอยู่ของข้าพระองค์ ใครจะ
 อาจกล่าวว่าจะชนะ. คำว่า ข้าพระองค์
 ฟังชนะพระราชารองค์ไหน ความว่า
 หรือข้าพระองค์ฟังชนะพระราชารองค์
 ไหน. คำว่า ด้วยทรัพย์อันประเสริฐ
 ได้แก่ ทรัพย์อันสูงค่า.

คำว่า กับพระราชารองค์ไหน
 ความว่า อนึ่ง ข้าพระองค์จะชิงเอาแก้ว
 อันประเสริฐ ยิงกับพระราชารองค์ไหน.
 คำว่า หรือพระราชารองค์ไหน จะทรง
 ชนะข้าพระองค์ ความว่า อีกอย่างหนึ่ง
 พระราชารองค์ไหน จะทรงชนะข้าพระ-
 องค์ด้วยทรัพย์อันประเสริฐ ปุณณกยักรษ
 นั้น พุดกระทบบพระเจ้าโกรัพยะ ด้วยคาถา
 ๔ บท ด้วยประการฉะนี้.

ลำดับนั้น พระราชารทรงดำริว่า
 "ในกาลก่อนแต่นี้ เรายังไม่เคยเห็นใคร
 กล่าวอย่างนี้ พระราชารทรงดำริว่า
 นี้จะเป็นใครหนอแล" เมื่อจะตรัสถาม
 จึงตรัสคาถาว่า

๑๓๘๘. "ชาติฎฺฐมิของท่าน อยู่ในแคว้นแคว้น
 ไหน ถ้อยคำของท่านนี้ มิใช่
 ถ้อยคำของชาวโกรัพยะ ท่าน

อภิตาสี ใน วรรณนิภาย สพฺเพ
อภฺชาหิ เม นามญฺจ พนฺธเว จา”ติ.

ตตฺถ น โกรพฺยสฺเสวาทิ กุรฺรภูเจ
วาสิกสฺเสว ตว วจันํ น โหติ.

ตี สุตฺวา อิตโร “อโย ราชา
มม นามํ ปุจฺจติ, ปุณฺณโก นาม
ทาโส โหติ, สจฺหาหิ ‘ปุณฺณโกสฺมี’ติ
วภฺชามิ ‘เอส เอโก ทาโส ตสฺมา มํ
ปคฺพฺภตาย เอวํ วทตี’ติ อวมญฺญิสฺสติ,
อนนฺตฺราตีเต อตฺตโน อตฺตภาเว
นามมสฺส กเถสฺสามิ”ติ จินฺตเตตฺวา
คาถมาห

๑๓๘๙. “กจฺจายโน มาณวโกสฺมิ ราช
อนฺนนาโม อิติ มวฺหยนฺติ
องฺคฺเส เม ภาตโก พนฺธวา จ
อภฺเชน เทวสฺมิ อิทานฺุปฺตฺโต”ติ.

มิได้กลัวเกรงเราทั้งปวง ด้วย
รัศมีแห่งผิวพรรณ ท่านจงบอก
ชื่อและพวกพ้องแก่เรา”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า มิใช่
ถ้อยคำของพวกโกรัพยะเลย ความว่า
ถ้อยคำของท่านมิใช่ถ้อยคำของชาวกรุงรัฐ.

ปุณณกยักษ์ได้ฟังพระดำรัสนั้นจึง
คิดว่า “พระราชานี้ ตรัสถามชื่อของเรา
ทาสชื่อปุณณกะมีอยู่ในเมืองนี้ ถ้าเราจะ
บอกว่า ‘เราชื่อปุณณกะไซ้’ พระราชา
จะทรงดูหมิ่นว่า ‘ปุณณกะนี้เป็นทาส
คนหนึ่ง เพราะเหตุนี้ทาสจึงพูดกับข้า
อย่างนี้ ด้วยความเป็นผู้คะนอง’ เราจัก
ทูลบอกชื่อของเรา ในอรรถภาพเป็นอดีต
โดยลำดับแก่ท้าวเธอ” จึงกล่าวคาถาว่า

๑๓๘๙. “ข้าแต่พระราชา ข้าพระองค์
เป็นมาณพกัจฺจายนโคตร ญาติ
และพวกพ้องของข้าพระองค์ อยู่
ในแคว้นแคว้นอังคะ ย่อมเรียก
ข้าพระองค์ว่า อนฺนนามะ(ผู้มี
ชื่อไม่บกพร่อง) ข้าแต่พระองค์
ผู้ประเสริฐ ข้าพระองค์มาถึง
เมืองนี้ ด้วยต้องการจะเล่นพนัน
สกา”.

ตตถ อุนนนาไมติ น โอนนาโม.
 อิมินา อตฺตโน ปุณฺณนามเมว ปฏิจฺจนนํ
 กตฺวา กถสฺส. อิติ มวฺหยนฺตํ อิติ
 มํ อวฺหยนฺติ ปกฺโกสนฺติ ภาตโย.

องฺกุเสฺวติ องฺครฎฺเฐ กาลจฺมฺปากนฺคเร
 วสนฺติ. อกฺุเชน เทวสุมิตฺติ เทว
 ชุตกัฬินฺตฺเถน อิทานุปฺปตฺโตสฺมิ.

อถ นํ ราชา "มาณว ตฺวํ
 ชฺชเตน ชิตฺโต กิํ ทสฺสตี, กิณฺเต อตฺถิ"ติ
 ปุจฺจนฺโต คากฺมาห

๑๓๙๐. "กิํ มาณวสุส รตนานิ อตฺถิ
 เย ตํ ชินฺนฺโต หเร อกฺุชฺชตฺโต
 พหฺนึ รณฺณํ รตนานิ อตฺถิ
 เต ตฺวํ ทลิตฺโต กถมาหฺยูเสสิ"ติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า อุนนนามะ
 ได้แก่ มีชื่อไม่ลดหย่อน. ปุณณกัษั
 กล่าวทำการปกปิดชื่อปุณณกะของตน
 นั้นแลด้วยบทว่า อุนนนาโมนี. คำว่า อิติ
 มวฺหยนฺติ ตัดบทเป็น อิติ มํ อวฺหยนฺติ
 แปลว่า พวกญาติย่อมเรียก คือย่อมร้อง
 เรียกข้าพระองค์ว่า อุนนนาโม.

คำว่า ในแคว้นอังคะ ความว่า ญาติ
 และพวกพ้องของข้าพระองค์ ย่อมอยู่ใน
 กาลจัมปากนครแคว้นอังคะ. คำว่า
 ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐข้าพระองค์มา
 ถึงเมืองนี้ด้วยต้องการเล่น ความว่า
 ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐข้าพระองค์มาถึง
 เมืองนี้ ด้วยต้องการเล่นสกา.

ลำดับนั้น พระราชาเมื่อจะตรัส
 ทามว่า "ดูกรรมาณพ ท่านอันพระราชา
 ทรงชนะแล้วด้วยสกา จักให้อะไร ทรัพย์
 อะไรของท่านมีอยู่หรือ" จึงตรัสคาถาว่า

๑๓๙๐. "พระราชาผู้ชำนาญการเล่นสกา
 เมื่อทรงชนะท่าน จะพึงนำแก้ว
 เหล่าใดไป แก้วเหล่านั้นของ
 มาณพมีอยู่หรือ แก้วของพระ
 ราชามีอยู่เป็นจำนวนมาก ท่าน
 เป็นคนเห็นใจ จะมาพนั้นกับ
 พระราชาเหล่านั้นได้อย่างไร".

ตสฺสตุเถ กิ ตานิ โภโต
 มาณวสฺส รตนานิ อตฺถิ, เย ตํ
 ชินฺนุโตติ ยานิ ตํ ชินฺนุโต อกฺขตฺตโต
 อหฺราติ วตฺวา หเรยฺย ราชุนํ ปน
 นิเวสเน พหฺนุ นิเวสเน รตนานิ อตฺถิ, เต
 ราชาโน เอวํ พหุสฺสเน ตวํ ทลิตฺวา
 สฺมาโน กถํ ชฺชเตน อวฺหยสีติ.

ตโต ปุณฺณโก อห

๑๓๙๑. "มโนหโร นาม มณี มมายํ
 ธนาหํ มณिरตนํ อุพารํ
 อิมญจ อชาญญํ อมิตตตฺตาปนํ
 เอตํ เม ชินิตฺวา หเร อกฺขตฺตโต"ติ.

ปาลิโปตฺตเกสฺส ปน "มม มณี
 วิชฺชติ โลहितฺตโค"ติ ลิกฺขิตํ. โส ปน
 มณี เวพฺพริโย, ตสฺมา อิทเมว สเมติ.

ตตฺถ อชาญญนฺติ อิมํ อชาานิย-
 อสฺสญจ มณีญจติ เอตํ เม อุภยํ

ความแห่งคานานั้นว่า รัตนะของ
 มาณพผู้เจริญเหล่านั้นมีอยู่หรือ คำว่า
 พระราชาทรงชนะท่านพึงทรงนำรัตนะ
 เหล่าใดไป ความว่า พระราชาผู้ทรง
 ชำนาญการเล่นสกาทรงชนะท่าน กล่าวว่า
 ท่านจงนำเอารัตนะมาดังนี้ จะพึงนำเอา
 รัตนะเหล่าใดไป แต่ว่า รัตนะเป็นจำนวน
 มากเหล่านั้น มีอยู่ในราชนิเวศน์ของ
 พระราชาทั้งหลาย, พระราชาเหล่านั้น
 พึงนำทรัพย์เป็นอันมากอย่างนั้นมาได้
 ท่านเป็นคนจนจะแข่งขันสกาได้อย่างไร.

ลำดับนั้น ปุณณกยักษ กกล่าวว่า

๑๓๙๑. "แก้วมณีของข้าพระองค์ ดวงนี้
 ชื่อว่า สามารถนำทรัพย์มาให้ได้
 ดั่งใจปรารถนา นักเลงเล่นสกา
 ชนะข้าพระองค์แล้ว พึงนำแก้ว
 มณีดวงประเสริฐ นำทรัพย์มาให้
 และม้าอาชาไนย เป็นที่เกรงขาม
 ของศัตรูนี้ไป".

แต่ท่านเขียนไว้ ในคัมภีร์บาลีว่า
 "แก้วมณีของเราเป็นแก้วทับทิม". ส่วน
 แก้วมณีนั้นเป็นแก้วไพฑูรย์ เพราะฉะนั้น
 คำนี้นั้นแล จึงเสมอกัน.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ม้า
 อาชาไนย เป็นต้น ความว่า นักเลงสกา

หเรยฺย อกฺขรุตฺโตติ อสฺสํ ทสฺเสนฺโต
 เอวมาห.

พียงนำของประเสริฐทั้งสองคือม้าอาชาไนย
 ตัวเดียว และแก้วมณีของเรานี้ไป เพราะ
 ฉะนั้น ปุณณกยักษ์เมื่อจะแสดงม้า จึง
 กล่าวอย่างนี้.

ตี สุตฺวา ราชา คาถมาห

พระราชาทรงสดับคำของปุณณก-
 ยักษ์นั้น จึงตรัสพระคาถาว่า

๑๓๙๒. “เอโก มณี มาณว ก็ กริสฺสตี
 เอชานิเยโก ปน ก็ กริสฺสตี
 พหุณี รญฺโเบ รตนานิ อตฺถิ
 อาชานิยา วาตชวา อนปฺปกา”ติ.

๑๓๙๒. “ดูกรรมาณพ แก้วมณีดวงเดียว
 จักทำอะไรได้ อนึ่งม้าอาชาไนย
 ตัวเดียว จักทำอะไรได้ แก้วของ
 พระราชามีเป็นอันมาก ม้า
 อาชาไนยที่มีกำลังรวดเร็ว ดัง
 ลมพัดของพระราชามีมิใช่น้อย”.

โทหฬกณฺฑํ นิฏฺฐิตํ.

โทหฬกัณฺฑํ จบ.

มณิกณฺฑ

โส รณฺโณ กถํ สุตฺวา
 “มหาราชํ กิ นามตํ วเทถ, เอโก
 อสฺโส อสฺสสหสฺसानํ ลกฺขํ โหติ,
 เอโก มณิ มณิสหสฺसानํ ลกฺขํ โหติ
 น หิ สพฺเพ อสฺสา เอกสทิสสา,
 อิมสฺส ตาว ชวํ ปสฺสธา”ติ วตฺวา
 อสฺสํ อภิรุทิตฺวา ปาการมตฺถเกน
 เปเสสิ. สตฺตโยชนิกํ นครํ อสฺเสหิ
 คีวาย คีวํ ปหรนฺเตหิ ปริกฺขิตฺตํ วิว
 อโหสิ อถานุกฺกเมน อสฺโส น
 ปญฺญาปิ. ยกฺโขปิ น ปญฺญาปิ.
 อุตฺเร พทฺธรตฺตปญฺเฏว เอกปริกฺขิตฺตํ
 วิว อโหสิ.

โส อสฺสโต โอรุຍฺห “ทิกฺกุจฺเจ เต
 มหาราช อสฺสสฺส เวโค”ติ วตฺวา
 “อาม ทิกฺกุจฺเจ”ติ วุตฺเต “อิทานิ ปุณ
 มหาราช ปสฺสสาหิ”ติ วตฺวา อสฺสํ
 อนฺุตฺตนครุຍฺยานเน ปฺกฺกฺขรณิຍํ อุตฺทกปิฏฺเจ
 เปเสสิ. อสฺโส ชุรคฺคานิ อเตเมนฺโตว
 ปกฺกฺขนฺทฺหิ. อถ นํ ปทฺมปตฺเตสุ
 วิจฺจราเปตฺวา ปาณิ ปหริตฺวา หตฺถํ

มณีกัณฺฑ

ปุณณกยักรฺษํนั้น ได้สดับพระดำรัส
 ของพระราชาราชกราบทูลว่า “ข้าแต่
 พระมหाराชเจ้า เพราะเหตุไร พระองค์
 จึงรับสั่งดั่งนั้น ม้าตัวเดียวเท่ากับม้า
 พันตัว แก้วมณีดวงเดียว(ของข้าพระองค์)
 เท่ากับแก้วมณีพันดวง ม้าทั้งปวงจะ
 เทียมทันม้าตัวเดียวของข้าพระองค์ก็หาไม่
 ขอพระองค์ จงทอดพระเนตรดูความ
 รวดเร็วของม้าตัวนี้ก่อน” แผ่นดินหลังม้า
 ชับไปบนกำแพง. พระนครกว้าง ๗ โยชน์
 ได้เป็นประหนึ่งว่า ม้าเอาจอดกัน
 เรียงรอบพระนคร ถ้าว่าม้าวิ่งเร็วกว่า
 ลำดับนั้นไป ก็ไม่ปรากฏ. แม้ยักษ์ก็ไม่
 ปรากฏ. ผ้าแดงผืนคาดพุงเท่านั้นปรากฏ
 พระนครดูจวงรอบด้วยผ้าแดงผืนเดียว.

ปุณณกยักรฺษ ลงจากหลังม้าแล้ว
 กราบทูลว่า “ข้าแต่มหाराชเจ้า พระองค์
 ทอดพระเนตรดูความเร็วแห่งม้าแล้วหรือ”
 เมื่อพระราชาทรงรับว่า “เออ มาณพ
 เราเห็นแล้ว” จึงกราบทูลว่า “ข้าแต่
 มหाराชเจ้า พระองค์จงทอดพระเนตร
 อีกบัดนี้” จึงขับม้าไปบนผิวน้ำในสระ
 โบกขรณี ที่พระอุทยานภายในพระนคร.
 ม้าวิ่งไปไม่ให้ปลายกีบเปียกน้ำเลย. ถัด

ปัสสาเรสี. อสุโส อากนุตวา ปาณิตเล
ปติฏจาสิ.

ตโต "วฏฏเต เอวรूपิ อสุสรตน์
นรินุทา"ติ วตุวา "วฏฏติ มาณวา"ติ
วตุเต "มหาราช อสุสรตน์ ตาว
ติฏจตุ, มณिरตनसुसानुภาवं प्रसुस्था"ติ
วตุวา तसुसानुभावं पकासेनुते
काठमाह

๑๓๙๓. "อิทญจ เม มณिरตน์
प्रसुस तुवं त्विपहतुत्तम
อิตถีนัง วิคคหา เจตถ
ปริสานญจ วิคคหา.

๑๓๙๔. มิคานัง วิคคหา เจตถ
สกุณานญจ วิคคหา
นาคราชา सुपणฺเณ จ^๑
มณิมหิ प्रसुส निमित्तनु"ติ.

นั้น ปุณณกยักรัศควมม้าไปบนไบบัว
ปรบมือแล้วเหยียดมือออก. ม้าวิ่งมา
ประดิษฐานอยู่บนพื้นฝามือ.

จากนั้นปุณณกยักรัศกราบทูลว่า "ข้าแต่
พระองค์ผู้เป็นจอมแห่งนรชน ม้าเห็น
ปานดังนี้ ควรจัดเป็นม้าแก้วหรือยัง
พระพุทธเจ้าข้า" เมื่อท้าวเธอมีดำรัสว่า
"ควรมาณพ" จึงกราบทูลว่า "ข้าแต่
มหาราชเจ้า ม้าแก้วจงยกไว้ก่อน ขอ
พระองค์จงทอดพระเนตรดูอานุภาพแห่ง
แก้วมณี" เมื่อจะประกาศอานุภาพแห่ง
แก้วมณีนั้น จึงกล่าวคาถาว่า

๑๓๙๓. "ข้าแต่พระองค์ ผู้สูงสุดกว่า
ประชาชน ขอพระองค์จงทอด
พระเนตรแก้วมณีดวงนี้ของข้า-
พระองค์ รูปหญิงและรูปชาย
ปรากฏในแก้วมณีนั้น.

๑๓๙๔. รูปเนื้อและรูปนภปรากฏในแก้วมณี
นั้น ขอพระองค์จงทอดพระเนตร
พญาครุฑและพญานาค อัน
ธรรมชาติสร้างสรรค์ไว้ ใน
แก้วมณี".

^๑ ฉ. นาคราชา सुपणฺเณ จ.

ตตถ อิตถีนนฺติ ตสฺมี มณฺริตเน
 อลงฺกตปฏฺยิตฺตา อเนกา อิตถีวิคฺคหา
 ตถา ปุริสฺวิคฺคหา นานปฺปการา
 มิคฺปกฺขิสฺสงฺฆา เสนาคณาทินิ ปญฺญา-
 ยนฺติ, ตานิ ทสฺเสนฺโต เอวมาห.
 นิมนฺตฺนฺติ อิทํ เอวรูปํ อจฺเจรํ
 มณฺมิหิ นิมนฺตํ ปสฺสเถวติ.

อปรํปี ทสฺเสนฺโต คาถมาห

๑๓๙๕. "หตฺถานิกํ รถานิกํ
 อสฺเส ปตฺตี จ วมฺมิเน
 จตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 มณฺมิหิ ปสฺส นิมนฺตํ."

๑๓๙๖. หตฺถาโรเห อนิกฺกุเส
 รติเก ปตฺติการเก
 พลคฺคานิ วิญฺหานิ
 มณฺมิหิ ปสฺส นิมนฺตฺนฺ"ติ.

ตตถ พลคฺคานีติ พลาเนว.
 วิญฺหานีติ พญฺหวเสน จิตานิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า หญิง
 ทั้งหลาย เป็นต้น ความว่า รูปหญิงเป็น
 อเนกอันประดับตกแต่งแล้ว รูปบุรุษเช่น
 นั้น หมูเนื้อและนกกมีประการต่าง ๆ และ
 คณะเสนาเป็นต้นปรากฏอยู่ในแก้วมณีนั้น
 เมื่อจะแสดงรูปเหล่านั้น ได้กล่าวคาถา
 อย่างนี้แล้ว. คำว่า อันธรรมาชาติ
 สร้างสรรค์ไว้ ความว่า ขอพระองค์
 จงทอดพระเนตรดูสิ่งน่าอัศจรรย์ มีรูป
 อย่างนั้น อันธรรมาชาติสร้างสรรค์ไว้ใน
 แก้วมณีนี้.

ปุณณกยฺกษฺเมื่อจะแสดงรูปแม่อื่น
 อีก จึงกล่าวคาถาว่า

๑๓๙๕. "ขอเชิญทอดพระเนตร จตฺตฺตฺตฺต-
 เสนา คือกองช้าง กองม้า
 กองรถ และกองเดินเท้าที่สวม
 เกราะ อันธรรมาชาติสร้างสรรค์
 ไว้ ในแก้วมณีดวงนี้.

๑๓๙๖. ขอเชิญทอดพระเนตรพลทหาร
 ที่จัดไว้เป็นกรม ๆ คือ กรมช้าง
 กรมม้า กรมรถ กรมราบ
 อันธรรมาชาติสร้างสรรค์ไว้ ใน
 แก้วมณีดวงนี้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า พลทหาร
 ได้แก่ กองกำลัง (พล) นั้นเอง. คำว่า

เป็นกรม ๆ ได้แก่ จัดตั้งเป็นหมวดหมู่ (กองทัพ).

๑๓๙๗. "ปุริ อภูฏาลสมุปนุ
พหุปากการโตรณ
สิงฆาตเก สุมุโย
มณิมหิ ปสฺส นิมุमित्त.

๑๓๙๗. "ขอเชิญทอดพระเนตร พระนคร
อันสมบูรณ์ด้วยป้อม มีกำแพง
และค่ายเป็นอันมาก มีถนน
๓ แพร่ง ๔ แพร่ง มีพื้นราบเรียบ
อันธรรมชาติสร้างสรรค์ไว้แล้ว
ในแก้วมณีดวงนี้.

๑๓๙๘. เอลิกา ปริชาโย จ
ป्लीฆํ อคฺคพานิ จ
อภูฏาลเก จ ทฺวาเร จ
มณิมหิ ปสฺส นิมุमितฺต.

๑๓๙๘. ขอเชิญทอดพระเนตร ระเบียบ
เสาระเนียด คู กลอนประตู
บานประตู และซุ้มประตู อัน
ธรรมชาติสร้างสรรค์ไว้ ใน
แก้วมณีดวงนี้".

ตตถ ปฺรณฺติ นครํ. อภูฏาลสมุปนุ
ปากการตตถนา สมุปนุ. พหุปากการ-
โตรณฺติ อจฺจปากการโตรณทฺวารํ.
สิงฆาตเกติ จตฺกุกานิ. สุมุโยติ
นครปฺจาเรหิ วิจิตฺตา รฆมณียมุโย.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า พระนคร
ได้แก่ เมือง. คำว่า สมบูรณ์ด้วยป้อม
ได้แก่ สมบูรณ์ด้วยวัตถุเป็นกำแพง.
คำว่า กำแพงและค่ายเป็นอันมาก
ได้แก่ ประตูแห่งกำแพง และค่ายสูง.
คำว่า ถนน ๓ แพร่ง และถนน ๔
แพร่ง ได้แก่ ถนน ๔ แพร่ง. คำว่า
มีพื้นราบเรียบ ความว่า มีภูมิประเทศ
ที่รื่นรมย์ วิจิตรด้วยชานพระนคร.

เอลิกาติ นครทฺวาเรสุ อฺปฏฺจาปีเต
เอลิกถมุฆา. ป्लीฆนฺติ ป्लीฆํ. อยเมว

คำว่า เสาระเนียด ความว่า เสาระเนียด
ที่ชาวเมืองเข้าไปฝังตั้งไว้ ใกล้ประตู
พระนคร. คำว่า กลอนประตู ได้แก่

วา ปาโจ. อคฺคพํานีติ นครทวาร-
กวาตานิ. อฏฺฎาลเก จาติ โคปุรานิ
จ.

๑๓๙๙. "ปสฺส ตฺโรณมคฺเคสุ
นํนาทิสฺคณา พหุ
หํสา โภญฺจา มยุรา จ
จกฺกวากา จ กุกฺกุหา.

๑๔๐๐. กุณฺดาลกา พหุ จิตฺรา
สิขินฺที ชีวชีวกา
นํนาทิสฺคณากิณฺณํ
มณิมฺหิ ปสฺส นิมนฺิตนฺ"ติ.

ตตฺถ ตฺโรณมคฺเคสุติ เอตฺสุมิ
นคเร ตฺโรณมคฺเคสุ. กุณฺดาลกาติ
กาฬโกกิลลา. จิตฺราติ จิตฺรปตฺตโกกิลลา.

๑๔๐๑. "ปสฺส นครํ สุปาการํ
อพฺภูตํ โลมหํสนํ
สมฺมุสฺสิตทฺธชํ รมมํ
สุวณฺณวาลุกฺสนถตํ.

กลอนเหล็ก. อีกอย่างหนึ่งบาลีก็เหมือนกัน
นั่นเอง. คำว่า **บานประตู** ได้แก่ บาน
ประตูพระนคร. คำว่า **ป้อมยาม** ได้แก่
ซุ้มประตู.

๑๓๙๙. "ขอเชิญทอดพระเนตร ผุ้نگ
ต่างๆ มากมายที่เสาค่าย และ
หนทาง คือผุ้งหงส์ นกกระเรียน
นกยูง นกจากพราว และนกเขา
อันธรรมชาติสร้างสรรค์ไว้ ใน
แก้วมณีดวงนี้.

๑๔๐๐. ขอเชิญทอดพระเนตร พระนคร
อันชุกชุมไปด้วยผุ้نگต่างๆ คือ
นกดุเหว่าลาย ไก่ฟ้า นกโพระดก
เป็นจำนวนมาก อันธรรมชาติ
สร้างสรรค์ไว้ในแก้วมณีดวงนี้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ที่เสาค่าย**
และ**หนทาง** ความว่า ที่เสาค่ายและ
หนทางในพระนครนั้น. คำว่า **นกดุเหว่า**
ดำ ได้แก่ นกดุเหว่าสีดำ. คำว่า
นกดุเหว่าลาย ได้แก่ นกดุเหว่ามีปีก
ลาย.

๑๔๐๑. "ขอเชิญทอดพระเนตร พระนคร
อันแวดล้อมไปด้วยกำแพงทอง
เป็นนครน่าอัศจรรย์ ขนพอง
สยของเกล้า เขาชกธงขึ้นประจำ

๑๔๐๒. ปสฺเสตฺถ ปณฺณสาลายี
 วิภตฺตา ภาคโส มิตา
 นิเวสเน นิเวเส จ
 สนฺธิพฺพุเพฺห จ วิถีโย"ติ.

ตตฺถ สฺปาการนฺติ กาญจน-
 ปาการปริกฺขิตฺตํ. ปณฺณสาลายีติ
 นานาภณฺทียปริปฺนฺเณ อापเณ.
 นิเวสเน นิเวเส จาติ เคนานิ เจว
 เคนวตฺถุนิ จ. สนฺธิพฺพุเพฺหติ สมฺสนฺธิโย
 จ อนิพฺพิทฺฐรจฺจนา จ. วิถีโยติ
 นิพฺพิทฺฐวิถีโย.

๑๔๐๓. "ปานาคาเร จ โสณฺฑเท จ
 สฺฐนา โอทนียา สมฺรา
 เวสี จ คณิกายี จ
 มณฺิมฺหิ ปสฺส นิมนฺติ.

๑๔๐๔. มาลากาเร จ รชเก
 คณฺธิเก อถ ทฺสฺสสิเก

ลาดด้วยทรายทอง นารีนรมย์
 (อันธรรมชาติสร้างสรรค์ไว้) ใน
 แก้วมณีดวงนี้.

๑๔๐๒. ขอเชิญทอดพระเนตรบรรณศาลา
 อันบริบูรณ์ ด้วยสินค้าต่าง ๆ
 เรือน สิ่งของในเรือน ซอย และ
 ถนนใหญ่ อันธรรมชาติสร้าง-
 สรรค์ไว้ในแก้วมณีดวงนี้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า กำแพง
 ทอง ความว่า พระนครแวดล้อมด้วย
 กำแพงทอง. คำว่า บรรณศาลา ได้แก่
 ร้านตลาดอันบริบูรณ์ด้วยสิ่งของต่าง ๆ
 คำว่า เรือน สิ่งของในเรือน ได้แก่
 เรือน และสิ่งของในเรือน. คำว่า ซอย
 และถนนใหญ่ ความว่า ถนนซอยและ
 ถนนใหญ่. คำว่า ถนนใหญ่ ได้แก่
 ถนนที่ผ่านเข้าออกไปได้.

๑๔๐๓. "ขอเชิญทอดพระเนตร โรงสุรา
 นักเลงสุรา พ่อครัว เชียง
 ไร่ พ่อค้า และหญิงแพศยา.
 อันธรรมชาติสร้างสรรค์ไว้ ใน
 แก้วมณีดวงนี้.

๑๔๐๔. ขอเชิญทอดพระเนตรช่างดอกไม้
 ช่างย้อม ช่างปรุงของหอม

สุวณฺณกาเร มณิกारे
มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิต्तํ.

ช่างทอผ้า ช่างทองและช่างแก้ว
อันธรรมชาติสร้างสรรค์ไว้ ใน
แก้วมณีดวงนี้.

๑๔๐๕. อาฬาริกเก จ สุเท จ
นฺนุญฺญกคายนเ
ปาณิสฺสเร กุมฺภณิกเก
มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตฺตํ"ติ.

๑๔๐๕. ขอเชิญทอดพระเนตร ช่างของ-
หวาน ช่างของคาว นักมหรสพ
บางพวกพ้อนรำขับร้อง บางพวก
ปรบมือ บางพวกตีกลอง อัน
ธรรมชาติสร้างสรรค์ไว้ ใน
แก้วมณีดวงนี้".

ตตฺถ โสณฺฑเท จาติ อตฺตโน
อนฺฐเปหิ กณฺจกณฺณปิลนฺธเนหิ
สมนฺนาคเต อาปานญฺมึ สขุชิตฺวา
นินฺนุเน สุราโสณฺฑเท จ.

บรรดาค่าเหล่านั้น คำว่า นักเลง
สุรา ความว่า นักเลงสุราประกอบเครื่อง
ประดับคอและหูแล้ว จัดแจงพื้นที่ สำหรับ
นั่งดื่มสุรา.

อาฬาริกเกติ สุปีเก^๑ สุเทติ ฆตฺตการเก.
ปาณิสฺสเรติ ปาณิปฺปหาเรน คายนฺเต.
กุมฺภณิกเกติ ฆฏททฺทริวาทเกติ.

คำว่า พ่อครัวปรุงของหวาน ได้แก่
ผู้ปรุงสุปะ (ของหวาน). คำว่า พ่อครัว
ปรุงของคาว ได้แก่ ผู้ปรุงภัต. คำว่า
ปรบมือ ได้แก่ ผู้ขับร้องด้วยการปรบมือ.
คำว่า ตีกลอง ได้แก่ ประโคมกลอง
หน้าเดียวชนิด ฆฏะ และทททริ.

๑๔๐๖. "ปสฺส เภริมฺหิงฺคา จ
สงฺขา ปณฺวเทนฺทิมา

๑๔๐๖. "ขอเชิญทอดพระเนตร กลอง
ตะโพน สังข์ บัณเฑาะว์
มโหระทึก และเครื่องดนตรี

^๑ ฉ. ปุวปาเก.

สหุพญจ ตาลาวจรั
มณิมหิ ปสฺส นิมมิตฺ.

ทุกอย่าง อันธรรมชาติสร้างสรรค์
ไว้ในแก้วมณีดวงนี้.

๑๔๐๗. สมมตาลญจ วิณญจ
นจฺจคิตฺ สุวาทิตฺ
ตฺริยตาลีตสงฺฆญฺจ
มณิมหิ ปสฺส นิมมิตฺ.

๑๔๐๗. ขอเชิญทอดพระเนตร เป็งมาง
กั๋งสดาล และพิณ การพ็อนรำ
ขับร้อง เครื่องดนตรี คือ ดีด สี
ตี เป่า อันเขาประโคมครึกครื้น
อันธรรมชาติสร้างสรรค์ ไว้ใน
แก้วมณีดวงนี้.

๑๔๐๘. ลงฺฆิกา มุฏฺฐิกา เจตถ
มายากาธา จ โสภียา
เวตาลิเก จ ชลฺเล จ
มณิมหิ ปสฺส นิมมิตนฺ"ติ.

๑๔๐๘. ขอเชิญทอดพระเนตรนักกระโดด
นักมวยปล้ำ นักเล่นกล หญิง
ชายมีความงาม คนเฝ้ายาม
และช่างตัดผม อันธรรมชาติ
สร้างสรรค์ไว้ ในแก้วมณีดวงนี้".

ตตถ สมมตาลญติ ขทิตราทิ-
กตสมมญฺเจว กั๋งสตาลญจ. ตฺริยตาลีต-
สงฺฆญฺจนฺติ นานาตฺริยานันํ ปุณฺณสมตา-
พิตญฺเจว สงฺฆญฺจญฺจ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เป็งมาง
กั๋งสดาล ความว่า เป็งมางอันเขาทำ
แล้วด้วยไม้ตะเคียนเป็นต้นและกั๋งสดาล.
คำว่า เครื่องดนตรีดีด สี ตี เป่า อัน
เขาประโคมครึกครื้น ความว่า อันบุคคล
ดีด สี ตี เป่า และประโคมครึกครื้น
แห่งดนตรีต่าง ๆ.

มุฏฺฐิกาทิ มุฏฺฐิกมลฺลา. โสภียาติ
นฺครโสภณา อิตฺถิ สมฺปนฺนรูปา บุริสา
จ. เวตาลิเกติ เวตالا อญฺจาปเก.

คำว่า นักมวยปล้ำ ได้แก่ บุรุษผู้เป็น
นักมวยปล้ำ. คำว่า หญิงชายมีความงาม
ความว่า หญิงผู้งามในพระนครและชาย
ผู้มีรูปอันสมบูรณ์. คำว่า คนเฝ้ายาม
ได้แก่ คนขยันบอกเวลา (ทุ่ม โมง ยาม).

ชลุเลติ เกสมสฺสํ กโรนฺเต นหาปีเต.

คำว่า ช้างตัดผม ได้แก่ ผู้ทำการตัดผม
โกนหนวดให้อาบน้ำ.

๑๔๐๙. "สมชฺชา เจตฺถ วตฺตฺนฺติ
อากิณฺณา นรนาวิกิ
มญฺจาติมญฺเจ ภูมฺิโย
มณฺิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตฺนฺ"ติ.

๑๔๐๙. "แท้จริงในแก้วมณีนี้ มีงาน
มหรสพ อันเคลื่อนกล่นไปด้วย
ชายหญิง เชิญทอดพระเนตร
พื้นที่เป็นที่เล่นมหรสพบนเตียงที่
ซ้อนกันเป็นชั้น ๆ อันธรรมชาติ
สร้างสรรค้ไว้ ในแก้วมณีดวงนี้".

ตตฺถ มญฺจาติมญฺเจติ มหามญฺจानํ
อุปริ พทฺธมญฺเจ. ภูมฺิโยติ รมฺมณฺิยา
สมชฺชภูมฺิโย.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า บน
เตียงที่ซ้อนกัน ได้แก่ ผูกเตียงน้อยซ้อน
บนเตียงใหญ่. คำว่า พื้นที่เป็นที่เล่น
มหรสพ ได้แก่ พื้นที่เป็นที่เล่นมหรสพ
อันเป็นที่รื่นรมย์.

๑๔๑๐. "ปสฺส มลฺลเส สมชฺชสฺสมิ
ไปถนฺเต ทิคฺฉนํ ภูชํ
นีหเต นีหตฺมานเ จ
มณฺิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตฺนฺ"ติ.

๑๔๑๐. "ขอเชิญทอดพระเนตร นักมวย
ซึ่งกำลังต่อยกัน ด้วยแขนทั้งสอง
ในสนามเป็นที่เล่นมหรสพ ทั้ง
ผู้ชนะ ทั้งผู้แพ้ อันธรรมชาติ
สร้างสรรค้ไว้ ในแก้วมณีดวงนี้".

ตตฺถ สมชฺชสฺสมินฺติ มลฺลรฺงฺเค.
นีหเตติ นีหนิตฺวา ชินิตฺวา จิตฺเต.
นีหตฺมานเติ ปฺราชิเต.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ในสนาม
เป็นที่เล่นมหรสพ ได้แก่ สนามมวย.
คำว่า ทั้งผู้ชนะ ได้แก่ นำผู้ชนะมาขึ้น
อยู่แล้ว. คำว่า ทั้งผู้แพ้ ได้แก่ นำผู้แพ้
(มาขึ้นแล้ว).

๑๔๑๑. "ปัสสุ ปพุตปาเทสุ
 นานามิคคณา พหู
 สีหา พุยคฺฆมา วราหา จ
 อจฺจโกกตฺรจฺจโย.

๑๔๑๒. ปลสตา^๑ จ ควชา จ
 มหีสสา โรหิตา รุรุ
 เอณฺเวยยา สรภาเจว
 คณฺนิโน นิกฺกสฺสุกรา.

๑๔๑๓. กทฺทลีสึมิคฺคา พหู จิตฺรา
 วิฬารฺยา สสกณฺณกา^๒
 นานามิคคณาภิณฺณํ
 มณฺนิมุหิ ปัสสุ นิมุมิตฺนุ"ติ.

ตตฺถ ปลสตาติ ขคฺคมิคฺคา.
 พลสตาติปิ^๓ ปาโจ. ควชาติ ควโย.
 สรภาติ เอกา มิคฺชาติกา. ตถา
 คณฺนิโน เจว นิกฺกสฺสุกรา จ. พหู
 จิตฺราติ นานปฺปการวิจิตฺรา มิคฺคา.
 วิฬารฺยาติ อรณฺญวิฬารฺยา. สสกณฺณกาติ
 สสา จ กณฺณกา จ.

๑๔๑๑. "ขอเชิญทอดพระเนตร ผุ่งเนื้อ
 ต่าง ๆ เป็นอันมาก ที่เชิงภูเขา
 คือ ราชสีห์ เสือโคร่ง หมูป่า
 หมี เสือดาว.

๑๔๑๒. แรด โคลาน กระบือ ละมั่ง
 อีเก้ง เนื้อทราย ระมัด กวาง
 สุกรบ้าน.

๑๔๑๓. ชะมด แมวป่า กระต่าย และ
 กระแต ซึ่งมีอยู่มากมายหลาย
 หลาก ขอเชิญทอดพระเนตรผุ่ง
 เนื้อต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่เกลื่อนกลาด
 อันธรรมชาติสร้างสรรค์ไว้ ใน
 แก้วมณีดวงนี้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า แรด
 ได้แก่ เนื้อที่มีพระขรรค์ (ที่ปลายจมูก).
 พระบาลี เป็น ปลสตา ก็มี. คำว่า
 โคลาน ได้แก่ โคทั้งหลาย. คำว่า
 ระมัด ได้แก่ มิคชาติอย่างหนึ่ง.
 ทั้งกวางและสุกรบ้าน ก็เป็นอย่างนั้น.
 คำว่า เนื้อต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่เกลื่อนกลาด

^๑ ฉ. ปลาสาทา.

^๒ ฉ. ...กณฺณกา.

^๓ ฉ. ปลสตาติปิ.

๑๔๑๔. "นชฺชาโย สุปฺติตถาโย
 โสวณฺณวาลุกสนฺนตฺตา
 อจฺฉา สวณฺติ อมฺพุณฺนิ
 มจฺฉคฺมุพฺนิเวสิตา.
 ๑๔๑๕. กุมฺภิลลา มกรา เจตฺถ
 สฺสูสมารา จ กจฺฉปา
 ปาจฺฉินา พหุสา มจฺฉา
 พลชา มุณฺชโรหิตา"ติ.

ตตฺถ นชฺชาโยติ นทฺธิโย.
 โสวณฺณวาลุกสนฺนตฺตาติ สวณฺณพาลุกาย
 สนฺนตฺตลา. กุมฺภิลลาติ อิมเ สตฺตฺตา
 เหวรฺรฺปา ชลจฺรา อนฺนฺโตนทฺธิยํ วิจฺรณฺติ,
 เตปี มณฺนิมุหิ ปสฺส นิมฺมิตฺ.

๑๔๑๖. "นानาทิชคณากิณฺณา
 นานทุมคณายฺตา

ความว่า เนื้อทั้งหลายงดงามด้วยประการ
 ต่าง ๆ. คำว่า แมวป่า ได้แก่ แมวอาศัย
 อยู่ในป่า. คำว่า กระจ่ายและกระแต
 ได้แก่ สัตว์ป่า คือกระจ่ายและกระแต.

๑๔๑๔. "ในแก้วมณีดวงนี้ มีแม่น้ำ มีท่า
 อันราบเรียบ ลาดด้วยทรายทอง
 มีน้ำใสสะอาดไหลไปไม่ขาดสาย
 เป็นที่อยู่อาศัยของฝูงปลา.

๑๔๑๕. อนึ่ง ในแม่น้ำนี้ มีฝูงจระเข้
 มังกร ปลาฉลาม เต่า ปลา
 สลาด ปลาสวาย ปลาควาย
 ปลาตะเพียน ท่องเที่ยวไปมา
 ในแม่น้ำ (เชิญทอดพระเนตร
 สัตว์น้ำเหล่านี้ อันธรรมชาติ
 สร้างสรรค์ไว้ในแก้วมณีดวงนี้)".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า มีแม่น้ำ
 ได้แก่ มีแม่น้ำทั้งหลาย. คำว่า ลาดด้วย
 ทรายทอง ได้แก่ มีพื้นลาดแล้วด้วย
 ทรายทอง. คำว่า ฝูงจระเข้ ความว่า
 ฝูงสัตว์เหล่านี้ เที่ยวไปในน้ำเห็นปานนี้
 ย่อมเที่ยวไปในภายในแม่น้ำ จงทอด
 พระเนตรดู แม้สัตว์น้ำเหล่านั้น อัน
 ธรรมชาติสร้างสรรค์ไว้ในแก้วมณีดวงนี้.

๑๔๑๖. "แม่น้ำชุกชุมด้วยฝูงนกนานาชนิด
 ประกอบด้วย หมู่ไม้หลายหลาก

เวฬุริยผลกโรทายโย
มณิมุหิ ปสฺส นิมฺมิตฺนุ"ติ.

ตตถ เวฬุริยผลกโรทายโยติ^๑
เวฬุริยผลกปาสาณสุ ปหริตฺวา ตสฺส
สทฺเทน รุกฺขสฺสกุณาทโย สทฺทํ
กโรนฺติโย.

๑๔๑๗. "ปสฺสเสตถ โปกฺขรณฺนิโย
สุวิภตฺตา จตฺตทิสฺสา
นानาทิชคณาภิณฺณา
ปฺฤโลมจฺจเสวิตา.

๑๔๑๘. สมนฺตฺตทกสมฺปนฺนํ
มฺหิ สาครกฺุณฺทลํ
อุเปตฺติ วนฺราเชภิ
มณิมุหิ ปสฺส นิมฺมิตฺนุ"ติ.

ตตถ ปฺฤโลมจฺจเสวิตาติ มหา-
มจฺจนิเสวิตา. วนฺราเชภีติ วนฺราชีหิ,

จงทอดพระเนตรเสียงดังแห่งแผ่นดิน
แก้วไพฑูรย์ อันธรรมชาติสร้าง-
สรรค์ไว้ในแก้วมณีดวงนี้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เสียงดัง
แห่งแผ่นดินแก้วไพฑูรย์ ความว่า น้ำ
เห็นปานนั้น กระทบแผ่นดินหินแก้วไพฑูรย์
กระทำเสียงดังขึ้นเหมือนเสียงนกร้องและ
เหมือนเสียงหมู่ม้าเสียดสีกันตามเสียง
แห่งน้ำนั้น.

๑๔๑๗. "ขอเชิญทอดพระเนตร สระ
โปกขรณี ในแก้วมณีดวงนี้ อัน
ธรรมชาติสร้างสรรค์ไว้เรียบร้อย
ดี ทั้ง ๔ ทิศ เกือบกล่นด้วย
ฝูงนกต่างชนิด เป็นที่อยู่อาศัย
ของปลาใหญ่.

๑๔๑๘. ขอเชิญทอดพระเนตร แผ่นดิน
อันมีน้ำล้อมโดยรอบ เป็นกุณฑล
แห่งสาคร ประกอบด้วยทิวป่า
ทั้งหลาย อันธรรมชาติสร้างสรรค์
ไว้ในแก้วมณีดวงนี้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เป็นที่
อยู่อาศัยของปลาใหญ่ ความว่า อัน

^{๑-๑} ฉ. เวฬุริยปาสาณ ปหริตฺวา สทฺทํ
กโรนฺติโย เอวรูปา นชฺชาโยติ.

อวยเมว วา ปาโจ.

๑๔๑๙. "ปุรวโต วิเทเห ปสฺส
โคยานิเย จ ปจฺจโต
กฺรุโย ชมฺพุทฺธิปญฺจ
มณฺนิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตฺตํ.

๑๔๒๐. ปสฺส จนฺทญฺจ สฺริยญฺจ
โอภาเสนฺเต จตฺตฺทิสฺสา
สิเนรุํ อนุปริยายนฺเต
มณฺนิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตฺตํ.

๑๔๒๑. สิเนรุํ หิมวณฺตญฺจ
สาครญฺจ มหิทฺธิยํ
จตฺตาโร จ มหาราช
มณฺนิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตฺตํ.

๑๔๒๒. อารามे วณฺคุมฺเพ จ
ปาฎิเย จ สิณฺจฺเจ

ปลาใหญ่อยู่อาศัยแล้ว. คำว่า ทิวป่า
ทั้งหลาย ได้แก่ แนวป่า. อีกอย่างหนึ่ง
บาลีเป็นอย่างนี้นั้นเทียบว(วนราชสีหิ).

๑๔๑๙. "ขอเชิญทอดพระเนตร ปุพฺพวิเทห-
ทฺวิปฺช้างหน้า อมรโคยานทฺวิป
ช้างหลัง อุตตรกฺรุทฺวิปฺช้างเหนือ
ชมพุทฺธิปฺช้างใต้ อันธรรมาชาติ
สร้างสรรคฺไว้ไนแก้วมณีดวงนี้.

๑๔๒๐. (ขอเชิญทอดพระเนตรสิ่งอัศจรรย์
อันธรรมาชาติสร้างสรรคฺไว้ ไน
แก้วมณีดวงนี้พระเจ้าข้า) ขอ
เชิญ ทอดพระเนตรพระจันทร
และพระอาทิตย์ อันเวียนรอบ
สิเนรุบรรพต สองสว่างไปทั่ว
๔ ทิศ.

๑๔๒๑. (ขอเชิญทอดพระเนตรสิ่งอัศจรรย์
อันธรรมาชาติสร้างสรรคฺไว้ ไน
แก้วมณีดวงนี้พระเจ้าข้า) ขอ
เชิญทอดพระเนตร สิเนรุบรรพต
หิมวันตบรรพต สมุทฺรสาคร พื้น
แผ่นดินใหญ่ และท้าวมหाराช
ทั้ง ๔ อันธรรมาชาติสร้างสรรคฺ
ไว้ไนแก้วมณีดวงนี้.

๑๔๒๒. ขอเชิญทอดพระเนตร พุ่มไม้ไน
สวน แผ่นดิน และเนินหิน อัน

รมุเม ก็ปริสาภิณฺเณ
มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตฺตํ.

นารีนรมย์ เกื่อนกล่นไปด้วย
พวกกีนร อันธรรมาตีสร้าง
สรรค์ ไว้ในแก้วมณีดวงนี้.

๑๔๒๓. ปารุสฺกํ จิตฺตลตฺตํ
มิสฺสกํ นนฺทนํ วนํ
เวชยนฺตญฺจ ปาสาทํ
มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตฺตํ.

๑๔๒๓. ขอเชิญทอดพระเนตร เหล่า
สวนสวรรค์ คือปารุสก์วัน
จิตตลดาวัน มิสสก์วันและ
นันทวัน ทั้งเวชยันตปราสาท
อันธรรมาตีสร้างสรรค์ไว้ ใน
แก้วมณีดวงนี้.

๑๔๒๔. สุธมฺมํ ตาวตีสญฺจ
ปาริจฺฉตฺตญฺจ ปุปฺพิตฺตํ
เอราวณํ นาคราชาณํ
มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตฺตํ.

๑๔๒๔. ขอเชิญทอดพระเนตร สุธรรม-
เทวสภา ต้นปาริจฉตตกพฤษ์
อันมีดอกแย้มบาน และพญาช้าง
เอราวณ ซึ่งมีอยู่ในดาวดึงส์พิภพ
อันธรรมาตีสร้างสรรค์ไว้ ใน
แก้วมณีดวงนี้.

๑๔๒๕. ปสฺสเสตฺถ เทวกญฺญาโย
นภา วิชฺชฺริวคฺคตา
นนฺทเน วิจฺรนฺติโย
มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตฺตํ.

๑๔๒๕. ขอเชิญทอดพระเนตรคูนางเทพ
กัญญา อันทรงโฉมล้ำเลิศดัง
สายฟ้าแลบ ออกจากกลีบเมฆ
เที่ยวเล่นอยู่ในนันทวัน อัน
ธรรมาตีสร้างสรรค์ไว้ ใน
แก้วมณีดวงนี้.

๑๔๒๖. ปสฺสเสตฺถ เทวกญฺญาโย
เทวปฺตฺตปโลภินี
เทวปฺตฺเต รมฺมานเ
มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตฺตนฺ"ติ.

๑๔๒๖. ขอเชิญทอดพระเนตรเหล่านาง
เทพกัญญา ผู้ประเล้าประโลม
เทพบุตร ผู้อภิรมย์ เหล่าเทพ-
กัญญา อยู่ในนันทวันนั้น

ตตถ วิเทหติ ปุพพิเทหทีป.
โคยานิเย จาติ อมรโคยานทีป.
กुरुโย ชมพูทีปญจาติ อุตตรกुरुโย จ
ชมพูทีปญจ.

อนุปริยายนุเตติ เอเต จนุทิมสุริเย
สิเนรุ อุนุปริยายนุเต. ปาฎิเยติ
ปตฺถริตฺวา จปีเต วิย ปิฎฺฐิจิปาสาณ.

๑๔๒๗. "ปโรสหัสสํ ปาสาเท
เวพุริยผลกสนฺถเต
ปชฺชฺชนฺเตน วณฺณเณน
มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิต्तํ.

๑๔๒๘. ตาวตีเส จ ยามे จ
ตุสฺสึเต จาปี นิมฺมิตเต
ปรนินิมิตฺตวสฺวัตฺติโน
มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิต्तํ.

๑๔๒๙. ปสฺสเสตฺถ โปกฺขรณฺนิโย
วิปฺปสฺสนฺโนทกา สุจฺฉิ
มณฺฑทาลเกหิ สณฺณชฺฌนา
ปทุมฺปฺปฺลเกหิ จา"ติ.

อันธรรมาชาติสร้างสรรค์ไว้ ใน
แก้วมณีดวงนี้ ขอเชิญทอด
พระเนตรเถิด พระเจ้าข้า".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า วิเทห-
ทวิป ได้แก่ ปุพพิเทหทวิป. คำว่า
โคยานทวิป ได้แก่ อมรโคยานทวิป.
คำว่า กुरुทวิปและชมพูทวิป ได้แก่
อุตตรกुरुทวิป และชมพูทวิป.

คำว่า อันเวียนรอบ ความว่า พระจันทร์
และพระอาทิตย์ทั้งสองนี้เวียนรอบสิเนรุ-
บรรพต. คำว่า แผ่นดิน ได้แก่ แผ่นหิน
ราบประดุจแผ่ไปแล้วตั้งอยู่.

๑๔๒๗. "ขอเชิญทอดพระเนตร ปราสาท
มากกว่าพัน ในดาวดั่งสพิภพ
พื้นลาดด้วยแผ่นแก้วไพฑูรย์ มี
รัศมีรุ่งเรือง อันธรรมาชาติ
สร้างสรรค์ ไว้ในแก้วมณีดวงนี้.

๑๔๒๘. ขอเชิญทอดพระเนตรชั้นดาวดั่งสี่
ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี
ชั้นปรนินิมิตตวสวัตติ อันธรรมาชาติ
สร้างสรรค์ ไว้ในแก้วมณีดวงนี้.

๑๔๒๙. ขอเชิญทอดพระเนตรสระโบกขรณี
ในสวรรค์ชั้นนั้น ๆ มีน้ำใสสะอาด
ดาราดาษไปด้วยบัวหลวง ดอก
ปทุมและอุบล".

ตตถ ปโรสหัสสนุติ ดาวตีสภวเน
อติเรกสหัสสปาสาเท.

๑๔๓๐. "ทเสตถ ราชโย เสตา
ทสฺสนียา มโนรมา
ฉ ปิงคฺลา ปณฺณรสา
หฺลิตฺทา จ จตฺตทส.

๑๔๓๑. วิสฺติ ตตถ โสวณฺณา
วิสฺติ รชตามยา
อินฺทโคปกวณฺณาภา
ดาว ทิสฺสนุติ ตีสฺติ.

๑๔๓๒. ทเสตถ กาทฺธิโย ฉ จ
มณฺเชฏฺฐา ปณฺจวิสฺติ
มิสฺสา พนฺธกปฺปุเมหิ
นิลฺุปฺปลวิจิตฺตกา.

๑๔๓๓. เอวํ สพฺพกฺสมปฺนุํ
อจฺฉิมนฺตํ ปภสฺสรํ
โอยฺสิสฺสํ มหาราชา
ปสฺส ตวํ ทฺวิปทฺตมา"ติ.

ตตถ ทเสตถ ราชโยติ ตสฺมี
มณฺิกฺขนฺธ ทสฺ เสตา ราชโย. ฉ
ปิงคฺลา ปณฺณรสาติ เอกวิสฺติ ปิงคฺล-

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า มากกว่า
พัน ความว่า ปราสาทมากยิ่งขึ้นกว่าพัน ใน
สวรรค์ชั้นดาวดึงส์พิภพ.

๑๔๓๐. "ลายขาว ๑๐ แห่ง อันนำดู
น่ารื่นรมย์ใจ ลายเหลืองอ่อน
๖ แห่ง ลายเหลืองขมื่น ๑๕
แห่ง มีอยู่ในแก้วมณีนั้น.

๑๔๓๑. ลายสีทอง ๒๐ แห่ง ลายสีน้ำเงิน
๒๐ แห่ง ลายสีแมลงค่อมทอง
๓๐ แห่ง มีปรากฏอยู่ในแก้วมณี
ดวงนี้.

๑๔๓๒. ในแก้วมณีดวงนี้ มีลายดำ ๑๖
แห่ง มีลายแดง ๒๕ แห่ง อัน
เจือด้วยดอกชบา วิจิตรด้วย
ดอกบัวเขียว.

๑๔๓๓. ข้าแต่มหाराชผู้สูงสุดกว่าปวงชน
ขอเชิญพระองค์ ทอดพระเนตร
แก้วมณีดวงนี้ อันสมบุรณ์ด้วย
องค์ทั้งปวง มีรัศมีรุ่งเรืองผุดผ่อง
อันเป็นส่วนแห่งภาณีอย่างนี้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ลาย
๑๐ แห่งในแก้วมณีนั้น ความว่า
ลายขาว ๑๐ แห่ง มีในท่อนแก้วมณีนั้น.
คำว่า สีเหลืองอ่อน ๖ และ ๑๕

ราชโย. **หลิทุทาทิ** หลิทุททกวรรณณา
จตุททส.

ตีสตีติ อินุทโคปกวรรณณาภา **ตีส**
ราชโย. **จ** จาติ ทส **จ** **จ** โสฬส
กาฬราชโย. **มณฺเฑฐา** **ปญฺจวิสตีติ**
ปญฺจวิสตี **มณฺเฑฐกวรรณณา** ปสฺส.
มิสฺสา **พฺนุชฺชปุเปหีติ** วิจิตฺต-
กาฬมณฺเฑฐจวรรณณา ราชโย. **เอเตหิ**
ปุเปเหหิ **มิสฺสา** **วิจิตฺตกา** ปสฺส.

เอตถ **หิ** **กาฬราชโย** **พฺนุชฺชปุเปเหหิ**
มิสฺสา, **มณฺเฑฐจราชโย** **นีลุปฺเปลหิ**
วิจิตฺตกา. **โหติสฺสงฺกนฺติ** **สฺงฺกโกฏฺจาสํ**.
โย **มํ** **ชฺฐเตน** **ชินิสฺสตี**, **ตสฺสิมํ**
สฺงฺกโกฏฺจาสํ **ภวิสฺสตีติ** **วทติ**. **อฏฺจ-**
กถายมฺปน “**โหตุ** **สฺงฺกํ** **มหาราช**” **ติปิ-**
ปาโจ.

ตสฺสตุโถ **ทวิปทุตฺตม** **ปสฺส** **ตุ**
อิมํ **เอวรูปิ** **มณฺเฑ** **อิทฺมฺเม** **มหาราช**

จึงรวมเป็นลาย เหลืองอ่อน ๒๑ แห่ง.
คำว่า **เหลืองขมื่น** ได้แก่ สีเหลืองขมื่น
๑๔ แห่ง.

คำว่า ๓๐ แห่ง ได้แก่ ลาย ๓๐ อัน
เป็นรัศมีสีแสดค่อมทอง. คำว่า ๖
เป็นต้น คือ ๑๐ และ ๖ จึงรวมกันเป็น
ลายดำ ๑๖ แห่ง. คำว่า **ลายแดง** ๒๕
แห่ง คือพระองค์ทอดพระเนตรลายแดง
๒๕ แห่ง. คำว่า **อันเจือด้วยดอกชบา**
ความว่า จงทอดพระเนตรลายสีดำ
ลายสีเหลืองและสีแดง อันวิจิตรงดงาม
เจือด้วยดอกไม้เหล่านี้.

เพราะว่าลายดำ (๑๖ แห่ง) ลายแดง
(๒๕ แห่ง) เจือด้วยดอกชบา ซึ่งวิจิตร
ด้วยดอกบัวเขียว ในแก้วมณีนี้. คำว่า
เขตแดนภาซี ได้แก่ ส่วนแห่งภาซี.
ปุณณกยักร์ทูลว่า ผู้ใดชนะข้าพเจ้าด้วย
เล่นสกา แก้วมณีอันเป็นส่วนแห่งภาซีนี้
จักมีแก่ผู้นั้น. ส่วนบาลี ในอรรถกถาว่า
“**โหตุ** **สฺงฺกํ** **มหาราช**” ดังนี้บ้าง แปลว่า
ข้าแต่มหาราชเจ้า (แก้วมณี) อันเป็นส่วน
ภาซี จงมี(แก่พระองค์).

เนื้อความแห่งบาลีนั้นว่า ข้าแต่
มหาราช ผู้เป็นใหญ่กว่าปวงชน พระองค์
จงทอดพระเนตรแก้วมณี เห็นปานนี้

สูงกั โหตุ. โย มั ชูเตน ชินิสฺสติ,
ตสฺสสิทํ ภวิสฺสตีติ.

แก้วมณีเป็นส่วยของข้าพระองค์นี้. ผู้ใด
จักชนะข้าพระองค์ด้วยสกา แก้วมณีนี้
จักเป็นของผู้นั้น.

มณิกณฺฑํ นิฏฺฐิตํ.

มณีกัณฺฑํ จป.

อกุขกณฺฑ

เอวํ วตฺวา ปุณฺณโก "มหาราช
อหิ ตาว ชูเตน ชิโต อิมิ มณिरตนํ
ทสฺสสามิ, ตวํ ปน ก็ ทสฺสสิ"ติ อาน.
"ตาด มม สรีรญจ เสตจฺจตฺตญจ
อคุคมเหสิญจ จเปตฺวา เสสิ มม
สนฺตกั ตว สูงกั โหตุ"ติ. "เตนหิ
เทว มา จิรายิ, อหิ ทูราคโต
ชุตมณฺฑลํ สชฺชาเปหิ"ติ อาน.

อักขกัณฺฑ

ครั้นปุณณกัณฺฑกัณฺฑ กเล่าอย่างนี้แล้ว
จึงทูลว่า "ข้าแต่มหาราช ข้าพเจ้าแพ้
สกาแล้วจักถวายแก้วมณีดวงนี้ แต่
พระองค์จะประทานอะไรพระเจ้าข้า".
พระเจ้าธัญชัยตรัสว่า "แน่ะพ่อยกเว้น
ตัวของเรา เศวตฉัตร และอัครมเหสีเสีย
ทรัพย์มีอยู่ของเรา ที่เหลือยกเป็นค่าพนัน
แก่ท่าน". ปุณณกัณฺฑกัณฺฑทูลว่า "ข้าแต่
สมมติเทพ ถ้ากระนั้น พระองค์อย่าทรง
ประพฤติข้าเลย ข้าพเจ้ามาจากที่ไกล
พระองค์โปรดรับสั่งให้จัดแจงมณฺฑลสกา
เถิด".

ราชา อมจฺเจ อาณาเปสิ. เต
ชิปปิ ชุตสาลํ สชฺเชตฺวา ญญโถ

พระราชารับสั่งพวกอำมาตย์. อำมาตย์
เหล่านั้น ให้รีบจัดแจงโรงสกา ปลูกาด

วรโปตถกตถุรณํ อตถุริตฺวา เสส-
ราชฺชนญจาปี อาสนานิ ปญฺญาเปตฺวา
ปุณฺณกสฺสาปี ปฏฺฐึรूपิ อาสนํ
ปญฺญาเปตฺวา รมฺโณ กาลํ อโรเจสฺสุ.

ตโต ปุณฺณโก ราชานํ คาถาย
อชฺฌภาสิ

๑๔๓๔. "อุปาคตํ ราช อุเปหิ ลกฺขํ
เนตาทิสํ มณฺธิรตนํ ตวตฺถิ
ธมฺเมเน ชียยาม อสาหเสน
ชิตฺ ๑ โน ชิปปมวากโรหิ"ติ.

ตสฺสตุโถ มหาราช ชุตฺสาลาย
กมฺมํ อุปคตํ นิฏฺฐิตํ, เอตาทิสํ
มณฺธิรตนํ ตว นตฺถิ, มา ปปญฺจ
กโรหิ.

อุเปหิ ลกฺขณฺติ อุกฺเขหิ กิพฺนญฺจานํ
ชุตฺสาลํ อุปคจฺจ, กิพฺนตา ๑ มยฺ
ธมฺเมเน ชินฺเยยาม, ธมฺเมเนว โน
อสาหเสน ชโย โหตุ, สเจ ปน ตวํ

พระที่นั่ง ด้วยเครื่องลาดอันประเสริฐ
สำหรับพระเจ้าธัญชัย ให้ปูลาดอาสนะ
อันงดงามแก่พระราชที่เหลื่อ และให้
ปูลาดอาสนะที่สมควร แม้แก่ปุณณกยักษ
เสร็จแล้วกราบทูลกำหนดกาล แต่พระเจ้า
ธัญชัยโกรัพยะ.

ลำดับนั้น ปุณณกยักษได้กราบทูล
พระราชาดัวยคาถาว่า

๑๔๓๔. "ข้าแต่พระราช กรรรมในโรงเล่น
สกาสำเร็จแล้ว เชิญพระองค์
เสด็จไปทรงเล่นสกา แก้วมณี
เช่นนี้ของพระองค์ไม่มี เรา
ทั้งหลาย ฟังชนะกันโดยธรรม
ไม่ฟังชนะกัน โดยไม่ชอบธรรม
ถ้าข้าพระองค์ จักชนะพระองค์
ไซ้ไร ขอพระองค์อย่าทรงทำให้
เนิ่นช้า".

เนื้อความแห่งคาถานั้นว่า การงาน
แห่งโรงเล่นสกา เข้าถึงแล้ว คือสำเร็จแล้ว
แก้วมณีเช่นนี้ ของพระองค์ไม่มี พระองค์
อย่าทรงชักช้า.

คำว่า เชิญพระองค์เสด็จไปทรงเล่นสกา
ความว่า เชิญพระองค์เสด็จไปยังสถานที่
ที่เล่นสกา คือโรงเล่นสกา, แต่เราเมื่อ
เล่นสกาฟังชนะกันโดยธรรม, อย่าชนะกัน

ชิต ภาวิสุสสิ, ชิต ๑ ใน ชิปุมวา-
กโรหิตี ปปญจํ อกตฺวา ชิตธนํ
ทเทยฺยาสีติ.

อถ นํ ราชชา "มาณว ตฺวํ มม
'ราชา'ติ มา ภายิ, ธมฺเมเนว โน
อสาหเสน ชยปราชโย ภาวิสุสตี"ติ
อาห. ตํ สุตฺวา ปุณฺณโก "อมุหากํ
ธมฺเมเนว ชยปราชยภาวํ ชานาถา"ติ
เต ราชานो สกฺขี กโรนฺโต คาถมาห

๑๔๓๕. "ปญฺจาล ปจฺจคฺคต สุรเสน
มจฺฉา ๑ มทฺทา สห เกกเกภี
ปสุสนฺตุ โน เต อสเจน ยฺตุธํ
น โน สภายํ น กโรนฺติ กิณฺจี"ติ.

โดยไม่เป็นธรรม คือชนะกันโดยไม่
ผลุนผลัน, ก็ถ้าข้าพระองค์จักชนะพระองค์
ไซ้, คำว่า **ขอพระองค์อย่าทรงทำให้
เนิ่นช้าเลย** ความว่า ขอพระองค์อย่า
ทรงทำให้เนิ่นช้า ฟังพระราชทานทรัพย์
อันข้าพระองค์ชนะแล้ว.

ลำดับนั้น พระราชาตรัสกับ
ปุณณกยัภษว่า "ดูกรรมานพ ท่านอย่า
กลัวเรา ว่า 'เป็นพระราชา' ความชนะ
และความแพ้จักมีโดยธรรมแท้ จักไม่มี
โดยกรรมไม่ชอบธรรม". ปุณณกยัภษ
ได้สดับรับสั่งดังนั้น เมื่อจะทูลขอพระ
ราชวโรกาสให้พระราชทานทั้งหลายเหล่านั้น
ทรงเป็นพยานว่า "ขอพระองค์ทรงทราบ
ความที่ข้าพเจ้าชนะและแพ้กันโดยธรรม
ด้วยเถิด" จึงกล่าวคาถาว่า

๑๔๓๕. "ข้าแต่พระเจ้าสุรเสนปัญจาละ ผู้
โด่งดัง พระเจ้ามัจฉะและพระเจ้า
มัททะ ทั้งพระเจ้าเอกกะ พร้อม
ด้วยชาวชนบท ชื่อเกกกะ ขอจง
ทอดพระเนตร ข้าพเจ้าทั้งสอง
จะสู้กันด้วยสกา โดยไม่ไ้อวด
กษัตริย์ก็ดี พราหมณ์ก็ดี ไม่ได้
ทำอะไร ๆ ไว้ให้เป็นสักขีพยาน
ในที่ประชุมก็หาไม่".

ตตถ ปัจจुकคตาคิ อुकคตตตาค
 ปญญาตตตาคา ปากตตตาคา ปญจาล-
 ราชานเมว อาลปติ. มจจา จาคิ
 ตวญจ สมุม มจจรรฎเจ ราช. มททาติ
 มททราช. สห เกกเกภีติ เกกเกหิ นาม
 ชนปเทหิ สห วตตมานเกกราช ตวญจ.

อถวา สหสททำ "เกกเกภี"ติ ปทสสุ
 ปจจโต จเปตวา ปัจจुकคตสททญจ
 สุรเสนวิเสสนั กตวา ปญจาล ปัจจुकคต
 สุรเสน มจจราชา จ มททา จ
 เกกเกภี สห เสสราชาโน จาคิ
 เอวเมตถ อตถโต เวทิตพโพ.

ปสฺสนตุ ใน เตติ อมุหากั ทวินัน
 เอเต ราชานอ อสเสน อกขยทุ
 ปสฺสนตุ.

น ใน สภายั น กโรนุติ กิณฺจติ
 เอตถ ในติ นิปาตมตฺต. น สภายั
 กิณฺจิ สกฺขี น กโรนุติ ขตฺติยาปี

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เป็นผู้
 โด่งดังแล้ว ปุณณกยักรัษย้อมร้องเรียก
 พระเจ้าปัญจาละเท่านั้น เพราะเป็นผู้
 โด่งดัง คือเป็นผู้อันใคร ๆ รู้ทั่วแล้ว
 เป็นผู้ปรากฏแล้ว. คำว่า พระเจ้ามัจฉะ
 ได้แก่ พระองค์คือผู้สหายเป็นพระราชา
 ในแคว้นมัจฉะ. คำว่า พระเจ้ามัททะ
 ได้แก่ พระราชาพระนามว่ามัททะ. คำว่า
 พร้อมกับชนบทชื่อเกกกะ ความว่า
 พระองค์คือพระเจ้าเกกกะ เป็นไปอยู่กับ
 ชาวชนบท ชื่อเกกกะ.

อีกอย่างหนึ่งพึงทราบเนื้อความในศัพท์นี้
 อย่างนี้ว่า พึงวาง สห ศัพท์ไว้ข้างหลัง
 บท "เกกเกภี" แล้วกระทำ ปัจจुकคต ศัพท์
 ให้เป็นวิเสสนะของสุรเสนศัพท์ ข้าแต่
 พระเจ้าสุรเสนปัญจาละ ผู้โด่งดัง พระเจ้า
 มัจฉะและพระเจ้ามัททะ ทั้งพระราชา
 ที่เหลือ พร้อมด้วยชาวชนบทชื่อ เกกกะ.

คำว่า ขอจงทอดพระเนตรข้าพเจ้าทั้งสอง
 ความว่า ขอเชิญพระราชาเหล่านั้น จง
 ทอดพระเนตรดู ข้าพเจ้าทั้งสองจะสู้กัน
 ด้วยสกา โดยไม่ไ้อวด.

คำว่า โน ในคำนี้ว่า น โน สภายั น
 กโรนุติ กิณฺจิ ดังนี้ เป็นเพียงนิบาต.
 กษัตริย์ก็ดี พราหมณ์ก็ดี ไม่ทำอะไร ๆ

อถ นั ราชา อาห “เตนหิ ตาว
 มาณว ปาสเก ปาเตหิ”ติ “มหाराช
 ปจมี มม วาโร น ปาปุณาติ.
 ตูเมห ปาสเก ปาเตธา”ติ. ราชา
 “สาธู”ติ สมุปฏิจฺฉิ. ตสฺส ปน
 ตติเย อตฺตภาเว มาตา ภูตปุพฺพา
 อารกฺขเทวดา อตฺถิ, ตสฺสา อานูภาเวน
 ราชา ชฺชเตน ชินาติ.

สา ตสฺส อวิฑูเร จิตา อโหสิ.
 ราชา เทวธิตฺริ อณุสฺสริตฺวา ชฺชตคิตฺ
 คายนฺโต คาถมาห

“อถ ปสฺสตุ มํ อมฺม
 วิชยํ เม ปทิสฺสตุ
 อนุกมฺปาหิ เม อมฺม
 มหนตฺติ ชยเมสฺสตุ.
 ชมฺโพนทมยํ ปาสํ
 จตุรฺสฺสํ อฏฺจจฺจคฺฉิ
 วิภาติ ปริสมชฺชเม
 มณิ โชติรโส ยถา
 เทวเต เม ชยํ เทหิ
 ปสฺส มํ อปฺปโภคินิ

ลำดับนั้น พระราชาดำรัสกับปุณณกยักร์
 ว่า “แน่ะพ่อมาณพ ถ้าอย่างนั้น ท่าน
 จงทอดลูกสกาก่อน”. ปุณณกยักร์
 กราบทูลว่า “ข้าแต่มหाराชเจ้า วาระ
 ของข้าพเจ้ายังไม่ถึงก่อน พระองค์จงทรง
 ทอดลูกสกาเถิดพระเจ้าข้า”. พระราชา
 ตรัสรับว่า “ดีละ”. แท้จริงอารักขเทวดา
 ผู้เคยเป็นพระชนนีในอัมภภาพที่ ๓ ของ
 พระราชานั้นมีอยู่ พระราชาจึงทรงชนะ
 สกา ด้วยอานูภาพแห่งอารักขเทวดาองค์
 นั้น.

อารักขเทวดาองค์นั้นได้สถิตอยู่ใน
 ที่ใกล้พระราชานั้น. พระราชาได้ทรงระลึก
 ถึงนางเทพธิดา เมื่อจะทรงขับเพลงสกา
 จึงตรัสคาถาว่า

“ข้าแต่มารดา ขอมารดาจงดูแล
 ข้าพเจ้าด้วย ความชนะจงปรากฏ
 แก่ข้าพเจ้า ข้าแต่มารดา ขอ
 มารดาช่วยอนุเคราะห์ แก่ข้าพเจ้า
 (เพราะเดชแห่งมารดา) ความชนะ
 มากจะมีแก่ข้าพเจ้า. ลูกบาศก์ที่
 ทำด้วยทองชมพูนุท ๔ เหลี่ยม
 จตุรัส กว้างและยาว ๘ นิ้ว
 รุ่งเรืองอยู่ในท่ามกลางบริษัท ดุจ
 แก้วมณีมีรัศมีสว่างไสว (ที่ข้าพเจ้า

ตโต ปุณฺณโก จินฺตลฺลิตฺติ “อโย ราชามาทีเสน ยกฺเขน สทฺธิ ชุตฺตํ กิพฺนุโต ภสฺสฺมาเน ปาสเก สงฺกทฺตฺมิตฺวา คณฺหติ, กิณฺนุโข การณฺนุ”ติ.

โส ตสฺส อารกฺขเทวตาย อานุกาโว ฌตฺวา อุกฺขิณี อุมฺมิเลตฺวา กุทฺโธ วียตฺติ โอลฺลเกสิ. สาทฺเตน โอลฺลเกิตฺมตฺตาว ภิตฺตา ปลายิตฺวา จกฺกวาพฺพพฺพตฺมตฺถกํ ปตฺวา กมฺปมานา อฏฺฐาสิ.

ราชา ตตฺตียปี ปาสเก ชิปีตฺวา อตฺตโน ปราชยาย ภสฺสฺนุเต ฌตฺวาปิ ปุณฺณกสฺसानุกาเวเน หตฺถํ ปสาเรตฺวา คณฺหิตฺตํ นาสกฺขิ. เต รณฺโณ ปราชยาย ปตฺตีสฺสุ. อถสฺส ปราชิตกาโว ฌตฺวา ปุณฺณโก ตฺถจฺมานโส อปฺโปฆฺตฺวา มหนฺเตน สทฺเทเน “ชิตฺตํ เม ชิตฺตํ เม”ติ ติกฺขตฺตํ มหานาทํ นทฺติ. โส สทฺโท สกฺลชมฺพุทฺธิปี ผริ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺนุโต สตฺถา อาห

๑๔๓๖. “เต ปาวิสุ อุกฺขมเทเน มตฺตา
ราชา กุณฺโณ ปุณฺณโก จาปี ยกฺโข
ราชา กลฺลิตฺติ วิจฺจิมคฺคเหสิ
กฏฺมคฺคหิ ปุณฺณโกปี ยกฺโข.

ลำดับนั้น ปุณณกยักษ์คิดว่า “พระราชานี้ ทรงเล่นสกากับยักษ์ผู้เช่นเรา ยืนมือรวบรวมเอาลูกบาศก์กำลังตกลงไว้ได้ มีเหตุอะไรหนอ”.

ปุณณกยักษ์ รู้อาณาภาพแห่งอารักขเทวดานั้น ถลิ่งตาดูอารักขเทวดานั้น แสดงอาการดุจโกรธ. อารักขเทวดานั้นเพียงปุณณกยักษ์เพ่งดูเท่านั้นก็สะดุ้งกลัววิ่งหนีไปจนถึงที่สุดเขาจักรวาล ได้ยืนตัวสั่นอยู่.

ฝ่ายพระราชาทรงโยนลูกบาศก์ขึ้นไปในครั้งที่ ๓ แม้ทรงทราบว่าลูกบาศก์ตกลงด้วยจะทำพระองค์ให้ปราชัย ก็ไม่ทรงสามารถเหยียดพระหัตถ์ออกจับได้ เพราะอาณาภาพแห่งปุณณกยักษ์. ลูกบาศก์นั้นตกลง (ไม่ดี) ด้วยความปราชัยของพระราชานั่น. ครั้งนั้น ปุณณกยักษ์ทราบว่าพระราชานั้นปราชัย มีใจยินดีแล้ว ปรบมือเสียงบันลือลั่นดังขึ้น ๓ ครั้งว่า “ข้าพเจ้าชนะแล้ว ข้าพเจ้าชนะแล้ว” ดังนี้. เสียงนั้นแผ่ไปทั่วชมพูทวีป. พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๑๔๓๖. “พระราชานของชาวกรุงรัฐ และ
ปุณณกยักษ์ ผู้มัวเมาด้วยการ
เล่นสกา เข้าไปสู่โรงเล่นสกา
แล้ว พระราชาทรงเลือกได้

ลูกบาศก์ที่มีโทษ ทรงถือเอา
ข้างปราชัย ฝ่ายปุณณกัณฑ์
ได้ถือเอาข้างชนะ.

๑๔๓๗. เต ตตถ ชุต อุกโย สภาคเต
รณญํ สกาเส สชินนญจ มชฺฌ
อเชสิ ยกฺโข นรวิระเสฏฺฐํ
ตตถปฺปนาโท ตมุโล พฏฺวา"ติ.

๑๔๓๗. "พระราชา และปุณณกัณฑ์
ทั้งสองนั้น เมื่อเจ้าพนักงานเอา
สกา มารวมพร้อมแล้วได้เล่นสกา
กันในโรงสกานั้น ปุณณกัณฑ์
ได้ช่วยชนะพระราชา ผู้แก้วล้า
ประเสริฐกว่านรชน ในระหว่าง
พระราชา ๑๐๑ พระองค์ และ
ท่ามกลางเพื่อนที่เหลือ เสีย
บันลือลั่นได้มีขึ้น ในมณฑลสกา
นั้น ๓ ครั้ง".

ตตถ ปาวิสนฺติ ชุตสาลายํ
ปวิสฺสิสุ. วิจินนฺติ ราชา จตุวิสฺติยา
อาเยสุ วิจินนฺโต กลี ปราชยคานํ
อคฺคเหสิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เข้าไป
สู่โรงสกา ความว่า พระราชาและ
ปุณณกัณฑ์ เข้าไปสู่โรงเล่นสกาแล้ว.
คำว่า เลือก ความว่า พระราชาทรงเลือก
ในบรรดาลูกบาศก์ ๒๔ ลูก ได้ถือเอา
ลูกบาศก์ ที่มีโทษข้างปราชัย.

กฏมคฺคหีติ ปุณฺณโก ปน นาม
ยกฺโข ชยคานํ คณฺหิ. เต ตตถ
ชุต อุกโย สภาคเตติ เต ตตถ
ชุตสาลายํ ชุต สภาคเต สมุปาคเต
อุโก ชุตํ กิฬฺสูติ อตุโถ.

คำว่า ได้ถือเอาข้างชนะ ความว่า แท้
จริงยักษ์ชื่อว่าปุณณกะได้ถือ (ลูกบาศก์)
ข้างชนะแล้ว. คำว่า พระราชาและ
ปุณณกัณฑ์ทั้งสองนั้น เมื่อเจ้าพนักงาน
เอาสกา มารวมพร้อมแล้ว ได้เล่นสกา
กันในโรงสกานั้น อธิบายว่า เมื่อเจ้าพนักงาน

รณฺณนฺติ อถ เตสํ เอกสตราชุนิ
สกาเส อวเสสานญฺจ สชินิ มชฺฌเณ
โส ยกุโข นรวิรเสฏฺจ ราชานํ อเชสิ.

ตตฺถปฺปนาโท ตุมฺโถ พงฺวาติ ตสฺมิ
ชฺฐตมณฺทเล รณฺโถ ปราชิตภาวํ
ชานาถ, “ชิตํ เม ชิตํ เม”ติ ติกฺขตฺตํ
มหนฺโต สทฺโท อโหสิ.

ราชา ปราชิตอ อนตฺตมโน
อโหสิ. อถ นํ สมสฺสาเสนฺโต ปุณฺณโก
คาถมาห

๑๔๓๘. “ชโย มหาราช ปราชโย จ
อายุหตํ อญฺเฏตรสฺส โหติ
ชนินฺท ชินฺโนสิ วรฺนุถเนน
ชิตอ จ เม ชิปปมฺวากโรหิ”ติ.

เอาสกามาพร้อมพร้อมแล้ว คือเอาสกา
เข้าไปพร้อมพร้อมแล้ว พระราชาและ
ปุณณกยักร์ทั้งสอง ได้เล่นสกากันอยู่ใน
โรงสกา นั้น.

คำว่า แห่งพวกพระราชา ความว่า
ปุณณกยักร์ ได้ชนะพระเจ้าธัญชัย-
โกรัพยราชผู้แก่ล้า และประเสริฐกว่า
นรชนในระหว่างพระราชา ๑๐๑ พระองค์
เหล่านั้น และในท่ามกลางแห่งเพื่อนที่
เหลือทั้งหลาย.

คำว่า เสียงบันลือลั่นได้มีขึ้นในโรงเล่น
สกา นั้น ความว่า ขอพระองค์จงทรง
ทราบความที่พระราชาทรงปราชัยแล้ว
ได้มีเสียงดังขึ้น ๓ ครั้งว่า “ข้าพเจ้าชนะ
แล้ว ข้าพเจ้าชนะแล้ว” ดังนี้ในสนามเล่น
นั้น.

พระราชา อันปุณณกยักร์ให้
ปราชัยแล้ว ทรงเสียพระหฤทัย. ครั้งนั้น
ปุณณกยักร์เมื่อจะปลอบโยนท้าวเธอให้
ทรงเบาพระหฤทัย จึงทูลเป็นคาถาว่า

๑๔๓๘. “ข้าแต่มหาราชเจ้า ผู้ทรงเป็น
จอมนรชน บรรดาเราทั้งสองผู้
พยายามเล่นสกา ความชนะ
และความแพ้ ย่อมมีแก่คนใด
คนหนึ่ง เป็นธรรมดา (ถ้าพระองค์

ทรงชนะ ก็ทรงได้ทรัพย์ อัน
ประเสริฐ แต่คราวนี้พระองค์
ทรงปราศัย ก็ทรงเสื่อมจากทรัพย์
เพราะเหตุนั้น พระองค์อย่าทรง
วิตกไปเลย) พระองค์ทรงเสื่อม
แล้วจากทรัพย์อันประเสริฐ อนึ่ง
ข้าพระองค์ ชนะพระองค์แล้ว
ขอโปรดพระราชทานทรัพย์ เป็น
ค่าพนัน แก่ข้าพเจ้าเร็ว ๆ เกิด”.

ตตถ อายุหตฺตติ อมฺหากํ ทฺวินฺนํ
วายมานานํ อญฺญตฺรสุเสว โหติ, ตสฺมา
ปราศิโตมฺหิตฺติ มา จินฺตยิ. ชินฺโนสฺสิตฺติ
ปริหิโนสฺสิ. วรฺนุถเนนาติ วรฺธเนน.
ชิปฺปมวากโรหิตฺติ ชิปฺปเมว ชยธฺนํ
เทหิตฺติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า บรรดา
เราทั้งสองผู้พยายามเล่นสกาด้วยกัน ความว่า
บรรดาเราทั้งสอง ผู้พยายามเล่นสกาด้วยกัน
ความชนะและความแพ้ ย่อมมี แก่คนใด
คนหนึ่งเป็นธรรมดา เพราะเหตุนี้
พระองค์อย่าทรงวิตกไปเลยว่า เราเป็น
ผู้ปราศัยแล้ว. คำว่า พระองค์เป็นผู้เสื่อม
ได้แก่พระองค์เป็นผู้เสื่อมรอบแล้ว. คำว่า
จากทรัพย์อันประเสริฐ ได้แก่ ทรัพย์ที่
ประเสริฐ. (ม้าอาชาไนยและแก้วมณี).
คำว่า พระราชทานทรัพย์เป็นค่าพนัน
เร็ว ๆ เกิด ความว่า ขอพระองค์โปรด
พระราชทานทรัพย์อันเป็นค่าชัยชนะเร็ว ๆ
เกิดพระเจ้าข้า.

อถ นํ ราชชา "คณฺห ตาตา"ติ
วทฺนุโต คาถมาห

ลำดับนั้น พระราชาเมื่อจะตรัสกับ
ปุณณกยักรัษว่า "จงรับเอาเกิดพ่อ" ได้
ตรัสพระคาถาว่า

๑๔๓๙. "หตุถิ ควสุสา มณิกุณฺฑลา จ
 ยญฺจาปี มยฺหํ รัตนํ ปจฺพยา
 คณฺหาหิ กจฺจายน วรํ ธนํ
 อาทาย เยนิจฺฉลฺลิตฺเตน คจฺฉา"ติ.

ปุณณโก อาห

๑๔๔๐. "หตุถิ ควสุสา มณิกุณฺฑลา จ
 ยญฺจาปี ตยฺหํ รัตนํ ปจฺพยา
 เตสํ วโร วิรุโร นาม กตฺตา
 โส เม ชิตฺเต ตํ เม อวากโรหิ"ติ.

ตตฺถ โส เม ชิตฺติ มยา หิ
 ตฺวํ ชิตฺเต อุตฺตมรัตนํ ชิตํ, โส จ
 สพฺพรตนาณํ วโร, ตสฺมา โส มยา
 ชิตฺเต นาม โหติ, ตํ เม เทหิตฺติ.

๑๔๓๙. "ดูกรมาณพผู้กัจจายนโคตร ช้าง
 ม้า โค แก้วมณี กุณฑล
 และแก้วอันประเสริฐ กว่าทรัพย์
 ทั้งหลาย มีอยู่ในแผ่นดินของเรา
 ท่านจงรับเอาเถิด เชิญขนเอาไป
 ตามปรารถนาเถิด".

ปุณณกยักรบทุลว่า

๑๔๔๐. "ช้าง ม้า โค แก้วมณี กุณฑล
 แก้วอย่างอื่น แต่บรรดาที่มีใน
 แผ่นดินของพระองค์ (ข้าพเจ้า
 ไม่ปรารถนา) วิรุบบัณฑิต ชื่อว่า
 เป็นแก้วอันประเสริฐกว่าทรัพย์
 เหล่านั้น ข้าพเจ้าก็ชนะพระองค์
 แล้ว ขอพระองค์จงพระราชทาน
 วิรุบบัณฑิต ผู้เป็นแก้วอันสูงสุด
 นั้น แก่ข้าพเจ้าเถิดพระเจ้าข้า".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ข้า-
 พระองค์ชนะพระองค์แล้ว ความว่า
 เพราะข้าพระองค์ชนะพระองค์แล้ว, รัตนะ
 อันสูงสุดข้าพระองค์ก็ชนะแล้ว วิรุบบัณฑิต
 นั้น เป็นผู้ประเสริฐกว่ารัตนะทั้งปวง,
 เพราะเหตุนี้พระองค์จึงชื่อว่า เป็นผู้อัน
 ข้าพระองค์ชนะแล้ว ขอพระองค์โปรด
 พระราชทานวิรุบบัณฑิตนั้น แก่ข้า
 พระองค์เถิด.

ราชา อาท

๑๔๔๑. "อตฺตา จ เม โส สรณํ คตี จ
 ทีโป จ เลณเณ จ ปรายโน จ
 อสนฺตุเลยุโย มม โส ธเนน
 ปาณฺเนน เม สทิสฺส เอส กตฺตา"ติ.

ตตถ อตฺตา จ เม โสติ โส
 หิ มยุหํ อตฺตา. มยา จ อตฺตานํ
 จเปตฺวา เสสํ ทสฺสามีติ วุตฺตํ. ตสฺมา
 ตํ มา คณฺหิ. น เกวลญจ อตฺตา,
 อถ โข เม โส สรณญจ คตี
 จ ทีโป จ เลณเณ จ ปรายโน จ.
 อสนฺตุเลยุโย มม โส ธเนนาติ น
 สตฺตวิเนน รตเนน สทฺธิํ ตฺเลตพฺโพ.

ปุณณโก อาท

๑๔๔๒. "จิริ วิวาโท มม ตฺยฺหฺมสฺส
 กามญจ ปุจฺฉาม ตเมว คนฺตฺวา

พระราชาราชจิงตรัสว่า

๑๔๔๑. "วิรุบบัณทิตเป็นตัวของเรา เป็น
 ที่พึ่ง เป็นคตติ เป็นเกาะ เป็นที่
 รั้น และเป็นทีโป ในเบื้องหน้า
 ของเรา ท่านไม่ควรเปรียบ
 วิรุบบัณทิตนั้น กับทรัพย์ของเรา
 วิรุบบัณทิตนั้น เช่นกับชีวิตของ
 เรา คือเป็นตัวเรา".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า วิรุร-
 บัณทิตนั้นเป็นตัวของเรา ความว่า
 เพราะวิรุบบัณทิตนั้น เป็นตัวของเรา,
 และเราได้กล่าวว่ายกเว้นตัวเราแล้วจัก
 ให้ส่วนที่เหลือ เพราะเหตุนี้ท่านอย่าถือ
 เอาวิรุบบัณทิตเลย. วิรุบบัณทิตจะเป็น
 ตัวของเรา อย่างเดียวก็น่าไม่ ท่านทั้ง
 เป็นที่พึ่ง เป็นคตติ เป็นเกาะ เป็นที่รั้น
 และเป็นทีโปในเบื้องหน้าของเรา. คำว่า
 ท่านไม่ควรจะเปรียบวิรุบบัณทิตนั้น
 กับทรัพย์ของเรา ความว่า ท่านไม่ควร
 จะเปรียบวิรุบบัณทิต กับด้วยรัตนะ
 (พิเศษ) ๗ อย่าง.

ปุณณกยักรักราบทูลว่า

๑๔๔๒. "การโต้เถียงกัน ของข้าพระองค์
 และพระองค์ จะพึงมีเป็นกาล
 ช้านาน ขอเชิญเสด็จไปถาม

เอเสว โน วิวรตุ เอตมตถุ
 ยัม วกฺขติ โหตุ ตถา อภินฺนุ"ติ.

ตตถ วิวรตุ เอตมตถุติ โส
 ตว อตฺตา วา น วาติ เอตมตถุ
 เอเสว ปกาเสตุ. โหตุ ตถา อภินฺนุติ
 ยัม โส วกฺขติ, สาเยว โน อภินฺนุ
 ตถา โหตุ, ตัม ปมาณัม โหตุติ อตฺถ.

ราชา อาท

๑๔๔๓. "อทุธา หิ สจฺจํ ภณฺสิ
 น จ มาณว สาหสิ
 ตเมว คนฺตุวา ปุจฺฉาม
 เตน ตฺสฺสามุโ โชนา"ติ.

ตตถ น จ มาณว สาหสนฺติ
 ปสฺยห สาหสิกัม วจันํ น จ ภณฺสิ.

เอวญฺจ ปน วตฺวา ราชา
 เอกสตราชาโน ปุณฺณกญฺจ คเหตุวา

วิธูรฺบณฺทิตนฺนํดีกฺว่า วิธูรฺบณฺทิต
 นฺนํ จงเป็ดเผยเนื่อความนฺนํ
 วิธูรฺบณฺทิต จักกล่าวคำใดคํานั้น
 จงเป็นอย่งนฺนํแก่เราทั้งสอง".

บรรดาคําเหล่านั้น คํ่าว่า วิธูร-
 บณฺทิตจงเป็ดเผยเนื่อความนฺนํ ความว่า
 วิธูรฺบณฺทิตนฺนํแล จงประกาศเนื่อความ
 นฺนํว่า วิธูรฺบณฺทิตนฺนํ เป็นตัวของพระองค์
 หรือไม่เป็น. คํ่าว่า คํ่านั้นจงเป็นอย่ง
 นฺนํ แก่เราทั้งสอง ความว่า วิธูรฺบณฺทิต
 จักกล่าวคำใด คํ่านั้นจงเป็นอย่งนฺนํ
 แก่เราทั้งสอง, อธิบายว่า คํ่านั้นจงเป็น
 ประมาณ.

พระราชชาตรัสว่า

๑๔๔๓. "ดูกรรมาณพ ท่านพูดจริงแท้
 ที่เดียว และไม่พูดผลุนผลัน เรา
 ไปถามวิธูรฺบณฺทิตกันเถิด เรา
 ทั้งสอง จงยินดีคํ่าที่วิธูรฺบณฺทิต
 พูดนฺนํ".

บรรดาคําเหล่านั้น คํ่าว่า ดูกร
 มาณพ ท่านไม่พูดผลุนผลัน ความว่า
 ท่านไม่พูดคํ่าข่มขีผลุนผลัน.

ก็แลครั้นพระราชชาตรัสอย่งนี้แล้ว
 มีพระหฤทัยยินดี พาพระราชชา ๑๐๑

ตฤจฺมานโส เวเคน คนฺตฺวา ฌมฺมสภายํ
ปาวิสิ. ปณฺทิตฺ อาสนา โอรุยุห
ราชานํ วนฺทิตฺวา เอกมฺนุตํ อฏฺจาสิ.
อถ ปุณฺณโก มหาสตุตํ อามนฺเตตฺวา
“ปณฺทิต ‘ตฺวํ ฌมฺเม จิตฺ ชีวิตฺเหตุปิ
มุสฺวาทํ น ภณฺสี’ติ กิตฺติสทฺโท
เต สกฺลโลเก ปากฺโข, อหํ ปนฺ เต
อชฺช ฌมฺเม จิตฺภาวํ ชานิสฺสุสามิ”ติ
วตฺวา คาถมาห

๑๔๔๔. “สจฺจํ นุ เทวา วิทฺหุ กุณฺนํ
ฌมฺเม จิตํ วิรุชฺชนาม มจฺจํ
ทาโสสิ รณฺโถ อถวาสิ ณาติ
วิรุโรติ สงฺขยา กตฺไมสิ โลเก”ติ.

ตตฺถ สจฺจํ นุ เทวา วิทฺหุ
กุณฺนํ ฌมฺเม จิตํ วิรุชฺชนาม มจฺจนฺติ
กุรฺรภูเจ วิรุโร นาม อมจฺใจ ฌมฺเม
จิตฺ ชีวิตฺเหตุปิ มุสฺวาทํ น ภาสฺตีติ
เอวํ เทวา วิทฺหุ วิทฺหนฺติ ปกาเสนฺติ.
เอวํ วิทฺหมานา เต เทวา สจฺจนฺนุ
วิทฺหนฺติ, อุทาหุ อฏฺตฺวาทาเยว เตติ.

พระองค์และปุณณกัณฑ์เข้าไปสู่โรงธรรม
โดยเร็ว. วิรุชบัณฑิตลงจากอาสนะ แล้ว
ถวายบังคมพระราชาได้ยืน ณ ที่ควร
ส่วนหนึ่ง. ลำดับนั้น ปุณณกัณฑ์เรียก
พระมหาสัตว์มาเจรจาปราศรัยว่า “ข้าแต่
บัณฑิต เกียรติศัพท์ของท่านปรากฏไป
ในสากลโลกว่า ‘ท่านตั้งอยู่ในธรรม ย่อม
ไม่พูดเท็จ แม้เพราะเหตุแห่งชีวิต’ ก็
ข้าพเจ้า จักทราบความที่ท่านตั้งอยู่ใน
ธรรมได้ในวันนี้” จึงกล่าวคาถาว่า

๑๔๔๕. “เทวดาท้หฺลยย่อมนรู้จักอำมาตย์
ในแคว้นกุรุรัฐ ชื่อว่าวิรุชเชเป็น
ผู้ตั้งอยู่ในธรรมจริงหรือ การนับ
ชื่อว่าวิรุชเชในโลกนั้น ท่านเป็น
อะไร เป็นทาสหรือเป็นพระ-
ประยูรญาติของพระราชา”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เทวดา
ทั้งหลายย่อมรู้จักอำมาตย์ในแคว้นกุรุรัฐ
ชื่อว่า วิรุชเช เป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรมจริงหรือ
ความว่า เทวดาทั้งหลายพากันรู้ คือ
ย่อมรู้จัก ได้แก่อย่อมประกาศอย่างนี้ว่า
อำมาตย์ชื่อว่าวิรุชเชในแคว้นกุรุรัฐ เป็น
ผู้ตั้งอยู่ในธรรม ไม่พูดคำเท็จ แม้เพราะ
เหตุแห่งชีวิต. เทวดาเหล่านั้นเมื่อรู้อย่างนี้
ย่อมรู้ความจริง หรือเทวดาเหล่านั้นย่อม
ประกาศด้วยการกล่าวไม่จริงนั้นแล.

วิรุโรติ สงฺขยา กตโมสิ โลกเกติ ยา
 เอสา ตว วิรุโรติ โลกเก สงฺขยา
 ปญฺเจตฺติ, โส ตวํ กตโมสิ, ปกาเสหิ,
 ก็ รญฺโณ ทาโส นิจฺตราชาทิโก, อุทาหุ
 สโม วา อุตฺตริตโร วา รญฺโณ
 ภาตีสฺส อิทํ ตาว เม อาจิกฺขิ
 "ทาโสสิ รญฺโณ, อถวา ภาตีสฺส"ติ.

อถ มหาสตุโต "อัย มํ เอวํ
 ปุจฺจติ, อหํ โข ปเนตํ 'รญฺโณ
 ภาตีสฺส' อุตฺตริตโรติปิ รญฺโณ น
 กิณฺจึ โหมี'ติปิ สญฺญาเปตฺตุํ สกฺโกมิ,
 อิมสฺมี โลกเก ปน สจฺจสโม อวสฺสโย
 นาม นตฺถิ, สจฺจเมว กเถตฺตุํ วญฺญูตี"ติ
 จินฺนเตตฺวา "มาณว เนวาทํ รญฺโณ
 ภาตีสฺส, น อุตฺตริตโร, จตฺนุนํ ปน
 ทาसानํ อญฺเจตโร"ติ ทสฺเสตฺตุํ คาถา-
 ทวยมาห

๑๔๔๕. "อามายทาสาปี ภวนฺติ เหเก
 ธเนน กิตาปี ภวนฺติ ทาสา

คำว่า การนับชื่อว่าวิรุระในโลก ท่าน
 เป็นอะไร ความว่า การนับ คือการบัญญัติ
 ว่า วิรุระของท่านนี้ใดในโลก, ท่านนั้น
 เป็นอะไร, ขอท่านจงประกาศ ท่านเป็น
 ทาสหรือเป็นผู้มีชาติ ต่ำกว่าพระราชา
 หรือว่าเป็นผู้เสมอ เป็นผู้สูงกว่าหรือเป็น
 พระประยูรญาติของพระราชา เพราะ
 เหตุนั้น -ขอท่านจงบอกการนับ คือการ
 บัญญัตินี้แก่เราก่อน ว่า "ท่านเป็นทาส
 พระราชา, หรือว่าเป็นพระประยูรญาติ
 ของพระราชา".

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ดำริว่า
 "มาณพนี้ ถ้ามเราอย่างนี้ เราก็อาจจะ
 บอกเขา ให้รู้ว่า เราเป็นพระญาติของ
 พระราชาบ้าง เป็นผู้สูงกว่าพระราชาบ้าง
 หรือไม่เป็นอะไรๆ ของพระราชาบ้าง ก็ได้
 เหมือนกัน แต่ว่าที่ฟังในโลกนี้จะเสมอ
 ด้วยคำจริงย่อมน่าไม่มี เราควรจะพูดคำจริง
 เท่านั้น" เพื่อจะชี้แจงว่า "ดูกรรมาณพ
 ข้าพเจ้าไม่ได้เป็นพระประยูรญาติของ
 พระราชา ไม่เป็นคนสูงกว่าพระราชา
 แต่ข้าพเจ้าเป็นทาสคนใดคนหนึ่ง บรรดา
 ทาส ๔ จำพวก" จึงกล่าว ๒ คาถาว่า

๑๔๔๕. "บรรดาหมู่ชน ทาส(ในโลกนี้)
 มี ๔ จำพวก คือ ทาสครอก

สยัมปี เหเก ทาสา อุปยนุติ
ภยา ปนุณนาปี ภวนุติ ทาสา.

๑๔๔๖. เอเต นรานัน จตุโรว ทาสา
อทุธา หิ โยนิโต อหฺปี ทาโส
ภโว จ รณฺโณ อภโว จ รณฺโณ
ทาโสหิ เทวสุส ปรีปี คนตุวา
ธมฺเมน มํ มาณว ตฺยฺห ทชฺชา"ติ.

ตตฺถ อามายทาสาติ ทาสสุส
ทาสียา กุจฺฉิมฺหิ ชาตทาสา. สยัมปี
เหเก ทาสา อุปยนุติติ เย เกจิ
อุปฏฺฐจากชาติกา, สพฺเพ เต สยัม
ทาสภาวํ อุปคตา ทาสา นาม.

ภยา ปนุณนาติ ราชภเยน วา
โจรภเยน วา อตฺตโน วสนฺนฺจานโต
ปนุณนา กมฺมกธา หุตฺวา ปรีวิสัย คตาปี
ทาสาเยว นาม. อทุธา หิ โยนิโต
อหฺปี ทาโสติ มาณว เอกํเสเนว อหฺปี

จำพวก ๑ ทาสไถ่มาด้วยทรัพย์
จำพวก ๑ ทาสที่ยอมตัวเป็น
ข้าเฝ้าจำพวก ๑ ทาสเชลย
จำพวก ๑ แม้ข้าพเจ้า ก็เป็น
ทาสโดยกำเนิดแท้ทีเดียว.

๑๔๔๖. ความเจริญก็ตาม ความเสื่อม
ก็ตามจะมีแก่พระราชา แม้
ข้าพเจ้าจะไปยังที่อื่น ก็คงเป็น
ทาสของสมมติเทพนั่นเอง ดูกร
มาณพ พระราชาเมื่อจะ
พระราชทานข้าพเจ้า ให้เป็นค่า
พนนแก่ท่าน ก็พึงพระราชทาน
โดยธรรม".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ทาส
ครอก (ทาสในเรือนเบี้ย) ได้แก่ทาสที่เกิด
ในท้องแห่งทาส คือหญิงทาสี. คำว่า
ทาสที่ยอมตัวเข้าไปเอง ได้แก่ ทาสที่
เป็นอุปัฏฐาก โดยกำเนิดเหล่าใดเหล่าหนึ่ง
ทาสเหล่านั้น ทั้งหมดชื่อว่า ทาสผู้ยอมตัว
เข้าไปเป็นทาสเอง (คือผู้บำรุงพระราชา).

คำว่า ทาสเชลย ความว่า คนที่เป็น
กรรมกร ที่เขายกขึ้นจากที่อยู่ของตน
เพราะราชภัยหรือโจรภัย แม้ไปสู่อำนาจ
คนอื่นแล้วชื่อว่ายังเป็นทาสอยู่นั่นเอง.
คำว่า แม้ข้าพเจ้าก็เป็นทาสโดยกำเนิด

จตุสฺส ทาสโยนิสฺส เอกโต สยํ
ทาสโยนิโต นิพพตฺตทาโส.

ภโว จ ญโย อภโว จาติ
ญโย วุฑฺฒิ วา อวุฑฺฒิ วา โหตุ,
น สกฺกา มยา มุสาวาทิ ภาสิตุ.
ปรีปิติ ทูริ คนฺตฺวาปิ อหิ เทวสฺส
ทาโสเยว. ทชฺชาติ มํ ราชฯ ชยธเนน
อชฺชเตตฺวา ตฺยหิ เทนฺโต ธมฺเมน
สภาวเนว ทเทยฺย.

ติ สุตฺวา ปุณฺณโก ตฺยฺจหฺนฺจ
ปุณ อปฺโฆฏฺตฺวา คาถมาห

๑๔๔๗. “อัยปิ ทฺติโย วิชโย มมชฺช
ปฺนฺจ โหิ กตฺตา วิวริตฺถ ปณฺหิ
อธมฺมฺรูปวต ราชเสฏฺโฐ
สุภาสิติ นานุชานาสิ มยฺหนฺ”ติ.

แน่แท้ ความว่า ดูกรรมาณพ แม้ข้าพเจ้า
เองก็เป็นทาสเกิดแล้ว โดยกำเนิดทาส
โดยส่วนเดียว โดยแท้ คือโดยหนึ่งเดียว
ในกำเนิดทาส ๔ จำพวก (จำพวกใด
จำพวกหนึ่ง).

คำว่า ความเจริญและความเสื่อมจะมี
แก่พระราชฯ ความว่า ความเจริญหรือ
ความเสื่อมจะมีแก่พระราชฯ เราไม่อาจ
จะกล่าวคำเท็จได้. คำว่า แม้ไปยังที่อื่น
ความว่า แม้ข้าพเจ้าจะไปที่ไกล ก็คงเป็น
ทาสของสมมติเทพอยู่นั่นเอง. คำว่า พึง
พระราชทาน ความว่า พระราชาเมื่อจะ
ทรงละทิ้งข้าพเจ้า พระราชทานแก่ท่าน
ด้วยทรัพย์เพราะความชนะ ชื่อว่า
พระราชทานโดยธรรม คือโดยสภาพ
ทีเดียว.

ปุณณกยักรัษ พึงคำของวิธูรบัณชิต
แล้ว ยินดีรำเรง จึงปรบมืออีกครั้ง กล่าว
คาถาว่า

๑๔๔๗. “วันนี้ความชนะได้มีแก่ข้าพระองค์
เป็นครั้งที่ ๒ เพราะว่าวิธูรบัณชิต
ผู้เป็นปราชญ์อันข้าพระองค์ถาม
แล้ว ได้เปิดเผยปัญหาให้แจ่มแจ้ง
แก่ข้าพระองค์ในท่ามกลางบริษัท
นี้ แต่พระราชฯผู้ประเสริฐไม่ทรง

ตั้งอยู่ในธรรมหนอ ทรงทราบ
 คำ อันวิรุชบัณฑิตกล่าวดีแล้ว
 ไม่ทรงยอมให้วิรุชบัณฑิต แก่
 ข้าพระองค์”.

ตตถ ราชเสฏโฐติ อัย ราช-
 เสฏโฐ อธมมรุโป วัต. สุภาสิตนุติ
 วิรุชปณฺชิตเตน สุกถิตํ สุวินิจฺฉิตํ.
 นานุชานาสี มยฺหนุติ อิทาเนว
 วิรุชปณฺชิตํ มยฺหํ กสฺมา นานุชานาสี,
 กิมตถํ น เทสีติ วัตติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า พระราชา
 ผู้ประเสริฐ ได้แก่ พระราชาผู้ประเสริฐ
 พระองค์นี้ ไม่ทรงตั้งอยู่ในธรรมหนอ.
 คำว่า กล่าวดีแล้ว ได้แก่ วิรุชบัณฑิต
 กล่าวดีแล้ว คือตัดสินดีแล้ว. คำว่า ไม่
 ทรงยอมให้วิรุชบัณฑิตแก่ข้าพระองค์
 ความว่า ปุณณกยักรักราบทูลว่า ใน
 กาลบัดนี้นั้นแล พระองค์ไม่ทรงยอมให้
 วิรุชบัณฑิตแก่ข้าพระองค์ เพราะเหตุ
 อะไร, คือพระองค์ไม่พระราชทานเพื่อ
 อะไร.

ตี สุตฺวา ราชชา "อัย ปณฺชิตโต
 มาทิสํ ยสทายกํ อโนโลเกตฺวา อิทานิ
 ทิฏฺฐํ มาณวกํ โอลิเกสี"ติ มหาสตุตฺตสฺส
 กุชฺฉิตฺวา "माणว สเจ โส ทาโส
 ตํ คเหตุวา คจฺฉณา"ติ คาถมาห

พระราชาทรงสดับคำของปุณณก-
 ยักรั ทรงดำริว่า "บัณฑิตนี้ไม่เห็นแก่
 บุคคลผู้มีอุปการคุณ ให้ลาภยศเช่นเรา
 เห็นแก่มาณพผู้เห็นกันเดี๋ยวนี" แล้วทรง
 พิโรธแก่พระมหาสัตว์ ตรัสกับปุณณกยักรั
 ว่า "ดูกรรมมาณพ ถ้าวิรุชบัณฑิตนั้นเป็น
 ทาส ท่านจงรับเอาเขาไปเสีย". ได้ตรัส
 พระคาถาว่า

๑๔๔๘. "เอวญฺจ โน โส วิวริตฺถ ปณฺหํ
 ทาโสหฺมสุมิ น จ ไซสุมิ ภาติ

๑๔๔๘. "ดูกรรมมาณพผู้กัจจายนโคตร ถ้า
 วิรุชบัณฑิตนั้น เปิดเผยปัญหา

คณฺหาหิ กจฺจายน วรํ ฌนํ
อาทาย เยนิจฺฉลฺลิตฺเตน คจฺฉา"ติ.

ตตฺถ เอวญฺจ โน โส วิวริตฺถ
ปญฺหนฺติ สเจ โส อมฺหากํ ปญฺหํ
"ทาโสหฺมสฺสมิ, น จ ไซสฺสมิ ภาตี"ติ
เอวํ วิวริ เอตฺถ ปริสฺมณฺฑลฺล, อถ
กิ อจฺฉลฺลิตฺเต, สกฺลโลเก ฌนํ วรรณํ
เอตํ คณฺห, คเหตุวา เยนิจฺฉลฺลิตฺเตน
คจฺฉาติ.

อกุชกณฺฑํ นิฏฺฐิตํ.

มรवासปญฺหา

เอวญฺจ ปน วตฺวา ราชา
จินฺเตสิ "ปญฺชิตํ มาณโว ยถารุจฺฉิ
คเหตุวา คมิสฺสตี, ตสฺส คตฺกาลโต

แก่เราทั้งหลายอย่างนี้ว่า เราเป็น
ทาส เราหาเป็นญาติไม่ ท่าน
จงรับเอาวิธูรบัณฑิตผู้เป็นทรัพย์
อันประเสริฐกว่าทรัพย์ทั้งหลาย
พาไปตามที่ท่านปรารถนาเถิด".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ก็ถ้า
วิธูรบัณฑิตนั้นเปิดเผยปัญหา แก่เรา
ทั้งหลายอย่างนี้ ความว่า ถ้าวิธูรบัณฑิต
เปิดเผยปัญหาแก่เราทั้งหลายว่า "เราเป็น
ทาส เราหาเป็นญาติไม่แล" ในมณฑล
แห่งบริษัทนี้, ถ้าท่านปรารถนาอะไรจง
รับเอาวิธูรบัณฑิตนั้น ซึ่งเป็นทรัพย์อัน
ประเสริฐกว่าทรัพย์ทั้งหลายในสากลโลก
ครั้งรับเอาแล้ว จงพาไปตามที่ท่าน
ปรารถนาเถิด.

อักษกัณฺฑํ จป.

มรवासปัญฺหา

ก็แล ครั้งพระราชชาตรัสอย่างนี้แล้ว
ทรงดำริว่า "มาณพจักพาวิธูรบัณฑิตไป
ตามชอบใจ นับจำเดิมแต่เวลาวิธูรบัณฑิต

ปฏุจาย มยหิ มธุรธมฺมกถา ทูลลภา
 ภวิสฺสติ, ยนฺนุนาหิ อิมิ อตฺตโน จาเน
 จเปตฺวา สมฺราวาสปณฺหิ ปุจฺเจยฺยนุ"ติ.
 อถ นํ เวมมาห "ปณฺทิต ตุมฺหากํ
 คตกาเล มม มธุรธมฺมกถา ทูลลภา
 ภวิสฺสติ อลงฺกตธมฺมาสเน นิสฺสีทิตฺวา
 อตฺตโน จาเน จตฺวา มยหิ
 สมฺราวาสปณฺหิ กถเถธา"ติ. โส "สาธู"ติ
 สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อลงฺกตธมฺมาสเน นิสฺสีทิตฺวา
 รณฺดา ปณฺหิ ปุฏฺโฐ วิสฺซุเชสิ.
 ตตฺตรายํ ปณฺหคาถา

จากไป ธรรมกถาอันไพเราะยากที่เรา
 จักได้ฟัง ไฉนหนอเราควรให้วิรุทธบัณฑิต
 นี้พักอยู่ในที่ของตนตามปัญหาในสมรवास
 กับเธอก่อน". ลำดับนั้น พระราชาตรัส
 กับวิรุทธบัณฑิตอย่างนี้ว่า "ดูกรบัณฑิต
 เวลาท่านจากไปแล้ว เรายากที่จักได้ฟัง
 ธรรมกถาอันไพเราะ เชิญท่านนั่งบน
 ธรรมาสน์อันประดับแล้ว พักอยู่ในที่
 ของตนก่อน จงกล่าวปัญหาสมรवास
 แก่ข้าพเจ้า". พระมหาสัตว์นั้น รับ
 พระราชโองการว่า "ดีละพระเจ้าข้า"
 ขึ้นนั่งบนธรรมาสน์ที่ประดับแล้ว อัน
 พระราชาตรัสถามปัญหาแล้ว ก็ทูล
 วิสัชนา. คาถาปัญหาในสมรवासนั้น
 ดังต่อไปนี้

๑๔๔๙. "วิรุทธ วสฺมานสุส
 คหฺภูจฺสุส สกํ สมฺ
 เขมา วุตฺติ กถํ อสุส
 กถนฺนุ อสุส สงฺคโห.

๑๔๔๙. "ท่านวิรุทธบัณฑิต คฤหัสถ์ผู้อยู่
 ครองเรือน จะพึงมีความ
 ประพฤติ อันปลอดภัยได้อย่างไร
 จะพึงมีความสงเคราะห์ได้
 อย่างไร.

๑๔๕๐. อพฺยาปชฺฌํ กถํ อสุส
 สจฺจวาที จ มาณโว
 อสุมา โลกกา ปรี โลกํ
 กถํ เปจฺจ น โสจตี"ติ.

๑๔๕๐. จะพึงมีความไม่เบียดเบียน ได้
 อย่างไร และอย่างไรมาณพ
 จึงจะชื่อว่า มีปรกติกกล่าวคำ
 สัตย์จากโลกนี้ ไปยังโลกหน้า
 อย่างไร จึงจะไม่เศร้าโศก".

ตตถ เขมา วุตติ กถิ อสุสาติ
 กถิ ฆราวาสี วสนุตสสุ คหภูจสสุ
 ขมา นิพภยา วุตตีติ ชีวิตวุตติ
 ภเวยย. กถนุญ อสุส สงฺคโหติ
 จตุวิธสงฺคหวตฺถสงฺขาโต สงฺคโห ตสฺส
 กถิ ภเวยย.

อพฺยาปชฺฌนฺติ นิทฺทุกฺขตา. สจฺจวาที
 จาติ กถญฺจ มาณโว สจฺจวาที นาม
 ภเวยย. เปจฺจาติ ปรโลกํ คนฺตฺวา.

ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

๑๔๕๑. “ตํ ตตฺถ คติมา ธิติมา
 มติมา อตฺถทสฺสีมา
 สงฺขาตา สพฺพธมฺมานํ
 วิธุโร เอตทพฺรวิ

๑๔๕๒. น สาธารณทวารสฺส
 น ภูณฺเช สาธุเมกโก

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า จะพึง
 มีความประพฤติปลอดภยได้อย่างไร
 ความว่า คฤหัสถ์ผู้อยู่ครองเรือน พึง
 ประพฤติเป็นอยู่ปลอดภย คือไม่มีภยได้
 อย่างไม่ เพราะเหตุนั้นบุคคลพึงประพฤติ
 เป็นอยู่ (ปลอดภย). คำว่า จะพึงมีความ
 สงเคราะห์ได้อย่างไร ความว่า ความ
 สงเคราะห์ กล่าวคือสังคหวัตถุ ๔ อย่าง
 จะพึงมี แก่คฤหัสถ์ผู้อยู่ครองเรือนได้
 อย่างไม่.

คำว่า จะพึงมีความไม่เบียดเบียนได้
 อย่างไม่ ได้แก่ ความเป็นผู้ไม่มีทุกข์.
 คำว่า ผู้มีปรกติกกล่าวคำสัตย์ ความว่า
 มาณพจะพึงเป็นผู้ชื่อว่า มีปรกติกกล่าว
 คำสัตย์ได้อย่างไร. คำว่า ละไปแล้ว
 (จากโลกนี้) ได้แก่ ไปสู่โลกหน้า.

พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศ
 ข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๑๔๕๑. “ท่านวิธุรบัณฑิตผู้มีคติ มีความ
 เพียร มีปัญญา มีอรรถธรรม
 อันสุขุม กำหนดรู้ธรรมทั้งปวง
 ได้กราบทูลพระราชา นั้น ใน
 โรงธรรมนั้นว่า

๑๔๕๒. ผู้ครองเรือน ไม่ควรคบหญิง
 สาธารณะเป็นภรรยา ไม่ควร

น เสเว โลกายติกั
เนตํ ปญญา ย วฑฒนั.

บริโภคอาหารมีรสอร่อยแต่ผู้เดียว
ไม่ควรชั่งเสพถ้อยคำ อันให้ติด
อยู่ในโลก (ไม่ให้สววรรคินิพพาน)
เพราะถ้อยคำเช่นนั้น ไม่ทำให้
ปัญญาเจริญ.

๑๔๕๓. สีสวา วตฺตสมฺปนฺโน
อปฺปมตฺโต วิจกฺขณฺโณ
นิวาทวตฺตติ อตฺถทฺโธ
สุรโต สขิลो มุฑุ.

๑๔๕๓. ผู้ครองเรือนพึงเป็นผู้มีศีลสมบูรณ์
ด้วยวัตร ไม่ประมาท มีปัญญา
เครื่องสอดส่องเหตุผล มีความ
ประพฤติถ่อมตน ไม่เป็นคน
ตระหนี่เหนียวแน่น เป็นผู้สงบ-
เสงี่ยม กล่าวถ้อยคำจับใจ
อ่อนโยน.

๑๔๕๔. สงฺคเหตา จ มิตฺตานั
สัวิภาคิ วิชานวา
ตปฺเปยฺย อนฺนปาเนน
สทา สมณพฺรหฺมณเณ.

๑๔๕๔. ผู้ครองเรือน พึงเป็นผู้สงเคราะห์
มิตรจำแนกแจกทาน รู้จักจัดทำ
พึงบำรุงสมณพราหมณ์ ด้วย
ข้าว น้ำ ทุกเมื่อ.

๑๔๕๕. ธมฺมกาโม สุตาธาโร
ภเวยฺย ปริปฺจฺจโก
สกกจฺจํ ปยฺริฐปาเสยฺย
สีลวณฺเต พหุสุสุเต.

๑๔๕๕. ผู้ครองเรือน พึงเป็นผู้ใคร่ธรรม
จำทรงอรรถธรรม ที่ได้สดับมา
แล้ว หมั่นไต่ถาม พึงเข้าไปหา
ท่านผู้มีศีลเป็นพหูสูตโดยเคารพ.

๑๔๕๖. สมฺมาวสมานสุส
คหฺภูจฺจสุส สกั สมั
เขมา วตฺตติ สียา เอวั
เอวั นุ อสุส สงฺคโห.

๑๔๕๖. คฤหัสถ์ผู้ครองเรือน มีเรือนเป็น
ของตน พึงมีความประพฤติ
ปลอดภัยได้อย่างนี้ พึงมีความ
สงเคราะห์ได้อย่างนี้.

๑๔๕๗. อพฺยาปชฺโณ สียา เอว
 สจฺจวาที จ มาณโว
 อสฺมา โลกา ปรี โลกํ
 เอว เปจฺจ น โสจตี"ติ.

ตตฺถ ตํ ตตฺถาติ ภิกฺขเว ตํ
 ราชานํ ตตฺถ ฌมฺมสภายํ. คติมาติ
 วรรณฺณานคตียา คติมา. ธิติมาติ
 อพฺโฆจฺฉินฺนวีริเยน ธิติมา. มติมาติ
 ภูริสฺมา ย วิปฺลายน ปณฺณาย มติยา.
 อตฺถทสฺสึมาติ สณฺหสฺซุขมอตฺถทสฺสึมา
 ณาณน อตฺถทสฺสึมา.

สงฺฆาตาติ ปริจฺฉินฺนิตฺวา ชานนณฺณาน-
 สงฺฆาตาย ปณฺณาย สพฺพธมฺมานํ
 สงฺฆาตา. วิธฺรปณฺชิตฺโต เอตํ น
 สาธาธนทาสฺสชาติ อาทิวจฺนํ อพฺรวิ.
 ตตฺถ โย ปเรสํ ทาเรสฺ อปรชฺฌติ,

๑๔๕๗. จะพึงมีความไม่เบียดเบียนกันได้
 อย่างนี้ และมาณพพึงปฏิบัติ
 อย่างนี้ จึงจะชื่อว่า มีปรกติกกล่าว
 คำสัตย์ จากโลกนี้แล้ว ไปยัง
 โลกหน้า จะไม่เศร้าโศกด้วย
 อาการอย่างนี้แล".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า กราบทูล
 พระราชาในโรงธรรมนั้น ความว่า
 ดูกรภิกษุทั้งหลาย วิธฺรบัณฑิตได้กราบทูล
 พระราชาในโรงธรรมสถานนั้น. คำว่า ผู้มี
 คติ ความว่า ชื่อว่าผู้มีคติ เพราะญาณคติ
 อันประเสริฐ. คำว่า ผู้มีความเพียร
 ความว่า ชื่อว่าผู้มีความเพียร เพราะ
 ความเพียรเป็นเครื่องทำลายกิเลส ดุจ
 หมอก. คำว่า ผู้มีปัญญา ความว่า
 ชื่อว่าผู้มีปัญญา เพราะปัญญาไพบุลย์
 เสมอด้วยแผ่นดิน. คำว่า เห็นอรรถ
 ธรรม ความว่า ชื่อว่าเห็นอรรถธรรม
 อันละเอียด สุขุม คือเห็นอรรถธรรม
 ด้วยญาณ.

คำว่า กำหนดรู้ ความว่า ชื่อว่ากำหนด
 รู้ธรรมทั้งปวงด้วยปัญญา กล่าวคือญาณ
 เป็นเครื่องกำหนดรู้. วิธฺรบัณฑิตได้
 กราบทูลคำเป็นต้นว่า ผู้ครองเรือน ไม่
 ควรคบหญิงสาธารณะเป็นภรรยา ดังนี้.

โส สาธารณทาโร นาม, ตาทีโส
นามสุส น ภเวยฺย.

สาธุเมกโกติ สาธุรส ปณิตโกชนัน
อญฺเณสํ อทตฺวา เอกโกว น
ภุญฺเชยฺย. โลกายติกนฺตฺติ อนตฺถนินฺตฺติ
สคฺคฺคฺคานํ อทายกํ อนินฺยฺยานิกํ
วิตนฺนทสฺสลาปํ โลกายติกวาทํ น
เสเวยฺย.

เนตํ ปญฺญา ย วฑฺฒนนฺตฺติ น หิ
เอตํ โลกายติกํ ปญฺญา ย วฑฺฒนํ.
สีลวาทิ อชฺณฺเทหิ ปญฺจสีเลหิ
สมนฺนาคโต. วตฺตสมฺปนฺนินฺตฺติ สมฺราวาสํ
วสนฺโต ราชวตฺเตน อปฺคโต.

อปฺปมตฺโตติ กุสลธมฺเมสฺส อปฺปมตฺโต.
นิวาทวตฺตตีติ อติมานํ อทตฺวา นิจฺจวตฺติ
โหวาทานุสาสนสมฺปฏฺิจฺจโก. อตฺถทฺโหติ
ถทฺถมจฺจริยรหิตฺโต. สฺสรโตติ โสจรฺจเนน

ในคำนั้น ผู้ใดประพฤติผิดในภรรยา
ทั้งหลายของคนเหล่าอื่น ผู้นั้นชื่อว่า คบ
หญิงสาธารณะเป็นภรรยา คนชื่อเช่นนั้น
ไม่พึงมีแก่ผู้ครองเรือนนั้น.

คำว่า บริโภคอาหารมีรสอร่อยแต่ผู้เดียว
ความว่า บุคคลไม่ให้โภชนะอันประณีต
มีรสอร่อยแก่ชนเหล่าอื่น ไม่เพียงบริโภค
แต่ผู้เดียว. คำว่า ถ้อยคำให้ติดอยู่ในโลก
ความว่า บุคคลไม่เพียงช่องเสพถ้อยคำให้
ติดอยู่ในโลก ไม่อาศัยประโยชน์ ไม่ให้
คือไม่นำไปสู่ทางสวรรค์ เป็นคำเจรจา
ให้หลงเชื่อ.

คำว่า ถ้อยคำนั้นไม่ทำปัญญาให้เจริญ
ความว่า เพราะถ้อยคำเช่นนั้นอันให้ติด
อยู่ในโลกไม่ทำปัญญาให้เจริญ. คำว่า
ผู้มีศีล ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยศีล ๕ อัน
ไม่ขาดเป็นท่อน. คำว่า ผู้สมบูรณ์ด้วย
วัตร ได้แก่ ผู้อยู่ครองสมรवासเข้าถึง
ราชวัตรแล้ว.

คำว่า ผู้ไม่ประมาท ได้แก่ ไม่ประมาท
ในกุศลธรรมทั้งหลาย. คำว่า ประพฤติ
ถ่อมตน ได้แก่ ผู้ไม่ทำการดูหมิ่นท่าน
ประพฤติถ่อมตนพร้อมจะรับโอวาทและ
คำพร่ำสอน. คำว่า ผู้ไม่ตระหนี่เหนียว
แน่น ได้แก่ เว้นแล้วจากความตระหนี่

สมนฺนาคโต. สขิลโต เปมณียวจโน.
มฺหุตติ กายวจิจิตฺเตหิ อมฺรุโส.

สงฺคเหตา จ มิตฺตทานนฺติ กลฺยาณ-
มตฺตทานํ สงฺคหฺกโร, ทานาทีสุเยว โย
เยน สงฺคหํ คจฺฉติ, ตสฺส เตเนว
สงฺคาหโก โหติ. สํวิภาคิตฺติ ฐมฺมิก-
สมณพฺรหฺมณาทีนญฺเจว กปณาทีนญฺจ
สํวิภาคกโร.

วิธานวาติ อิมสฺมี กาเล กสิตุํ
วณฺณุตฺติ, อิมสฺมี กาเล วปฺปิตุํ วณฺณุตฺติ
เอวํ สพฺพกิจฺเจสุ วิธานสมฺปนฺโน.
ตปฺเปยฺยาติ คหิตคหิตานิ ภาชนานิ
ปฺปุเรตฺวา ททมาโน ตปฺเปยฺย. ฐมฺม-
กาเมติ ปเวณฺธิฐมฺมํปิ สุจฺริตฐมฺมํปิ
กามยมาโน ปตฺถยมาโน. สุตาธาโรติ
สุตฺตสฺส อาธารณฺญโต.

เหนียวแน่น. คำว่า ผู้สงบเสงี่ยม ได้แก่
ผู้มาตามพร้อมแล้วด้วยความสงบเสงี่ยม.
คำว่า กล่าวถ้อยคำจับใจ ได้แก่ ผู้กล่าว
ถ้อยคำเป็นที่รัก. คำว่า อ่อนโยน ได้แก่
ไม่หยาบคายทางกาย วาจา ใจ.

คำว่า พึงเป็นผู้สงเคราะห์มิตร
ได้แก่ ทำการสงเคราะห์กัลยาณมิตร,
บุคคลโดยอ้อมถึงการสงเคราะห์ ด้วย
สังคหวัตถุใดในบรรดาสังคหวัตถุ มีทาน
เป็นต้นนั้นแล เขาเป็นผู้สงเคราะห์บุคคล
นั้น ด้วยสังคหวัตถุนั้นโดยแท้. คำว่า
จำแนกแจก (ทาน) ได้แก่ ทำการจำแนก
แจกทาน แก่สมณะและพราหมณ์ผู้ตั้ง
อยู่ในธรรมเป็นต้น และแก่คนขอทาน
เป็นต้น.

คำว่า จัดแจง ความว่า ผู้ถึงพร้อมด้วย
การจัดแจงในกิจทั้งปวงอย่างนี้ว่า เรา
ควรไถในเวลานี้, เราควรหว่านในเวลานี้.
คำว่า พึงบำรุง ความว่า เมื่อจะยัง
ภาชนะที่ถือเอาแล้ว ๆ ให้เต็มบำรุง.
คำว่า ผู้ใคร่ธรรม ได้แก่ ผู้ใคร่อยู่ คือ
ผู้ปรารถนาอยู่ ซึ่งประเพณีธรรมบ้าง
สุจริตธรรมบ้าง. คำว่า ทรงธรรมที่ได้
สดับแล้ว ได้แก่ ทรงอรรถธรรมที่ได้สดับ
มาแล้ว.

ปริพฺจุชโกติ ฌมฺมิกสมณพฺรหฺมณ
 อุปสงฺกมิตฺวา ก็ ภนฺเต กุสลนฺติ
 อาทีหิ วจเนหิ ปริพฺจุชนสีโล.
 สกุกฺกจฺนฺติ คารเวณ. เอวํ นุ อสฺส
 สงฺคโหติ สงฺคโหปี เอวํปี กโต นาม
 ภเวยฺย. สจฺจวาทิตฺติ เอวํ ปฏิปนฺโนยฺเว
 สจฺจวาทิ นาม สียา.

เอวํ มหาสตุโต รณฺโถ สรฺวาส-
 ปณฺหิ กเถตฺวา ปลฺลงฺกา โอรุห
 ราชานํ วนฺทิ. ราชาปีสฺส มหาสกฺกการํ
 กตฺวา เอกสฺตราชปริวฺโต อตฺตโน
 นิเวสนเมว คโต.

สรฺวาสปณฺหา นิฏฺฐิตา.

คำว่า หมั่นไต่ถาม ความว่า ผู้ครอง
 เรือนเข้าไปหาสมณะและพราหมณ์ผู้ตั้ง
 อยู่ในธรรมแล้วไต่ถามด้วยคำเป็นต้น ว่า
 กุศลธรรมเป็นอย่างไรท่านผู้เจริญ. คำว่า
 โดยเคารพ ได้แก่ ด้วยความเคารพ.
 คำว่า จะพึงมีความสงเคราะห์ได้อย่างนี้
 ความว่า แม้ความสงเคราะห์ ชื่อว่า
 จะพึงทำได้แม้อย่างนี้. คำว่า มีปรกต
 กล่าวคำสัตย์ ความว่า บุคคลพึงปฏิบัติ
 อย่างนี้ทีเดียว พึงชื่อว่ามีปรกตกล่าว
 คำสัตย์.

พระมหาสัตว์ กล่าวปัญหาใน
 สรฺวาสถวายพระราชาแล้ว ก็ลงจาก
 บัลลังก์ ถวายบังคมพระราชา ด้วย
 ประการอย่างนี้. ฝ่ายพระราชาทรงทำ
 ลักการะเป็นอันมาก แก่พระมหาสัตว์
 มีพระราชา ๑๐๑ พระองค์ แวดล้อม ได้
 เสด็จเข้าไปสู่พระราชนิเวศน์ของพระองค์
 แล้วนั้นแล.

สรฺวาสปณฺหา จบ.